

**TANAH VE KUR'AN-I KERİM'E GÖRE
PEYGAMBER KISSALARI
(HZ. NUH- HZ. İBRAHİM- HZ. MUSA)**

Birgül İNCİ

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Doç. Dr. Muhammet YEŞİLYURT
2024
Her Hakkı Saklıdır**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Birgül İNCİ

TANAH VE KUR'AN-I KERİM'E GÖRE PEYGAMBER
KISSALARI
(HZ. NUH- HZ. İBRAHİM- HZ. MUSA)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Muhammet YEŞİLYURT

ERZURUM-2024

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “TANAH VE KUR’AN-I KERİM’E GÖRE PEYGAMBER KISSALARI (HZ. NUH- HZ. İBRAHİM- HZ. MUSA)” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

*Gereğini bilgilerinize arz ederim *.*

☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

07/02/2024

Aslı Islak İmzalıdır

Birgül İNCİ

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Muhammet YEŞİLYURT danışmanlığında, Birgül İNCİ tarafından hazırlanan bu çalışma 07/ 02 / 2024 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Halil İbrahim ŞENAVCU

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Osman Nuri KARADAYI

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Muhammet YEŞİLYURT

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ.....	VII

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI	1
II. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE KULLANILAN MATERYALLER	2
III. ARAŞTIRMANIN METODU	3
IV. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
A. Yahudilikte Nübüvvet	5
1. Peygamberler İçin Kullanılan İfadeler	5
a. Nevi.....	5
b. Hozeh ve Roeh.....	6
2. Yahudilikte Peygamberlerin Özellikleri.....	7
a. Hakiki ve Sahte Peygamberlerin Özellikleri.....	7
b. Kadın Peygamberlerin Özellikleri	9
B. İslam’da Nübüvvet	11
1. Peygamberler İçin Kullanılan İfadeler	11
2. İslam’da Peygamberlik Algısı ve Özellikleri	11
C. Kıssa Kelimesinin Sözlükteki Anlamı.....	14
1. “Kıssa” ile “Hikâye” Arasındaki Fark.....	16
2. “Kıssa” İle “Mesel” Arasındaki Fark	17
3. Tanah’ta Kıssaların Özellikleri.....	17
4. Kur’an-ı Kerim’de Kıssaların Özellikleri.....	20
5. Kıssaların Gayeleri	22

BİRİNCİ BÖLÜM

TANAH VE KUR’AN-I KERİM’E GÖRE HZ. NUH

1.1. TANAH’TA NUH	25
1.1.1. Tanah’a Göre Nuh’un İsmi ve Nesebi.....	26

1.1.2. Nuh ve Tufan.....	27
1.1.2.1. Yahvist ve Ruhbani Metinlere Göre Tufan	31
1.1.2.2. Nuh Tufanı ve Gılgamış Destanı	32
1.1.3. Nuh ve Ahit	34
1.1.4. Nuh ve Oğulları	36
1.2. KUR'AN-I KERİM'DE HZ. NUH	37
1.2.1. Hz. Nuh'un Tebliği	39
1.2.2. Hz. Nuh ve Tufan	43
1.2.3. Hz. Nuh ve Oğulları	45
1.2.4. Hz. Nuh'un Yaşı.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

TANAH VE KUR'AN-I KERİM'E GÖRE HZ. İBRAHİM

2.1. TANAH'TA İBRAHİM.....	48
2.1.1. İbrahim ve Ahit	49
2.1.2. İbrahim ve Kurban	50
2.2. KUR'AN-I KERİM'DE HZ. İBRAHİM.....	53
2.2.1. Hz. İbrahim ve Tevhid İnancı	54
2.2.3. Hz. İbrahim ve Kurban.....	57
2.2.4. Hz. İbrahim'in Kâbe'yi İnşa Etmesi	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TANAH VE KUR'AN-I KERİM'E GÖRE HZ. MUSA

3.1. TANAH'TA MUSA.....	62
3.1.1. Musa'nın Çocukluğu	63
3.1.2. Musa'nın Gençliği.....	65
3.1.3. Musa ve Vahiy	67
3.1.3.1. Tanrı'nın Musa'ya Verdiği Mucizeler.....	69
3.1.4. Musa ve Firavun.....	70
3.1.4.1. Mısır'da Yaşanan On Felaket.....	71
3.1.4.2. Mısır'dan Çıkış	79
3.1.4.3. Çölde Geçen Dönem.....	81

3.1.5. Musa ve Sina Vahyi	83
3.1.6. Musa ve Vaat Edilmiş Topraklar	88
3.2. KUR'AN-I KERİM'DE HZ. MUSA	89
3.2.1. Hz. Musa'nın Çocukluğu	90
3.2.2. Hz. Musa'nın Gençliği	92
3.2.3. Hz. Musa ve Vahiy	93
3.2.4. Hz. Musa ve Firavun	95
3.2.4.1. Hz. Musa ve Sihirbazların Karşılaşması.....	96
3.2.4.2. Mısır'da Gerçekleşen Felaketler.....	97
3.2.4.3. Mısır'dan Çıkış	97
3.2.5. Hz. Musa ve Sina Vahyi.....	100
3.2.6. Hz. Musa ve Vaat Edilmiş Topraklar	105
SONUÇ.....	108
KAYNAKÇA	112
ÖZGEÇMİŞ.....	118

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TANAH VE KUR'AN-I KERİM'E GÖRE PEYGAMBER KISSALARI
(HZ. NUH- HZ. İBRAHİM- HZ. MUSA)

Birgül İNCİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Muhammet YEŞİLYURT

2024, 118 sayfa

Jüri: Doç. Halil İbrahim ŞENAVCU

Doç. Dr. Osman Nuri KARADAYI

Doç. Dr. Muhammet YEŞİLYURT

İlahi dinlere göre insanoğlu, yaratıldığı ilk dönemden günümüze kadar geçen süre zarfında her zaman aşkın bir varlığa inanma ihtiyacı hissetmiştir. İlahi dinlere göre Tanrı insanı yarattıktan sonra başıboş bırakmamış ona eylemlerini organize etmesini sağlayacak yol ve usulleri öğretmiş, vahiy ve peygamberlerle onu desteklemiştir. Tanrı ile insanlar arasındaki iletişimi sağlayan kişilere "Peygamber", bu makama da "Peygamberlik" denilmiştir. Peygamberler zekâ, kavrayış, ahlak ve sabır noktasında diğer insanlardan daha üstün kılınmış ve bu görevi yerine getirirken ilahi kitaplar ile desteklenmiştir. İlahi dinler, peygamberler aracılığıyla insanları tevhide daveti amaçlamış aynı zamanda karakter eğitimi ve aşkın ile olan ilişkilerini düzenleme noktasında da topluma öncülük etmeleri hususunda peygamberlerden faydalanmıştır. İlahi kaynaklı bir din olan Yahudilikte peygamberliğin önemli bir yeri vardır. Yahudilikte geleneksel biçimde ifade edilen peygamberlik müessesesi, Tanrı'nın kendi iradesini, seçmiş olduğu bazı kişilere ve bu bazı kişiler aracılığıyla İsrail halkına izhar etmesi şeklinde anlaşılmıştır. İlahi kaynaklı dinlerden bir diğeri olan İslam'da ise peygamberlik, insanların özel bir çabayla ulaşabilecekleri bir makam değildir. Aksine ilahi bir mevhibedir. Allah bu lütfunu kullarından dilediklerine vermiştir. Araştırmamızda Yahudi ve İslam ilahiyatında önemli yere sahip üç peygamberin Tanah ve Kur'an'daki kıssaları ele alınmıştır. Bu peygamberler Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. Musa'dır. Her iki din de bu peygamberler aracılığıyla birtakım ahlaki özellikleri ön plana çıkararak muhataplarını eğitmeyi amaçlamıştır. Kıssalar arasındaki benzerlik ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılarak kıssaya yer verilmesindeki genel amaçlara ulaşmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıssa- Nübüvvet- Ahit- Hz. Nuh- Hz. İbrahim- Hz. Musa

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****TALES OF PROPHET ACCORDING TO THE TANAKH AND THE HOLY
QURAN (NOAH- ABRAHAM- MOSES)****Birgöl İNCİ****Advisor: Assoc. Prof. Muhammet YEŞİLYURT****2024, 118 Pages****Jury: Assoc. Prof. Dr. Halil İbrahim ŞENAVCU****Assoc. Prof. Dr. Osman Nuri KARADAYI****Assoc. Prof. Dr. Muhammet YEŞİLYURT**

According to divine religions, human beings have always felt the need to believe in a transcendent being from the first period of their creation to the present day. After creating man, God did not leave him adrift, but taught him ways and procedures to organize his actions and supported him with revelation and prophets. According to divine religions, the people who provide communication between God and human beings are called "Prophets" and this office is called "Prophethood". Prophets are superior to other human beings in terms of intelligence, comprehension, morality and patience, and are supported by divine books in fulfilling this duty. Divine religions aimed to invite people to monotheism through prophets, and also utilized prophets to lead the society in terms of character education and regulating their relations with love. In Judaism, a religion of divine origin, prophecy has an important place. In Judaism, the institution of prophecy is traditionally understood as God's revelation of His will to some of His chosen ones and through them to the people of Israel. In Islam, another religion of divine origin, prophethood is not an office that people can attain through special effort. Rather, it is a divine gift. Allah has bestowed this favor upon whomever He wills among His servants. In this study, the parables of three prophets, who have an important place in Jewish and Islamic theology, in the Tanakh and the Qur'an are discussed. These prophets are Noah, Abraham and Moses. Both religions aimed to educate their interlocutors by emphasizing certain moral characteristics through these prophets. By trying to determine the similarities and differences between the parables, it is aimed to reach the general purposes of the parables.

Keywords: Tale – Prophethood- Testament- Noah- Abraham- Moses

KISALTMALAR DİZİNİ

bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çık.	: Çıkış
d.	: Doğum tarihi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
EÜ	: Erciyes Üniversitesi
EJ	: Encyclopaedia Judaica
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
OMÜ	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi
ö.	: Ölüm tarihi
Sy.	: Sayı
SÜ	: Selçuk Üniversitesi
Tek.	: Tekvin
Tes.	: Tesniye
ty.	: Tarih yok
vd.	: Ve devamı

ÖNSÖZ

İlahi kaynaklı bir din olan Yahudilikte peygamberliğin önemli bir yeri vardır. Peygamberlerin varlığına inanmak, İbn Meymun tarafından ortaya konulan iman esaslarından biridir. Yahudilikte geleneksel biçimde ifade edilen peygamberlik müessesesi, Tanrı'nın kendi iradesini, seçmiş olduğu bazı kişilere ve bu bazı kişiler aracılığıyla İsrail halkına izhar etmesi şeklinde anlaşılmıştır. İlahi kaynaklı dinlerden bir diğeri olan İslam'da ise peygamberlik, insanların özel bir çabayla ulaşabilecekleri bir makam değildir. Aksine ilahi bir mevhbedir. Allah bu lütfunu kullarından dilediklerine vermiştir. Allah, Kur'an-ı Kerim'de hiçbir milleti peygamber göndermeden sorumlu tutmayacağını bildirmiştir.

Tanah ve Kur'an-ı Kerim, insanları ilahi dinlerin ortak referansı olan tevhide davet ederken kıssalardan faydalanmıştır. Tanah ve Kur'an'da kıssalara sıklıkla başvurulmasındaki ana sebep şüphesiz ki anlatılan kıssanın ana karakterinin sıklıkla peygamber olması bir yana temelde insan olmasıdır. Kıssalarda peygamberler karşımıza insani özellik ve tavırları ile çıkmaktadır. İlahi kitaplarda yer alan kıssalarda, peygamberlerin bazen diğer insanlar gibi neşelendiklerini bazen de birtakım problemler ile karşı karşıya kaldıklarını görmekteyiz. Bu nedenle ilahi kitaplar muhataplarına hangi gayeleri gerçekleştirmek için gönderilmişlerse içerdikleri kıssalar da bu amaca yönelik olmuştur. Her iki ilahi kitap da benzer amaçlara sahip olduğu gibi benzer kıssalara da yer vermiş ancak farklı amaçlara da dikkat çekmişlerdir. Dolayısıyla bu çalışmada kavramsal çerçeve adı altında ilk olarak nübüvvet ve kıssa kavramlarına yer verilmiştir. Öncelikle nübüvvet kavramı Tanah ve Kur'an-ı Kerim bağlamında ele alınmıştır. Daha sonra kıssa kavramı ve dini metinlerde kıssalara yer verilmesindeki amaçlara her iki dinin genel prensipleri göz önünde bulundurularak yer verilmiştir.

Araştırmamızda Yahudi ve İslam ilahiyatında önemli yere sahip üç peygamberin Tanah ve Kur'an'daki kıssaları ele alınmıştır. Bu peygamberler Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. Musa'dır. Bu peygamberleri seçmemizdeki ana sebep üçünün de Yahudilik ve İslam açısından önemli bir konuma sahip olması ve hem Tanah hem de Kur'an'da kıssalarına sıklıkla yer verilmesidir. Her iki din de bu peygamberler aracılığıyla birtakım ahlaki özellikleri ön plana çıkararak muhataplarını eğitmeyi amaçlamıştır. Kıssalar arasındaki

benzerlik ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılarak kıssaya yer verilmesindeki genel amaçlara ulaşmak hedeflenmiştir.

Araştırmamız üç bölümden oluşmaktadır. Araştırmamızın ilk bölümünde ilahi dinler için önemli bir yere sahip olan Hz. Nuh ele alınmıştır. Her iki dindeki konumuna ve kavmiyle olan mücadelesine yer verilerek iki kutsal kitap açısından da Hz. Nuh net bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla beraber Yahudilikteki genel inancıya göre Tanrı'nın Nuh aracılığıyla bütün insanlıkla ahitleşmesi ele alınmış ve tufan hadisesine yer verilerek farklı milletlerin destanları ile olan benzer ve farklı noktalarına değinilmiş, birbirleriyle olan ilişkisi incelenmiştir.

Çalışmamamızın ikinci bölümünde Hz. İbrahim'e yer verilmiştir. Yahudilikte Hz. İbrahim'in İbranilerin ilk atası, ilk monoteist ve aynı zamanda ilk Yahudi olarak kabul edilmesi ele alınmıştır. Kur'an-ı Kerim'de ise Hz. İbrahim kendisinden en fazla söz edilen ulû'l-azm peygamberlerden biridir. Mekke'de inen surelerde Hz. İbrahim, babasının ve kavminin taptığı putlara karşı gelmesiyle İslam'da tevhit mücadelesinin en önemli isimlerinden biri olması sebebiyle ele alınmıştır.

Araştırmamızın son bölümü olan üçüncü bölümde ise Hz. Musa'ya yer verilmiştir. Hz. Musa hem Yahudilik hem İslam'da İsrailoğullarını Firavun'un zulmünden kurtarıp hürriyete kavuşturmuş bir liderdir. Yahudilikte Musa b. Meymun'un hazırladığı 13 maddeli inanç esaslarından altıncı ve yedinci maddeler Nübüvveti ele almaktadır ve bu maddelerde “...*Tam iman ile inanıyorum ki üstadımız Musa'nın nübüvveti kesinlikle haktır ve O peygamberlerin hepsinden kendisinden önce ve sonra gelen bütün peygamberlerden üstün olmuştur*” ifadesi yer almaktadır. Bu ifade Hz. Musa'nın Yahudiler için ne denli önem arz ettiğini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda Hz. Musa'nın vahiy tecrübesine ve Firavun'la olan mücadelesine yer verilmiştir. Kur'an'a göre Hz. İsa'ya kadarki bütün peygamberler -Hz. Davud hariç- onun dinini yaymaya çalışmışlardır. Araştırmamızda Hz. Musa'nın Tanrı ile ahdine ve İsrailoğulları ile olan tarihine yer verilerek her iki ilahi kitaptaki durumu ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın ana gayesi Tanah ve Kur'an'dan hareketle Yahudilik ve İslam'da peygamberlik anlayışını genel hatları ile ortaya koyarak her iki kutsal kitapta da adı geçen peygamberlere dair benzerlik ve farklılıkların tespit edilmesini sağlamaktır.

Araştırmam boyunca benden emeğini esirgemeyen Danışman Hocam Doç. Dr. Muhammet YEŞİLYURT'a, her an desteğini hissettiğim arkadaşlarım Eda GEDİKOĞLU'na, Ayşe GEDİKOĞLU'na, Nazlıcan ŞANLI'ya ve sevgili annem Güner İNCİ'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Erzurum 2024

Birgül İNCİ

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI

Yahudilik ve İslam’da iman esaslarından birini “nübüvvet” kavramı oluşturmaktadır. Her iki dinde de insan aklının sınırlı oluşuna ve gaybın peygamberler aracılığı ile bilineceğine inanılması da bu kavramın önemini artırmaktadır. Bunun yanında söz konusu dinlerin, öğretilerini peygamberler aracılığı ile muhataplarına ulaştırmak istemesi de “nübüvvet” kavramının belirtilen dinlerde önemli hale gelmesini sağlayan bir diğer durumdur.

Yahudi ve İslam gelenekleri başta kıssalar olmak üzere birçok ortak anlatıya sahiptir. Her iki dinin de kutsal kitabında sıklıkla bahsedilen üç peygamber bulunmaktadır. Bunlar, Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. Musa’dır. Kendi kavimlerini inanç noktasında eğitmeyi ve tek tanrı inancını yerleştirmeyi amaçlayan bu peygamberlerin Yahudilik ve İslam’daki en önemli özelliklerinden biri de Tanrı tarafından kendileriyle ahit yapılmış olmasıdır. Dolayısıyla bu çalışmada, üç peygamberin ortak noktası olan “ahit” kavramı incelenerek her iki dinin söz konusu kavramı nasıl değerlendirdiği etraflıca ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu yüzden nübüvvet ve kıssa kavramlarının her iki ilahi din açısından ne anlama geldiği ve Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. Musa’nın bu ilahi dinler açısından neyi ifade ettiği araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuçlar sayesinde Yahudilikteki ve İslam’daki kıssa kavramını ve peygamberlerin her iki dindeki durumunu net olarak görebilmek mümkün olmuş, bu duruma ek olarak yerleşmiş bir konu olan ahit kavramını da her iki ilahi din açısından mukayese etme fırsatı ortaya çıkmıştır.

Hz. Nuh, Yahudilikte yeryüzünde kötülüğün ve âsiliğin çok arttığı bir dönemde yaşamasına rağmen Tanrı yolunda yaşamış, doğru sözlü ve imanlı bir kişi olarak takdim edilmiştir. İslam’da ise büyük peygamberler arasında sayılmıştır. Kavmine karşı verdiği mücadele ve kavminin helak edilmesi meselesi her iki kutsal kitapta ele alınmıştır. Bu yüzden Hz. Nuh’un kıssasına, her iki kutsal kitapta da yer verilmesindeki amaçların tespit edilmesi önemlidir.

Yahudi ve İslam geleneklerinde adından sıklıkla bahsedilen Hz. İbrahim, tevhid mücadelesinin en önemli ismi olmuştur. Her iki gelenekte de İbrahim kıssası birtakım

farklılıklarla anlatılmıştır. Bu farklılıkların tespit edilmesi çalışmamızın amacına ulaşabilmesi için önemlidir.

İsrailoğullarının tarihinin öğrenilmesi noktasında en önemli isimlerden biri şüphesiz ki Hz. Musa'dır. Çünkü Tevrat'ın neredeyse tamamına yakını Hz. Musa'nın ve İsrailoğullarının tarihini ele almaktadır. Hz. Musa, Kur'an'da da adından en çok söz edilen peygamberdir. Bunlara ek olarak Hz. Musa'nın kavmiyle ve Firavun ile yaşadıklarından her iki gelenekte de sıklıkla bahsedilmesi Hz. Musa'nın bu geleneklerdeki önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle bu kıssalara yer verilmesindeki amaçların tespit edilmesi önemlidir.

Yahudilik ve İslam'da nübüvvet ve kıssa kavramları ile birlikte Tanah ve Kur'an'da Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. Musa algısını inceleyerek bahsi geçen üç peygamberin her iki dindeki konumunu ve önemini ortaya koymak ve bu peygamberler ile ilgili oluşabilecek yanlış algıların önüne geçmek çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

II. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE KULLANILAN MATERYALLER

Yahudilikte ve İslam'da kıssalar ve bahsi geçen üç peygamberin konumu başlı başına derin ve detaylı bir konudur. Bu yüzden kaynaklar Tanah, Tanah'ın yorumu, Kur'an-ı Kerim ve tefsir çalışmalarıyla sınırlı tutulmuştur. Tanah, Tanah'ın yorumu, Kur'an-ı Kerim ve tefsir çalışmaları dışına çıkmak konunun daha kalabalık ve daha karmaşık bir hal almasına neden olabileceği için kaynaklar bunlarla sınırlandırılmış ve Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. Musa da sadece bahsi geçen kaynaklar açısından incelenmeye çalışılmıştır. Konu başlı başına derin ve detaylı olduğu için sadece Yahudilik ve İslam üzerinden oluşturulmuştur. Hristiyanlığın kıssa kavramına yaklaşımı ve bahsi geçen üç peygamber hakkındaki düşüncesi, konunun dağılmasına neden olabileceği düşünülerek çalışmaya dahil edilmemiştir.

Tespitlerimize göre Yahudilik ile ilgili yapılan çalışmalarda "kıssa" meselesi dolaylı olarak ele alınmış, detaylı bir şekilde incelenmemiştir. Bu nedenle çalışmada kıssa kavramına daha geniş bir şekilde yer vermeye çalışılmıştır. Nübüvvet kavramı incelenirken sadece Tanah ve Kur'an'da ifade ettikleri anlamlar üzerinde durulmuş, diğer dinlerdeki kullanım şekillerine yer verilmemiştir. Kıssa kavramının ifade ettiği çeşitli anlamlar üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede, kıssa kavramının dini metinlerdeki

kullanım amaçlarına yer verilmiş ancak bu yapılırken Tanah ve Kur'an ile sınırlı kalınmamış aynı zamanda bu konuda yazılmış eserlerden de istifade edilmiştir. Kıssa kavramının anlaşılabilmesi için onun hikâye ve mesel kavramlarıyla olan farkı ortaya konulmuştur.

Araştırma da Hz. Nuh'la ilgili sadece Tanah ve Kur'an'da yer alan kıssalara yer verilmiştir. Bu bağlamda Hz. Nuh'un soyu, kavmi ile olan münasebeti, tufan hadisesi ve ahit kavramı incelenmiştir. Tanah ve Kur'an'a ilaveten, Nuh ve Tufan'a yer verdiği için Gılgamış Destanına da değinilmiştir.

İkinci bölümde Hz. İbrahim'le ilgili Tanah ve Kur'an'da yer verilen kıssalara değinilmiştir. Hz. İbrahim'in hanımları ve oğulları Hz. İshak ve Hz. İsmail ile olan münasebeti, tevhid mücadelesi, Tanrı ile ahitleşmesi incelenmiştir.

Hz. Musa'yı ele aldığımız üçüncü bölümde ise Tanah ve Kur'an'da yer alan kıssalar İsrailoğullarının tarihinden bahseden eserler ile birlikte ele alınmıştır. Bu noktada Hz. Musa'nın dünyaya geldiği dönemden başlayarak Mısır'da geçirdiği dönem, evliliği, peygamber oluşu, Firavun ve İsrailoğulları ile olan münasebeti, daha sonra çölde geçirdiği dönem aynı zamanda Tanrı ile ahitleşmesi sırasıyla ele alınmıştır.

Çalışmanın kavramsal çerçevesi çizilirken nübüvvet ve kıssa kelimelerine değinilerek sözlüklerden ve bu konu ile ilgili yazılmış eserlerden istifade edilmiştir. Nübüvvet konusunun işlendiği çalışmalarda genel olarak aynı kaynaklar kullanılmıştır. Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. Musa'yı ele alan bölümlerde de aynı durum ile karşılaşmıştır. Bu sebeple Yahudilik ile ilgili işlediğimiz konularda Tanah ve Tanah'ın tefsirleri, İslam ile ilgili kısımlarda ise Kur'an-ı Kerim ve onun tefsirleri temel alınmıştır. Konuyla ilgisi olduğunu düşündüğümüz Türkçe, Arapça ve İngilizce ansiklopedi maddelerinden yararlanılmıştır. Daha sonraki aşamalarda ilgili kitaplar, makaleler ve tezler taranmıştır. Çalışmamızda peygamberlerden bahsederken yer yer tarih kaynaklarından istifade edilmiştir. Bununla beraber dinlerdeki ahit algısı işlenirken sosyoloji ve psikoloji bilimlerinden de istifade edilmiştir.

III. ARAŞTIRMANIN METODU

Dinler Tarihi, beşerî ilimler içerisinde yer edinmiş, normatif olmayan, hiçbir dinin savunuculuğunu yapmayan, bütün dinlerin tarihsel sürecini, inanç, ibadet ve ahlak

sistemlerini objektif bir şekilde ele alarak inceleyen bir bilim dalıdır. Dinler tarihi, tek bir metot yerine çoklu metodolojik yaklaşımlara sahip zengin bir alandır. Dinler Tarihi çalışmalarında başlıca “Deskriptif Metot”, “Tarihsel Mukayeseli Metot” ve “Fenomenolojik Metot” kullanılmaktadır. Bu metotların dışında tarih, sosyoloji ve filoloji metotlarından da faydalanmaktadır.¹

Deskriptif (Nitelendirici) metot, herhangi bir dinin savunuculuğunu yapmaktan kaçınarak, dini olayların kavranması aynı zamanda tanımlanması ve yazıya geçirilmesidir. Deskriptif metot dinleri olduğu gibi, objektif bir şekilde ele alarak tasvir eder. Bu metodun kullanılacağı araştırmalarda dolaylı gözlemin ve konuyla ilgili dini metinlerin, masalların, efsanelerin, şiirlerin, yazılı ve sözlü belgelerin önemi büyüktür.

Dinler tarihi alanının başlıca metotlarından bir diğeri olan tarihsel mukayeseli metot, malzemesini daima tarihten, yaşanan ve tecrübe edilen hayattan alır. Kendi ana konularını tarihsel mukayeseye bağlı kalarak inceler. Bu metot klasik dönemde çok tutulmuş Dinler Tarihi alanının geleneksel metodolojisi halini almıştır. Bu metot dinleri ve fenomenleri tarihsel süreç içerisinde ele almaktadır. Bir dini fenomenin dindeki yerini tarihsel bağlamından koparmadan mukayese eder.

Fenomenolojik metot güçlü felsefi temellere sahip bir metottur. Öncelikle fenomenoloji belli bir fenomenin insanlar tarafından nasıl deneyimlendiğini tanımlamaya çalışan bir yöntemdir. Fenomenolojik metot, öncelikle ele aldığı dinde ortaya çıkan fenomenleri sistematik bir şekilde anlamaya ve bu unsurların anlamlarını ortaya çıkararak yorumlamaya çalışan bir metottur. Aynı şekilde Dinler Tarihi alanında da dini bir fenomenin dindeki konumunu gözeterek anlaşılmasını sağlamaya çalışır.

Bu çalışmada yukarıda açıklanan metotlar yeri geldikçe kullanılmıştır. Özellikle Dinler Tarihi bilimi denilince akla gelen ilk araştırma metodu olan deskriptif metottan sıkça istifade edilmiştir. Buna ilaveten, incelenen peygamberlerin mukayesesi zarureti söz konusu olduğundan tarihsel mukayese metoduna da sıklıkla başvurulmuştur. Bu çalışmada, araştırmanın sıhhati ve güvenilirliği için bir dinin savunuculuğunu yapmaktan mümkün olduğunca kaçınılmıştır.

¹ Mustafa Alıcı, “Dinler Tarihi’nde Çağdaş Metodolojik Problemler”, *İslami İlimlerde Metodoloji: Usûl Meselesi, Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantıları*, 6-11, Eylül 2005, 1300.

IV. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. Yahudilikte Nübüvvet

1. Peygamberler İçin Kullanılan İfadeler

Tanrı'nın iradesinin insanlara bildirilmesi manasında peygamberlik hem kavram olarak hem de müessese olarak Yahudi öğretisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Vahiy bilhassa Tevrat ile ilişkilendirilmiş; ilahi elçilik ise Tevrat sonrasında İsrailoğullarına yol gösterme fonksiyonuna sahip olmuştur. Nitekim Tanah külliyatını oluşturan üç bölümden ikincisini, İbrani peygamberlerin hayatlarını anlatan veya doğrudan kendilerine dayandırılan kitaplardan oluşan Peygamberler ya da Nebîler (Neviim) bölümü oluşturmaktadır.

Yahudilikte geleneksel biçimiyle peygamberlik müessesesi, Tanrı'nın iradesini, seçmiş olduğu bazı kişilere ve bu kişiler aracılığıyla İsrail halkına ve diğer insanlara izhar etmesi şeklinde anlaşılmıştır. Buna göre peygamberlik diğer geleneklerde görüldüğü şekliyle, kişinin gerek doğuştan getirdiği bazı özellikler gerekse sonradan kazandığı bilgi ve yetenek sayesinde ilahi güçlerle ya da ruhlarla temasa geçmesinin sonucu olmayıp Tanrı'nın iradesine ve otoritesine dayalı bir görevlendirmeye işaret etmektedir.² İbrani geleneğinde peygamberlik İbrahim ile haber verilmekte, Musa ile başlamaktadır. Son peygamber ise Malaki'dir.³

Yahudilerin kutsal kitabı olan Tanah'ta peygamberleri ifade etmek için çeşitli kelimeler kullanılmıştır. İsrail peygamberlerinin Tanrı Yahve ve İsrailoğulları ile olan münasebetini ifade etmek için “nevi”, “roeh” ve “hôzeh” terimleri kullanılmıştır.

a. Nevi

Nevi kelimesi “çağırma” anlamına gelen “nâbâ” fiilinden türemiştir ve “çağırılmış” anlamına gelmektedir. Nevi kelimesi Grekçe'ye “birinin adına konuşan” anlamındaki “profetes” kelimesiyle tercüme edilmiştir. Dolayısıyla nevi kelimesinin “birisi adına konuşan” veya “aracılık/elçilik yapan” manalarına geldiği kabul edilmektedir. Nevi

² Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2020, 183.

³ Ömer Faruk Harman, “Yahudilikte Peygamberlik”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, c.9, 1995, 153-159.

kelimesi, İsrail peygamberi İlya ve onun talebesi Elişa'dan önce gelen peygamberleri işaret eder.⁴ Tevrat'ta ilk defa Nevi olarak isimlendirilen kişi, aynı zamanda ilk İbrani atası ve İsrail seçilmişliğinin başlangıcı olarak kabul edilen İbrahim'dir. Nevi kavramı sadece İsrailoğullarına gönderilen peygamberler için değil aynı zamanda sahte peygamberler ve kadın peygamberler için de kullanılmıştır.⁵

b. Hozeh ve Roeh

Hôzeh ve *roeh* kavramları Türkçeye “gören” diye çevrilmiştir. Roeh kelimesi nevi kelimesinin ilk biçimi olarak kabul edilmektedir. Roeh kelimesi gündelik meselelerde kendisine danışan halka ücret karşılığında yol gösteren kişiler için kullanılmıştır. Tanrı adamı olarak adlandırılan Samuel, aynı zamanda ilk defa roeh sıfatıyla isimlendirilen kişidir. Hozeh kavramı ise roeh kavramıyla aynı anlama gelmektedir. Aynı zamanda bu kavram krallık için görev yapan kâhinleri ifade etmek üzere de kullanılmıştır. Tanah'ta bu üç kavram (nevi, hozeh ve roeh) sırasıyla Kral Davud zamanında görev yapmış üç ayrı kişi için (Samuel, Gad ve Nathan) atıfla zikredilmiştir.⁶

Nevi, hozeh ve roeh kavramları dışında; Allah adamı⁷, Allah'ın kulu⁸, Kullarım peygamberler⁹, elçi¹⁰ ve haberci¹¹ kavramları da peygamberleri ifade etmek için kullanılmıştır. Allah adamı ifadesi Tanah'ın Tevrat kısmında sadece Hz. Musa'yı ifade etmek için kullanılmıştır¹². Fakat nevi kavramı ile aralarında pek fark bulunmamaktadır.

Allah'ın kulu ifadesi Tanah'ta yalnızca peygamberler için değil aynı zamanda bazı doğru kişiler ve Hz. Musa'dan önceki dönemde yaşamış *patriyarklar*¹³ için de kullanılmıştır. Bu kavram en çok Hz. Musa için kullanılmakla birlikte Yeşu, Samuel, Ahiya, İlya, Yunus ve İşaya için de kullanılmıştır. “Kullarım peygamberlerim” kavramı ise Tanrı Yahve'nin peygamberlerinden İsrailoğullarına şeriatını bildirmelerini istemek için kullandığı ifadedir. Haberci, elçi, “Mal'ak” kelimesi esareten sonraki İsrail

⁴ Eliade-Couliano, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, (Çev.: Ali Erbaş), İnsan Yayınları, İstanbul 2022, 325.

⁵ Tes.18/20-22.

⁶ Harman, “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, 133.

⁷ Tesniye, 33/1.

⁸ 1. Samuel, 3/9.

⁹ 2. Krallar, 9/7; 17/13.

¹⁰ 2. Tarihle, 36/15.

¹¹ Yeşeya, 42/19.

¹² Tesniye, 33/1.

¹³ Ailenin erkek reisine verilen isimdir.

peygamberlerini ifade etmek için kullanılmıştır. Aynı zamanda peygamberlerin İsrailoğullarıyla olan münasebetleri açısından “sürülerin bekçisi” “tarlaların bekçisi” ifadeleri de mecazi olarak peygamberler için kullanılmıştır.¹⁴

2. Yahudilikte Peygamberlerin Özellikleri

Yahudilikte peygamberlik anlayışını ifade eden temel esaslar “Tesniye” kitabında belirtilmiştir. Yahudilikte peygamberler “hakiki peygamberler”, “sahte peygamberler” ve “kadın peygamberler” olmak üzere üç şekilde inceleyebilir.

a. Hakiki ve Sahte Peygamberlerin Özellikleri

Hakiki peygamberler ve sahte peygamberler arasında temel ayırıcı vasıflar vardır. Bunlardan ilki Tanrı Yahve tarafından seçilmektir. Yahudilikte peygamber olmak kişinin bireysel çabasıyla, doğuştan getirdiği bir takım bilgi veya yetenekler sayesinde olmayıp sadece Tanrı’nın iradesinin bir sonucudur. Aynı zamanda Talmud’da peygamberlikle ilintili olarak bilgi, güç, zenginlik, tevazu hatta uzun boy gibi kişinin sahip olduğu zihni, ahlaki ve fiziki özelliklerin Tanrı’nın iradesini belirlemede etkili olduğu yönünde ifadeler yer almaktadır.¹⁵

Tanah’ta peygamberlerin bir diğer özelliği Tanrı Yahve’nin kendilerine gönderdiği mesajları doğru bir şekilde İsrailoğullarına tebliğ etmeleridir. Yahudilikte üç çeşit peygamberlik söz konusudur. Bunlar gerçek peygamberler, sahte peygamberler ve kadın peygamberlerdir.

Gerçek peygamberler tebliğlerini Tanrı Yahve adına yaparlarken sahte peygamberler açısından bu durum söz konusu değildir.¹⁶ Peygamberler tebliğ yaparken onların ağızlarına kelimeleri Tanrı Yahve’nin koyacağı¹⁷ Tanah’ta şöyle geçmektedir:

*“Onlara kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım. Sözlerimi onun ağzından işiteceksiniz. Kendisine buyurduklarımın tümünü onlara bildirecek.”*¹⁸

¹⁴ Salih İnci, *Eski Ahit’te Peygamberlere Atfedilen Ahlaki Zaaflar ve Günahlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya 2001, 20.

¹⁵ Gürkan, *Yahudilik*, 184.

¹⁶ Harman, “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, 145.

¹⁷ Tesniye, 18/15.

¹⁸ Tesniye, 18/18.

*“Sonra Rabb elini uzatıp ağzıma dokundu, ‘İşte sözlerimi ağzına koydum’ dedi.”*¹⁹

Gerçek peygamberlerin bir diğer özelliği gelecekte haber verebilmeleridir.²⁰ Peygamberlerin verdikleri haber vuku bulursa bu, peygamberin gerçek olduğunu gösterir; vuku bulmazsa haberi veren sahte peygamberdir.²¹ Fakat peygamberin verdiği haber gerçekleşirse ve haber veren Tanrı Yahve’den başka ilahlara itaat etmeye çağırıyorsa bu durumda o peygamber de sahte peygamberdir ve öldürülmesi gerektiği belirtilir.²² Sonuç olarak şöyle diyebiliriz: gerçek peygamber, haberi gerçekleşen ve Tanrı Yahve’ye kulluk etmeye çağıran kimsedir.

Sahte peygamberlerden Hananya iki yıl içinde halkın refaha ereceğini haber vermiştir. Fakat bu durum gerçekleşmemiştir. Halkı kışkırttığı için ise Rab tarafından kendisine ölüm cezası verilmiştir. Peygamber Yerehya Peygamber Hananya’ya; *“Dinle, ey Hananya! dedi. Seni Rab göndermedi. Ama sen bu ulusu bu yalana inandırdın. Bu nedenle Rab diyor ki, ‘Seni yeryüzünden silip atacağım. Bu yıl öleceksin. Çünkü halkı Rab’be karşı kışkırttın.’”* Peygamber Hananya o yılın yedinci ayında öldü.²³

Bununla beraber Tanah’ta peygamberlerin gerçekleşmeyen haberlerini de buluruz.²⁴ İşaya’nın, Şam ve Samiriyye’nin kısa süre sonra Asurlular tarafından yağmalanacağını haber vermesi gerçekleşmemiştir.²⁵

Gerçek peygamberlerin bir diğer özelliği kendilerine birtakım mucizeler verilmiş olmasıdır.²⁶ Mucize, bir şeye güç yetirememek anlamına gelen “acz” kökünden türemiştir. Mucize, tabiat olaylarına aykırı şekilde meydana gelen ve insanları hayrete düşüren olağan üstü hallere denir.²⁷ Mucize, dinsel bir hakikatin vurgulanması, peygamberlerin de peygamberliğini ispatlaması açısından önemli bir yere sahiptir. Tanrı’nın peygamberine olan desteğinin bir göstergesidir.

¹⁹ Yerehya 1/9.

²⁰ Tesniye, 18/21-22.

²¹ Harman, “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, 147.

²² Tesniye, 18/20.

²³ Yerehya 28/13-17.

²⁴ Tesniye, 18/22.

²⁵ Yeşaya 8/4.

²⁶ Çıkış, 2/4-9.

²⁷ Halil İbrahim Bulut, “Mucize” mad., *TDV Ansiklopedisi*, 2020, XXX, 351.

Tanrı en büyük mucizeleri Musa'ya vermiş ve onu Firavun'a göndermiştir. Musa'nın elindeki değneği yere atınca yılan olması²⁸, yılanın kuyruğuna dokunduğunda tekrar değneğe dönüşmesi, elini koynuna soktuğunda elinin cüzzamlı hale gelmesi²⁹, koynundan çıkarınca tekrar eski haline dönüşmesi Musa'nın mucizelerinden bazılarıdır.

Musa'nın Firavun'la olan mücadelesi esnasında gösterdiği birtakım mucizeler de vardır. Firavun Musa ve kavminin Mısır'dan çıkmasına izin vermediğinde; *ırmağın kana dönüşmesi*³⁰, *kurbağa*³¹, *at sineği*³², *çekirge istilası*³³, *ilk doğan çocukların ölmesi ve sürülerin telef olması*³⁴ gibi mucizeler bunlardandır.

Tanah'ta sahte peygamberlerden sıkça bahsedilmektedir. Sahte peygamberleri belirtmek için nevi veya Baal³⁵ Peygamberleri ifadeleri kullanılmıştır. Temel özellikleri başka ilahlara kulluk etmeye çağırmak, verdikleri haberlerin gerçekleşmemesi ve yalan söylemeleridir.

Tanah'ta sahte peygamberlerle ilgili birtakım ahlaksızlıklardan da söz edilmektedir. Peygamber Yereya sahte peygamberlerin zina ettiklerini³⁶, peygamber İşaya ise sahte peygamberlerin içkiden dolayı sendelediklerini ve şarap düşkününü olduklarını bildirmektedir.³⁷ Bununla beraber sahte peygamberler, belli dönemlerde halkı İsrail peygamberlerinden uzaklaştırmak amacıyla aşırı iyimser haberler vermişlerdir. Böylelikle İsrail peygamberlerinin felaket tellallığı yaptıklarına imada bulunmuşlardır.

b. Kadın Peygamberlerin Özellikleri

Kur'an-ı Kerim'in aksine Tanah'ta erkek peygamberlerle beraber kadın peygamberlerin de varlığından söz edilmektedir. Bunların başında hem hâkim (şofeta) hem de peygamber (nevia) şeklinde nitelendirilen Debora (Devora), Musa'nın kız kardeşi

²⁸ Çıkış, 4/2-4.

²⁹ Çıkış, 4/7.

³⁰ Çıkış, 4/2-9.

³¹ Çıkış, 7/19-21.

³² Çıkış, 8/5-6.

³³ Çıkış, 10/12-15.

³⁴ Çıkış, 12/29-30.

³⁵ Efendi ve sahip anlamlarına gelen bu kavram yerli halkın öteden beri taptığı değişik putlara denilmektedir. (David Noel Freedman, (Ed.) *The Anchor Yale Bible Dictionary*, Vol.1, Doubleday, New York 1992).

³⁶ Yereya, 23/24; 29/23.

³⁷ Yeşaya, 28/7-8; Mika, 7/11.

Meryem (Miryam) ve Yehuda Krallığı döneminde görev yapan Hulda gelmektedir. Bununla beraber kadın peygamberlerin tümü Musa peygamberden önce yaşamış ve sayıları yediyle sınırlı olmak üzere, başka milletlerden de peygamberler çıktığı belirtilmiştir. Talmud'da yedi kadın peygamberden bahsedilmektedir: Sare, Meryem, Debora, Hana, Abigail, Hulda ve Ester. Tanah'ta ise Meryem, Debora ve Hulda'nın yanı sıra İşaya'nın karısı olduğu kabul edilen isimsiz bir kadın peygamberden bahsedilmekte, bir de sahte kadın peygamber Noadya'nın ismi geçmektedir.³⁸

Vahiy alma şekli ve vahyin muhtevası konusunda söz konusu yedi kadın peygamber ile İsrail peygamberleri arasında fark vardır. Bu farklılık Talmud'da, sıradan dostlarıyla bir perdenin arkasından, samimi olduğu dostlarıyla ise aradaki perdeyi kaldırarak konuşan kral benzetmesine atıfla ortaya konmuştur.³⁹

Kadın peygamberlerin ilki Musa Peygamberin kız kardeşi olan "Miryam" dır. Hz. Musa sandığa konduğunda onu nehirde takip eden odur. Mısırdan çıktıktan sonra diğer kadınlarla def çalıp kutladığı Tanah'ta anlatılır.⁴⁰ Tanah'a göre Miryam ve Harun, Musa'nın peygamberlik yetkisini sorgulayarak günaha girmişlerdir. Miryam ve Harun İsrail peygamberlerinden olsalar bile Musa'yla aynı yetkiye sahip olmadıklarını göstermek amacıyla deri hastalığına yakalanmışlardır.⁴¹

Tanah'ta bahsi geçen bir diğer kadın peygamber hem hâkim hem de peygamber olan "Debora" dır. Debora'nın, Rama ile Beyt-el arasında bir hurma ağacı altında oturduğu, kendisine danışmaya gelenlere hükmünü bildirdiği, Barak adlı bir komutanın isteği üzerine katıldığı bir savaşta İsrailoğullarının galip geldiği ifade edilir. Tanah'ta bu galibiyet üzerine yazılan ve "Debora'nın şarkısı" olarak bilinen bir bölüm vardır ki İbrani edebiyatının en önemlilerinden biri olarak kabul edilir.⁴²

Kadın peygamberlerin bir diğeri ise Kral Yoşiya zamanında yaşayan Şallum'un karısı olan Hulda'dır. Kudüs'ün talan edileceğini ve kralın bunu görmeden öleceğini haber vermiştir.⁴³ Yine Tanah'ta peygamber Nehemya zamanında yaşamış ve ona karşı çıkmış "Noadya" isimli bir kadın peygamberin varlığından da bahsedilir. Bunların

³⁸ Gürkan, *Yahudilik*, 184.

³⁹ Gürkan, *Vahiy ve Peygamberlik*, Kuramer Yay. Vahiy ve Nübüvvet Serisi: 2, İstanbul 2018, 58.

⁴⁰ Harman, "Peygamberlik ve Peygamberler", 14; bkz. Çıkış, 15/20.

⁴¹ Sayılar, 12/10.

⁴² Hakimler, 4/4-5; 5/1.

⁴³ 2. Krallar, 22/14-20; 2. Tarihler, 34/26-28.

haricinde İsrailoğulları peygamberlerinden olan İşaya da kendi eşinden peygamber olarak bahsetmektedir.

B. İslam'da Nübüvvet

1. Peygamberler İçin Kullanılan İfadeler

Kur'an-ı Kerim'de peygamber kavramını ifade etmek için “nebi”, “resûl”, “Mürsel” kavramları kullanılmıştır. Nebî sözlükte “haber veren; mertebesi yüksek olan açık seçik yol” anlamlarına gelir. Resul ve mürsel kelimeleri de “gönderilmiş kişi” mânasındadır.⁴⁴

Kur'an'da bazı peygamberleri ifade etmek için nebi bazı peygamberler için de resûl kavramı kullanılmıştır. Bu iki kavramın birlikte kullanıldığı “*Biz senden önce hiçbir resûl ve hiçbir nebi göndermedik ki...*” (Enbiya 21/25) ifadesi alimler tarafından iki terim arasında bir anlam ve mertebe farkı olduğu şeklinde de yorumlanmıştır.⁴⁵

Arapçada “haber vermek, iletmek” anlamına gelen nübüvvet kelimesi, terim olarak “Allah ile akıl sahibi kulları arasında dünya ve âhiret hayatlarıyla ilgili ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan elçilik görevi” diye tarif edilmiştir.⁴⁶ Risâlet kavramı da nübüvvet kavramıyla eş anlamlı kabul edilmekle beraber dini literatürde daha çok nübüvvet kavramı kullanılmıştır. Ancak Türkçede nebi kavramı yerine daha çok Farsçadan alınan “peygamber”; nübüvvet ve risâlet kavramları yerine ise “peygamberlik” terimi kullanılmıştır. Buna göre peygamber, “Allah'ın emirlerini ve nasihatlerini muhataplarına iletmek için seçtiği elçi” anlamına gelmektedir.

2. İslam'da Peygamberlik Algısı ve Özellikleri

Bazı İslam âlimlerine göre insan, kendi akli ile bir yaratıcı fikrine ulaşabilir. Fakat ulaştığı Tanrı fikrine nasıl kulluk edeceğini ancak peygamberler aracılığı ile bilebilir.⁴⁷ Allah'ın kullarına yönelik hitabı doğrudan değil peygamberler aracılığı ile

⁴⁴ Ebu'l Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari İbn Manzur, *Lisânü'l- 'Arab*, Beyrut “nb'e”, “nbv”, “rsl” md.leri, V, 188.

⁴⁵ Bu konuda bkz. M. Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul 2020, V, 3413-3414.

⁴⁶ Ebu'l Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari İbn Manzur, *Lisânü'l- 'Arab*, Beyrut “nb'e”, “nbv”, “rsl” md.leri, 188.

⁴⁷ Hüdaverdi Adam, “Nübüvvet Dair İki Mesele: Nebi ile Resûl arasındaki Fark ve Kadın Peygamberlerin Özellikleri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy: 1, 1996, 58 .

gerçekleşmektedir.⁴⁸ İslam'a göre peygamberlik, insanların özel bir çabayla ulaşabilecekleri bir makam değildir. Aksine ilahi bir mevhıbedir. Allah bu lütfunu kullarından dilediklerine vermiştir.⁴⁹ Peygamberleri, kendi katında seçkin bir konuma sahip erdemli kimseler arasından, bütün hal ve hareketleriyle müminlere örnek olacak kimselerden seçmiş ve seçtiklerini vahiyle desteklemiştir.⁵⁰ Ayrıca Kur'an'da peygamberlerin meleklerden seçilmediği, peygamberlerin ölümsüz olmadıkları ve kendilerine gönderildikleri ümmetleri uyarıp Allah yolunda her türlü baskı ve eziyete sabırla göğüs gerdiklerini belirtmiştir.⁵¹ Yahudilikteki anlayışın aksine, ilahi emri insanlara tebliğ ederken karşılaşacakları olumsuz durumlara karşı Allah tarafından da korunmuşlardır.⁵²

Allah, Kur'an-ı Kerim'de hiçbir milleti peygamber göndermeden sorumlu tutmayacağını bildirmiştir.⁵³ Buna ilaveten Hz. Âdem'i ilk insan ve ilk peygamber olarak yaratmıştır. Ona ve nesline inanç ve ibadet esaslarını göndermiş; dünya ve ahiret saadetine ermeleri için gerekli olan ahlak ve hukuk kurallarını da öğretmiştir. İslam'a göre nübüvvet müessesesi Hz. Âdem'le sona ermemiş insanların hak yoldan uzaklaşması üzerine Allah nebiler ve resuller göndermeye devam etmiştir. Böylece her topluma peygamberler gönderilerek kıyamet günü Allah'a inanmayanların kendilerini savunmak için gösterebilecekleri mazeretler ortadan kaldırılmıştır

İslam'a göre Allah son peygamberi Hz. Muhammed'i bütün insanlığa göndermiş ve dinini tamamlamıştır.⁵⁴ Kıyamete kadar kurtulmak isteyenlerin ancak İslam dinine girmekle kurtulacaklarını ve İslam'dan başka bir dinin geçerli olmayacağını bildirmiştir. Allah, Hz. Âdem ve Hz. Muhammed arasında birçok peygamber göndermiştir. Öyle ki her millete kendi dilinden bir peygamber gelmiştir. Bu peygamberlerin sayısı bazı rivayetlere göre yüz binin üzerindedir.⁵⁵ Kur'an'da ise yirmi beş peygamber hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Kur'an'da adı geçen fakat peygamber olup olmadığı konusunda

⁴⁸ Yakup Hafızoğlu, "İmam Mâturidi'ye Göre Nübüvvet ve İspatında Erdemin Önemi", *Amasya İlahiyat Dergisi*, sy: 20, 2023, 148.

⁴⁹ En'am, 6/124; Hac, 22/75; Cum'a, 62/4.

⁵⁰ Enbiya, 21/7; Sad 38/47.

⁵¹ Enbiya, 21/8.

⁵² Maide, 5/67.

⁵³ İsrâ, 17/15.

⁵⁴ Maide, 5/3.

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd* 5/265-266; İbn Hibbân, *es-Sahih*, II, 77.

ihtilaflar olan “Üzeyr”⁵⁶, “Lokman”⁵⁷, “Zülkarneyn”⁵⁸ ve hadislerdeki adıyla Hızır’dan da bahsedilmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de Allah’ın bazı peygamberleri bazı peygamberlerden üstün kıldığı⁵⁹ bazı peygamberlerle konuştuğu bazılarının da derecesini yükselttiği ifade edilmiştir⁶⁰. Kur’an’da bu peygamberler için “ulû’l-azm”⁶¹ ifadesi kullanılmıştır. Bu peygamberlerin Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed olduğu İslam âlimleri tarafından kabul edilmiştir. Bu peygamberlerin ortak özelliği, tevhit mücadelesini yürütürken büyük sıkıntılar yaşamış olmaları ve küfür ehline karşı oldukça zorlu ve üstün bir mücadele sergilemiş olmalarıdır.⁶²

İnsanlara Allah’ın dinini tebliğ etmek, onları sadece Allah’a kulluğa çağırarak, karanlıktan aydınlığa çıkarmak, ahirete hazırlığa yöneltmek ve insanlar arasında adaleti tesis etmek peygamberlerin başlıca görevleri arasındadır. Peygamberlerin daveti genellikle ilahi emirlere uyanları müjdeleme diğer adıyla “tebşir” ve ilahi davete uymayanları ise sonları hakkında uyarma yani “inzâr” olarak seyretmiştir. Peygamberler kendilerine verilen bu görev karşısında hiç kimseden ne bir ücret ne de bir menfaat ummuşlardır.⁶³ Onlar bu ilahi ve görevin karşılığını ancak Allah’tan beklemişler ve O’nun rızasını ummuşlardır.

İslam’a göre peygamberlere ve onlara gönderilen kitaplara inanmak iman kaidelerinden sayılmış ve peygamberler arasında ayırım yapmak, bazılarını kabul edip bazılarını inkâr etmek küfür sayılmıştır. Aralarından birini inkâr etmekle hepsini inkâr etmek arasında bir fark olmadığı belirtilmiştir. Kur’an’da Hz. Muhammed peygamberlerin sonuncusu⁶⁴ ve en faziletlisi O’na verilen Kur’an-ı Kerim’in de kitapların sonuncusu ve en üstünü olarak zikredilmiştir.

⁵⁶ Âl-i İmran, 3/39.

⁵⁷ Lokman, 31/12.

⁵⁸ Tevbe, 113/30.

⁵⁹ İsrâ, 17/55.

⁶⁰ Bakara, 2/253.

⁶¹ “sabırlı, gayretli ve kararlı kimseler demektir.” Harman, “ulû’l-azm” mad. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2012, XLII, 294.

⁶² İsmail Yiğit, “Peygamberlik, Peygamber Kıssaları ve Peygamberlerin Örnekliliği”, *İslam Düşünce Kılavuzu*, 2019, 81.

⁶³ En’am, 6/90.

⁶⁴ Âhzab, 33/73.

İslam’a göre peygamberlerin sıdk, emanet, fetânet, ismet ve tebliğ gibi sıfatları vardır. Bu sıfatlara göre Allah’ın emir ve yasaklarında değişiklik yapmadan insanlara ileten peygamberler, zeki ve keskin anlayışa sahip kişilerdir. Her türlü akıl hastalığı, delilik, bunama gibi durumlardan uzaktırlar. Her türlü günah ve çirkin işlerden korunmuşlardır.⁶⁵ En üstün ahlak noktasındadırlar. Herhangi bir kasıt olmadan yaptıkları küçük bir yanlışlık veya hata yani “zelle” Allah tarafından uyarılmış ve işin doğrusu kendilerine bildirilmiştir.⁶⁶

C. Kıssa Kelimesinin Sözlükteki Anlamı

Kutsal kitaplar Tanrı tarafından insanlara gönderildiğine inanılan ve her iki âlemde de onların mutluluk ve huzurunu temin etmek isteyen metinlerdir. Kutsal kitaplar insanlara örnek olacak davranışları veya sakınmaları gereken durumları anlatırken bazı yöntemler kullanır. Bunlardan biri de kıssalardır.

Yahudi ve İslam gelenekleri, peygamber hikâyeleri ve daha sonra üzerinde duracağımız kıssalar başta olmak üzere birçok ortak anlatıya sahip olmuşlardır. Yahudiliğin kronolojik olarak İslam’dan önceki bir din olması sebebiyle belli dönemlerde İslam kültüründe yer alan bazı peygamber kıssalarının Yahudilikten mi İslam’a geçmiş olduğu sorusu tartışılmıştır.⁶⁷

Arapçada *kassa* ve *el-kasas* “bir kimsenin izini sürüp ardından gitmek, bir adama sözü beyan edip bildirmek, anlatmak, hikâye etmek” gibi anlamlara gelmektedir. Aynı manaya gelen “kıssa” ismi ile onun çoğulu olan “kisas” kelimeleri Kur’an-ı Kerim’de geçmemektedir.⁶⁸

Kur’an’da geçmişte yaşanan olaylardan bahsederken *nebe’* ve *enba’* kelimeleri de kullanılmıştır. Nebe’ kelimesi lügat itibarıyla “kendisiyle bir ilim veya en azından zann-ı galip elde edilen büyük öneme sahip haber” anlamındadır.⁶⁹

⁶⁵ Furat Akdemir, “Kur’an Bağlamında Peygamberlerin Sıfatları”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, y.8, sy.1, t.y, 57-66.

⁶⁶ Zelle için bkz. Mustafa Akçay, “Kelam Literatüründe Peygamber Zelleleri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(24), 2011, 1-33.

⁶⁷ det. bil. bkz. “Şinasi Gündüz, Kur’an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit mi?”, 1998, X, 49.

⁶⁸ İdris Şengül, “Kıssa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2002, XXV, 498.

⁶⁹ İdris Şengül, *Kur’an Kıssalarının Tarihi Değeri*, Fecr Yayınları, Ankara 1998, 177.

“Kassa” fiili Kur’an’da iki yerde “bir kimsenin izini sürüp ardınca gitmek”⁷⁰ manasında, diğer pek çok yerde ise “peygamberlerin başından geçenleri gerçeğe uygun şekilde anlatmak, hakkı, ayeti, rüyayı açıklamak”⁷¹ anlamlarında kullanılmıştır. Sözlükte “mühim, faydalı ve büyük haber” manalarına gelen *nebe*’ ve çoğulu olan *enba*’ ile *hadis*, *hal*, *mesel* kelimeleri de Kur’an’da kıssa kelimesi yerine kullanılmıştır.⁷²

Genel itibariyle kıssa kelimesi Kur’an’î ıstılahta “*Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır. Kur’an uydurulabilecek bir söz değildir; fakat o kendinden öncekiler için detaylı açıklama, iman eden toplum için bir rahmet ve hidayettir.*”⁷³ mealindeki ayetle yalan olması söz konusu olmayan ve hayalin karışma ihtimali olmayacak şekilde tarihi süreç içerisinde kaybolmuş, unutulmuş veya bazı izleri hafızalarda yerini koruyabilmiş olayların; muhataplara, olaylara yeniden bir hareketlilik katılarak anlatılması, açıklanması manasında kullanılmıştır.⁷⁴

Patrick Hanks ise kıssayı “*Şiir olsun nesir olsun kendisiyle dinleyicinin veya okuyucunun dikkatinin çekilmesinin kastedildiği hayali yahut gerçek hadiselerdir*” diye tarif etmiştir.⁷⁵ Aşağıdaki ayetlerde Kur’an-ı Kerim’de geçen “kassa” fiilinin çeşitli anlamlarını görmek mümkündür:

“*İşte bunlar (İsa hakkındaki) gerçek haberlerdir. Muhakkak ki o Allah mutlak güç sahibidir.*”⁷⁶

“*Ve onlara (olup bitenleri) tam bir bilgi ile anlatacağız. Biz (olup bitenlerden) uzak değiliz.*”⁷⁷

“*Eğer biz isteseydik o kişiyi ayetlerimizle yüceltirdik. Fakat o dünyaya saplanıp kaldı ve kendi isteğine uydu. İşte böylesinin durumu, kovsan da bıraksan da hep dilini çıkarıp soluyan köpeğin durumu gibidir.*

⁷⁰ Kehf, 18/64.

⁷¹ Neml, 27/76; Kehf 18/13; Araf, 7/7.

⁷² İdris Şengül, “Kıssa” mad., TDV İslam Ansiklopedisi, 498.

⁷³ Yusuf, 12/111.

⁷⁴ İdris Şengül, *Kur’an Kıssaları Üzerine*, 46.

⁷⁵ Patrik Hanks, *el-Kâmîsu ’l-Âlemî el-Mevsûf*, 1545.

⁷⁶ Âl-i İmran, 3/62.

⁷⁷ Araf, 7/7.

Ayetlerimizi yalan sayan topluluğun durumu işte böyledir. Şimdi sen bu kıssayı anlat umulur ki iyice düşünürler.”⁷⁸

“Biz bu Kur’an’ı vahyetmekle sana ibretli ve hikmetli tarihi olayların en güzelini aktarıyoruz. Oysa daha önce sen bundan haberdar değildin”⁷⁹

“Doğrusu bu Kur’an, İsrailoğullarının ayrılığa düştüğü pek çok şeyi açıklamaktadır.”⁸⁰

“Annesi Musa’nın ablasına: ‘Onun izini takip et’ dedi. O da onlar farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi.”⁸¹

“Az sonra, o iki kızdan biri utana sıkıla, edeple yürüyerek ona doğru geldi. “Babam, dedi, bizim yerimize sürümüzü suladığın için sana ücretini ödemek istiyor. Bu yüzden seni çağırıyor. Musa ona (Hz. Şuayb’a) gelip başından geçen olayları anlatınca o, “korkma, o zalim kavimden kurtuldun.” dedi”⁸²

1. “Kıssa” ile “Hikâye” Arasındaki Fark

Kur’an’da sıklıkla aktarılan tarihi olaylara “Kasas” denilmesi rastgele olmamıştır. Bu isim, Kur’an’da anlatılan tarihi olayların anlatılış biçimini gösteren çok ince anlamlar göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Bu sebeptendir ki ilk başlarda kıssalar için hikâye kelimesi kullanılmamıştır. Dildeki anlam kayması sebebiyle kıssa kelimesi Kur’an’ın ilk indirildiği dönemdeki anlamını kısmen kaybederek hikâye ile eşdeğer görülmeye başlanmıştır.⁸³

Kıssa kelimesinin lügat ve ıstılahtaki manalarına baktığımızda neden hikâye denilmediğini anlamak mümkündür. Kur’an’da geçmişte gerçekleşmiş olayları insanlara ibret alınması için hatırlatmak amacı ile kıssa ifadesi kullanılmıştır. Bu amaç için hikâye kelimesini kullanmak doğru olmaz çünkü hikâye geçmişte gerçekleşmemiş olaylar için

⁷⁸ Âraf, 7/176.

⁷⁹ Yusuf, 12/3.

⁸⁰ Neml, 27/76.

⁸¹ Kasas, 28/11.

⁸² Kasas, 28/25.

⁸³ Şengül, *Kur’an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 177.

de kullanılabilen bir edebi türdür. Fakat kıssa geçmişte gerçekleşmiş ve unutulmuş olayları insanlara doğru bir biçimde bildirerek ders almalarını sağlamayı amaçlar.⁸⁴

2. “Kıssa” İle “Mesel” Arasındaki Fark

Arapça da mesel “benzetmek, benzeri olmak, sıfat, vasıf, ibret ve kıssa” anlamlarına gelen “müsûl” kökünden türemiştir. Mesel, atalardan gelen ve onların tarihsel süreç içindeki gözlem ve deneyimlerini değişmez ve kalıplaşmış nasihat içerecek biçimde nesilden nesile aktaran anonim mahiyetteki özdeyişlerdir.⁸⁵

Mesel, tabii hayatta tekrarlanıp duran olaylarla ilgilidir. Onların aynı olma şartı aranmaz. Meselde gaye anlatılmak istenen durumu hissettirmektir. Kur’an’da Nahl suresi 75. ayette bahsi geçen iki kölenin durumu mesele örnektir.⁸⁶ *“Allah size düşünesiniz diye hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkiyeti altında bulunan bir köle ile katımızdan kendisine güzel bir rızık ve servet verdiğimiz ve bundan gizli-açık karşılık beklemeden başkalarını da yararlandıran kimseyi örnek veriyor.”*

Yine Kur’an’da Allah’tan başkasına sığınanların durumu örümceğin kendi ağından dayanıksız bir yuva yapmasına⁸⁷, batıl köpüğe⁸⁸ benzetilmiştir.

Meseller başlı başına Kur’an’da sözün tesirini arttırmak gayesiyle kullanılmış bir edebi türdür. Hâlbuki peygamber kıssalarında böyle bir benzetme yoktur. Kıssa Kur’an’ın amaçlarını gerçekleştirme yolunda bir vesiledir. Kıssalarda geçmişte yaşanmış bir olayın gerçekliğine vurgu yapılır ve ibret alınması, öğüt verici olması amaçlanır.

3. Tanah’ta Kıssaların Özellikleri

Yahudi kutsal kitabı Tanah’ta ana konuyu İsrailoğullarının tarihsel süreçleri oluşturmaktadır. Yani Tanah’ta ana konular hep İsrailoğulları etrafında cereyan etmektedir. Bu yüzden ki Tanah bir tarih kitabı görünümüne sahiptir ve bu tarihin temel

⁸⁴ Şengül, “Kıssa” mad., *TDV İslam Ansiklopedisi*, 498.

⁸⁵ İsmail Durmuş, “Mesel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDY), c: XXIX, Ankara 2004, 297.

⁸⁶ Şengül, *Kur’an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 178.

⁸⁷ Ankebut, 29/41.

⁸⁸ Ra’d, 13/17.

dinamiğini de İsrailoğulları oluşturmaktadır. Tanah'ta İsrailoğulları karşımıza Tanrı Yahve'nin biricik, imtiyazlı ve üstün kulları olarak çıkmaktadır.

Yahudi kutsal kitap koleksiyonu Tanah, üç grup halinde olmak üzere toplamda 24 kitaptan oluşmaktadır. Tora, diğer adıyla Tevrat grubu Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye olmak üzere beş kitaptan oluşmaktadır. Tevrat geniş anlamıyla, Musa Peygambere Sînâ'da Tanrı tarafından gönderildiği kabul edilen yazılı ve sözlü öğretileri (Tevrat ve Talmud) – bu kısım Hristiyanlar tarafından Eski Ahit olarak adlandırılmaktadır- ifade etmek için kullanılmaktadır. Tevrat bölümü bazen bütün Tanah külliyyatını kapsayacak şekilde “yazılı Tevrat”, Talmud (Tevrat'ın yorumu) ise “sözlü Tevrat” olarak isimlendirilmiştir. Yahudi inancına göre Rab, Musa'ya önce kutsal kitabının yorumunu şifahi olarak aktarmıştır. Bu yorum nesilden nesile sözlü olarak aktarıldıktan sonra miladi III. yüzyılın başlarından itibaren yazıya geçirilmiş ve Tevrat oluşmuştur.⁸⁹

İkinci grup olarak yer alan Neviim (Peygamberler) ise toplamda sekiz kitaptan oluşmaktadır. Yehoşua/Yuşa, Hakimler, Samuel, Krallar, Yeşa'yahu/İşaya, Yeremya, Hezekiel kitapları hacim olarak uzun oldukları için birer kitap olarak sayılmışlardır. Sekizinci kitapta on iki peygamberin kitabı yer almaktadır. Bu kitaplar kısa oldukları için hepsi toplamda bir kitap olarak kabul edilmişlerdir.

Üçüncü grup olarak yer alan Ketuvim (Kutsal Yazılar) grubunda ise toplamda on bir kitap yer almaktadır: Tarihler, Tehillim/Mezmurlar, Eyüp, Mişle/Süleyman'ın Meselleri, Rut, Neşideler Neşidesi, Kohelet/ Vaiz, Eha/ Ağıtlar, Ester, Daniel, Ezra-Nehemya, I-II. Tarihler (Divre ha-yamim).⁹⁰

Tanah, tarihsel süreç içerisinde sık sık gizemli ve kaotik dönemler yaşamıştır. Bunun sonuncunda bazı dönemlerde Tanah'ın otantizmi gündeme gelmiştir. Fakat bu konuya tezimizde yer vermek konunun sınırları dışına çıkılmasına neden olacağı için otantizm meselesine girmeyeceğiz. Tanah'ta geçen kıssaların genel özellikleri şöyle sıralanabilir:

⁸⁹ Baki Adam, “Tevrat” mad., *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, XXII, 40-45.

⁹⁰ Baki Adam, “Tevrat” mad., *TDV İslam Ansiklopedisi*, 40-45.

a) Tanah, tarihsel bilgiyi ön plana çıkarma düşüncesine sahip bir kutsal kitaptır. Sahip olduğu bu özelliğinden dolayı Tanah'ta olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi vardır. Olaylar oluş sırasına göre aktarılır ve bir bütün halinde sunulur. Olaylar anlatılırken detaylara inilir. Tanah bunu yaparken ileride de ele alacağımız üzere birtakım çelişkilere de yer verir. Olayları aktarırken okuyucuyu asıl konudan uzaklaştıran detaylara yer vermekten çekinmez. Örneğin Tekvin kitabında Nuh'tan ve Tufandan bahsederken Nuh'un yaptığı gemiyi en ince ayrıntısına kadar aktarmaktan çekinmez. Daha sonra Tufan teferruatlı bir şekilde anlatılır ve Tufandan sonra gerçekleşen olaylara yer verir.

“...Gemiyi şöyle yapacaksın: Uzunluğu üç yüz, genişliği elli, yüksekliği otuz arşın olacak. Pencere de yap, boyu yukarıya doğru bir arşını bulsun. Kapıyı geminin yan tarafına koy. Alt, orta ve üst güverteler yap...”⁹¹

b) Tanah, olaylarda yer alan kahramanların soy kütükleri hakkında teferruatlı bilgi verir. Bazen olaylardan uzaklaşarak kahramanların akrabalık ilişkilerini ve soy kütüklerini açıklar.⁹² Bu duruma örnek olarak Tekvin'de Âdem'in ve Nuh'un soyunun anlatılması verilebilir. Onlardan sonra gelenlerin çocuk sayılarına ve kaç yaşında öldüklerine de Tanah'ta geniş yer verilmiştir.

c) Tanah'ta kıssalar anlatılırken mesajdan ziyade tarihsel içerik ön plana çıkarılır. İnanç, ahlak ve öğretiyeye dayalı mesajlar genelde tarihsel bilgilerin aralarına serpiştirilmiştir. Bu durum Tanah'ın yapısına uygundur çünkü merkezde olan İsrailoğullarının tarihidir. Bu yüzden Tanah'ta yer alan kıssalar evrensel bir mesaj niteliği taşımaz.⁹³

d) Tanah'ta yer alan kıssalarda birçok mitolojik öge bulmak mümkündür. Bu mitolojik öğeler daha çok Tekvin kitabında bulunmaktadır. Tekvin 6/14'te tufan öncesi dönemde kadın nüfusunun arttığı ve Tanrı oğullarının bu insan kızlarının güzelliği karşısında tutuldukları ve onlarla hemen evlendikleri anlatılır. Bu Tanrı oğulları ve insan kızları arasındaki evlilikten “Nefilim” doğar. Nefilim'in karakter itibarıyla “zorba” kişiler olduğu Sayılar 13/33'te anlatılır. Bu “Nefilim Mitosu” Ortadoğu'da yaygın bir motiftir.⁹⁴

⁹¹ Tekvin, 6/16-17.

⁹² bkn. Tekvin, 5/3-32; 10/1-32.

⁹³ Şinasi Gündüz, “Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit Mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 10, Samsun 1998, 65.

⁹⁴ Gündüz, “Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit Mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları”, 80.

4. Kur'an-ı Kerim'de Kıssaların Özellikleri

Kıssalar kutsal kitapların ayrılmaz bir parçası, din dilinin önemli bir unsurudur. Bu durumu İsrailoğullarının tarihi niteliğini taşıyan Tanah'ta, kısmen Hz. İsa'nın hayatını merkeze almış olan İncillerde ve Yeni Ahit'in diğer kitaplarında da net bir şekilde görmek mümkündür. Kur'an'ın da hacim olarak büyük bir kısmını kıssalar oluşturmaktadır.

Tevrat ve İncil'i sınırlayan biyografik içerik ve anlatım tarzının tam aksine Kur'an "kıssadan hisse" ölçüsünde tarihi detaylara takılmadan ve mesajı kaybetmeden muhataplarını ikaz etmektedir. Bu durumu tam manasıyla idrak edebilmek için de Kur'an'daki kıssaları bağlamlarından ayırmadan Kur'an'ın genel amaçlarını göz önünde bulundurarak okumak ve incelemek daha isabetli olacaktır.⁹⁵

Kur'an'ın olayları ele alış biçimini göz önünde bulundurarak üç tür kıssadan bahsedebiliriz. Birinci tür kıssalar; peygamberlerin haberlerini, kavimleri ile verdikleri tevhid mücadelesini, nübüvvetlerini ispat için ortaya koydukları mucizeleri, toplumun inkâr etme sebeplerini, inanan ve inkâr edenlerin sonlarının durumunu içerir.

İkinci tür kıssalarda, peygamber olup olmadıkları kesin olmayan şahsiyetler ve bazı kavimlerin başına gelen olaylar anlatılır. Bu çeşit kıssalara "Talut", "Calut", "Zü'l-Karneyn", "Ashab-ı Sebt", "Hz. Meryem" vs. örnek verilebilir.

Üçüncü tür kıssalar ise, Hz. Peygamber zamanında meydana gelen olayların aktarıldığı kıssalardır. Hz. Muhammed'in Medine'ye hicreti, müşriklere karşı verdiği mücadele ve sosyal ilişkileri bu kısımda değerlendirilebilir.⁹⁶

Kur'an'da geçen kıssaların genel özellikleri ise şöyle sıralanabilir:

a) Kur'an-ı Kerim'de kıssaların bağlamlarından kopararak ele alınması güçtür. Verilen mesajın muhataplar tarafından tam anlaşılabilmesi için Kur'an'ın iyi bilinmesi ve kıssanın bağlamından koparılmaması bir zorunluluktur. "Kasasu'l-Kur'an" terkihi kıssaların, Kur'an'ın önemli bir bölümü olduğunu ortaya koymak için yeterlidir. Bu bağlamda "Kasasu'l-Kur'an" ile Kur'an'da resul ve nebilerle alakası bulunan ya da alakasız ancak anlatılmasında muhatapları için fayda bulunan, öğüt veren her türlü kıssa

⁹⁵ Yusuf Batar, "Kur'an Kıssalarının Amaçlarıyla İlgili Kavramların Eğitim Öğretim Açısından Tahlili", *İslami İlimler Dergisi*, Yıl: 9, 9(1), 2014, 156.

⁹⁶ Remzi Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 2002, 34-35.

anlaşılmaktadır. Örneğin Ashab-ı Kehf hiçbir peygamberle ilişkili olmamasına rağmen taşıdığı yüce gayeden dolayı Kur'an'da anlatılmıştır.⁹⁷

b) Kur'an-ı Kerim, bir tarih kitabı görünümüne ve içeriğine sahip değildir. Kur'an'da tarihi olaylar oluş sırasına uygun bir şekilde, yer ve zaman göstererek, sebep sonuç ilişkisi içerisinde anlatılmaz. Tarihi bilgiler olayların içerisine serpiştirilmiştir.

c) Kur'an kıssalarının merkezinde belli bir ırk veya topluluk yoktur. Kıssalarda merkezde insan bulunur ve insanın yaratılış gayesi doğrultusunda da “tevhid” konu edilir. Bu durum doğrultusunda Kur'an gönderiliş amacını Bakara suresinde şöyle ifade eder; *“İşte Kitap, Onda şüphe yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir.”*⁹⁸

Kur'an'da insan “halife” olarak nitelendirilir ve yaratılış gayesinin “Allah'a ibadet olduğu” sıklıkla tekrar edilir. Yani Kur'an kıssalarında ana temayı tevhid mücadelesi oluşturmaktadır. Hz. İbrahim'in kıssası bu duruma en güzel örnektir. Kur'an bu kıssada Hz. İbrahim'in doğum yeri, yılı, soyu veya ailesi hakkında detaylı bilgiler vermekten kaçınmış asıl mesaj olan tevhid mücadelesini muhataplarına aktarmıştır. Böylece tarihsel süreçlerin ilahi mesajın önüne geçmesine de engel olmuştur.⁹⁹

d) Kur'an'da kıssalar bir bütün halinde düzenli bir şekilde tek bir sure veya olay halinde anlatılmaz. Kıssalar Kur'an'ın içerisine serpiştirilmiş durumda karşımıza çıkar. Bu durumun tek istisnası Yusuf suresidir. Yusuf suresi, üçüncü ayetinde geçen “ahsenü'l-kasas” (kıssaların en güzeli) ifadesinden dolayı bu isimle de anılmıştır. Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi olarak âlimler tarafından farklı düşünceler ileri sürülse de genel olarak iki düşünce hâkim olmuştur. İlki, Hz. Yusuf'un kıssası diğer kıssaların aksine muhataplara düzenli bir şekilde aktarılmıştır.¹⁰⁰ Kıssada olayların yeri, zamanı ve karakterleri verilmiştir. Fakat Tanah'tan farklı olarak karakterler hakkında teferruata girilmemiştir.¹⁰¹ İkinci düşünce ise kıssanın verdiği mesajın ibret verici olmasıdır.¹⁰²

⁹⁷ Abdullah Acar, “Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur'an Kıssaları”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.9, 2007, 100.

⁹⁸ Bakara, 2/2.

⁹⁹ Gündüz, “Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit Mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları”, 66.

¹⁰⁰ Celal Kırca, “Ahsenü'l-Kasas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDY), İstanbul 1989, II, 178.

¹⁰¹ bkn. Yusuf Suresi.

¹⁰² Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 173.

e) Kur'an'da bizzat peygamberlerin ve kavimlerin isminin zikredilerek anlatıldığı kıssalar olduğu gibi peygamber veya kavimlerin isimlerinin verilmediği genel bir ifade ile “min kabliküm”, “ma kad sebeka”, “kablehüm min karnin” şeklinde önceki ümmetler hakkında haber veren kıssalar da mevcuttur.¹⁰³

5. Kıssaların Gayeleri

Kutsal kitaplarda kıssalar aracılığıyla toplumlara iyi ve kötünün durumu tasvir edilerek iyiler örnek gösterilmektedir. Böylece muhataba iki yol sunulmuş olur. Kıssalarda temel olarak geçmiş toplumların yaşantıları hakkında bilgi vermekten ziyade eski toplulukların iyi ve kötü davranışlarını ve bu davranışlarının sonuçlarını göstererek muhatabı uyarmak, tavsiyede bulunmak amaçlanır. Bunu yaparken kutsal kitaplar kendilerine göre bir üslup takip ederler. Yahudi kutsal kitabı Tanah kıssalarda tarihi olayları ön plana çıkarırken Yeni Ahit, kısmen İsa'nın biyografisi (Kristosentrik) görünümüne sahiptir. Kur'an ise tarihi detaylara boğulmaktan kaçınarak vermek istediği mesaj ve ilkelere yoğunlaşarak öz bir anlatım sergiler. Kur'an'daki kıssalarda öne çıkan gayeleri şöyle ifade edilebilir:

a) Kıssaların belli başlı amaçlarından ilki muhataplarına ders vermektir. Kıssalar aracılığıyla muhatap görev ve sorumluluklarının bilincinde olur. Görev ve sorumluluklarını yerine getirmesinin veya getirmemesinin sonucunda elde edeceği ceza ve mükafatın farkına varır.

b) Kur'an'da kıssalara sıkça başvurulmasının başlıca sebeplerinden biri Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr edenlere karşı kanıtlamaktır. Hz. Muhammed ümmi bir peygamberdir. Daha önce Yahudi ve Hristiyan din adamlarıyla herhangi bir teması olmamıştır. Kur'an'da yer alan kıssaların büyük çoğunluğu Hz. Muhammed'in içinde doğduğu Mekke ehli tarafından da bilinmemektedir. Kur'an kıssalarının bazen başında bazense sonunda, anlatılan kavimlerin durumlarının Mekkeliler ve Hz. Muhammed tarafından bilinmediğinden bahsedilir.

*“Bu anlatılanlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bunları daha önce ne sen ne de kavmin bilmiyordunuz”*¹⁰⁴

¹⁰³ Acar, “Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur'an Kıssaları”, 101.

¹⁰⁴ Hud, 11/ 49.

*“Biz bu Kur’an’ı vahyetmekle sana ibretli ve hikmetli tarihi olayların en güzelini aktarıyoruz. Oysa daha önce sen bundan haberdar değildin”*¹⁰⁵

Buradan yola çıkarak kıssaların peygamberliğin ispatı için önemli bir delil olduğunu söyleyebiliriz.

c) Kutsal kitaplarda yer alan kıssaların bir diğer amacı ise ibrete vesile olmaktır. Bu durum birkaç şekilde tezahür eder:

Eski kavimlerin başlarına gelenler anlatılır. Böylece peygamberi inkâr eden ve büyüklenenlerin de benzer bir akıbete sahip olacağı bildirilir. Buna örnek olarak Kur’an’da Kâmer suresinde peygamberlerini yalanlayan bir kavmin suçları bildirilerek helak edildikleri hatırlatılır.

*“Yoksa onlar ‘biz yenilmez bir topluluğuz’ mu diyorlar?”*¹⁰⁶

*“Andolsun ki biz sizin nice benzerlerinizi helak ettik. Düşünmez misiniz?”*¹⁰⁷

İnsan kıssalarda durumu iyi anlatılan kimselerin huylarıyla ahlaklanmak veya kötü olarak bildirilenlerin yaptıklarından sakınmak gerektiğini hisseder. Bir bakıma kıssalardaki ibretler insanın gözlem ve model alma yoluyla ahlaklı bir kişiliğe sahip olmasını ister.

Önemli bir öğrenme kuramı olan gözlem yoluyla öğrenme yaklaşımına göre, insanlar bazı davranışlarının sonuçlarını gözlemleyerek, sonucu olumlu olan davranışı taklit ederek öğrenirken aynı zamanda sonucu olumsuz olan davranışı da taklitten kaçınırlar. Yani kıssalar içerdikleri ibret verici olaylarla “gözlem yoluyla öğrenme”yi sağlamış olur.¹⁰⁸

Kur’an’da yer alan kıssaların ibret verici olmasındaki bir diğer amaç ise peygamber mucizelerini muhataplara anlatarak onları peygamberleri taklit etmeye sevk etmek, böylece fen ve ilimlerde ilerlemelerini sağlamaktır.

¹⁰⁵ Yusuf, 12/3.

¹⁰⁶ Kamer, 37/44.

¹⁰⁷ Kamer, 37/51.

¹⁰⁸ Batar, 164.

d) Kıssaların bir diğer amacı, peygamberlerin ve inananların morallerini yüksek tutmalarını, karşılaştıkları zor durumlara sebat etmelerini sağlamaktır. Kur'an'da peygamberlerini inkâr edenlerin durumu “örümcek yuvasına”¹⁰⁹ benzetilmiştir.

e) Kıssaların bir diğer amacı Allah'ın nimetlerini bildirip hatırlatmaktır.¹¹⁰ Allah'ın peygamberlerine ve kullarından seçtiği kimselere verdiği nimetler Kur'an'da anlatılır. Yine Kur'an'da Allah'ın Hz. Musa'ya ve İsrailoğullarına verdiği gölgelenme, kudret helvası ve bildiricinin eti¹¹¹ nimetlerinden bahsedilmektedir.¹¹² Böylece Allah kendisine bağlanıp sığınanları yalnız bırakmayacağını kullarına hatırlatmış olur.

f) Kıssaların bir diğer gayesi ise muhatabı şeytana karşı uyarmaktır. Tanah'da şeytan, gökyüzünde bir varlığı ifade edecek şekilde toplamda dört kez kullanılmıştır. İkisinde belirlilik takısı kullanılmış diğer ikisinde ise kullanılmamıştır. Bu tarz bir kullanımın sebebi olarak bir yandan şeytanın müşahhas bir varlık olduğu bir yandan da onun özelliğine sahip kimseler için bir sembol olduğu düşünülmüştür.¹¹³

Kur'an'da ise inananlar sıklıkla şeytana ve hilelerine karşı uyarılmıştır. Bununla beraber Kur'an, insanlığın ilk kıssası sayılabilecek olan Hz. Âdem'in¹¹⁴ kıssasına yer vermiştir. Hz. Âdem ile şeytanın kıssası pek çok yerde tekrar edilmiştir. Şeytanın kıyamete kadar kişiyi saptırmak için uğraşacağı hatırlatılmıştır.¹¹⁵

g) Kur'an'da kıssalara yer verilmesinin amaçlarından biri de münferit olaylardan toplumu ilgilendiren genel prensiplere ulaşmayı sağlamasıdır. Kur'an'da Hz. Âdem ve şeytan arasında geçen secde meselesinde olay sadece şeytanın secde etmemesi gibi görünse de bu durum insanın sadece dünya hayatında üstün bir varlık olmadığını aynı zamanda bazı manevi varlıklardan da üstün olduğunu göstermektedir.

¹⁰⁹ Ânkebut, 29/41.

¹¹⁰ Gündüz, “Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit Mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları”, 67.

¹¹¹ Bakara, 2/57.

¹¹² *Kur'an Yolu Tefsiri* (I-V), Diyanet Yayınları, Ankara, 2022, I, 128-129.

¹¹³ Harun Işık, “Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'a Göre Şeytan”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(13), (2028/31), 37-38.

¹¹⁴ Bakara, 2/34-36; Araf, 7/19-24.

¹¹⁵ Bkn. Araf, 7/14.

BİRİNCİ BÖLÜM

TANAH VE KUR'AN-I KERİM'E GÖRE HZ. NUH

1.1. TANAH'TA NUH

Nübüvvet meselesi ve bununla ilgili anlatılan kıssalar Tanah ve Kur'an'ın müşterek konularından biri olmuştur. Bu iki kutsal metinde bahsi geçen peygamberlerin çoğu ortaktır. Bununla beraber her iki kutsal kitapta da kıssalar içerik ve üslup konusunda ciddi farklar taşımaktadır.¹¹⁶ Tanah ve Kur'an'ın ele aldığı ortak peygamberlerinden biri Hz. Nuh'tur. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın tarihsel geleneklerinde Hz. Âdem'den sonra Hz. Nuh, bütün beşeriyetin ikinci atası olarak kabul edilmektedir. Her iki kutsal kitapta da Hz. Nuh'un seçkin bir kul olduğuna, kavmini uyarmasına ve tufan olayına yer verilmektedir.

Yahudi ve Hristiyan literatüründe Nuh, büyük İbrani ataları İbrahim, İshak ve Yakub gibi mühim bir konumda sayılmamakla birlikte kendisinden doğru sözlü ve imanlı bir kimse olarak bahsedilir. *“Nuh, doğru bir insandı. Çağdaşları arasında kusursuz biriydi. Tanrı yolunda yürüdü.”*¹¹⁷ Bu pasaj Nuh'un kendisini çağdaşlarının ahlaksızlıklarından ayrı tuttuğuna işaret etmektedir. Tanrı'dan korkan doğru bir adam olduğuna ve yaygın toplum düşüncesine ve tutumuna karşı çıktığı için Tanrı'nın beğenisini kazandığına işaret etmektedir. Onun insanlık için yararlı işlerinin başında saban, orak, balta vb. gelmektedir. Bununla beraber insanları günden gün yüz çevirmeye ve af dilemeye çağırmış, hayvanlara iyi muamelede bulunmuştur.¹¹⁸

Yahudiler tarafından bir peygamber değil de büyük soy atalarından kabul edilen Nuh'un İslam anlayışına göre risâleti ile ilgili bilgiler Tanah'da bulunmaktadır. Fakat kendisinin ne zaman peygamber olduğu ve bu görevi ne kadar süre yerine getirdiğine dair herhangi bilgiye yer verilmemiştir.¹¹⁹ Yahudi teolojisine göre Tanrı Nuh'tan önce de

¹¹⁶ Bkz. Şinasi Gündüz, “Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit Mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998.

¹¹⁷ Tekvin, 6/9.

¹¹⁸ Ömer Faruk Harman, “Nuh” mad., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, XXXIII, 225,

¹¹⁹ Muhammet Yeşilyurt, “Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Hz. Nuh ve Tufan”, *Kafkasya Üniversiteler Birliği Uluslararası Ağrı Sosyal Bilimler Kongresi 23-27 Eylül 2013*, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 345.

insanlıkla ahit yapmıştır. Fakat Tanah'ta yer alan bilgilere göre Tanrı ilk Nuh ile ahit yapmıştır. Bu konuyu ilerde daha detaylı şekilde ele almaya çalışacağız.

Tanrı yeryüzüne bakmış ve ne denli bozulduğunu görmüştür. Bunun üzerine Nuh'tan bir gemi yapmasını istemiş ve ailesiyle birlikte gemiye binmelerini, yanlarına her canlı türünden bir erkek ve bir dişi almasını istemiştir.¹²⁰

1.1.1. Tanah'a Göre Nuh'un İsmi ve Nesebi

Tevrat'ın Tekvin kitabında Nuh'un nesebi iki ayrı liste şeklinde aktarılmış ve Âdem'den başlatılarak ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Âdem 130 yaşına geldiğinde oğlu Şit dünyaya gelir. Tanrı, oğlu Şit'i Âdem'e Habil öldükten sonra bağışlamıştır. Âdem toplam 930 yıl yaşadıktan sonra ölür. Şit 105 yaşındayken oğlu Enoş dünyaya gelir. Şit 912 yıl yaşadıktan sonra ölür. Enoş 90 yaşındayken oğlu Kenan dünyaya gelir. Enoş 815 yıl yaşadıktan sonra ölür. Kenan 70 yaşındayken oğlu Mahalalel dünyaya gelir o da 910 yıl yaşadıktan sonra ölür. Mahalalel 65 yaşındayken oğlu Yeret dünyaya gelir. Mahalalel 895 yaşındayken vefat eder. Yeret 162 yaşındayken oğlu Hanok dünyaya gelir. Yeret toplam 962 yıl yaşadıktan sonra ölür. Hanok 65 yaşındayken oğlu Metuşelah dünyaya gelir. Hanok 300 yıl Tanrı'nın yolunda yürüdükten sonra ortadan kaybolur. Çünkü Tanrı Hanok'u yanına almıştır. Metuşelah 187 yaşındayken oğlu Lemek dünyaya gelir. Metuşelah 969 yıl yaşadıktan sonra vefat eder. Lemek 182 yaşındayken bir oğlu olur.¹²¹ Bir diğer şecereye göre ise Nuh'un soyu Âdem'in oğlu Kabil (Kayin) yoluyla babası Lamek'e ulaştırılmıştır.¹²²

Tekvin'de Âdem soyunun detaylı bir listesi verilmiştir. Tanah'a göre; *"bu adlar giderek bozulan bir çağda Tanrı'nın yanında yer alan imanlı soyu anlatmaktadır."* (Tekvin, 5:1) Burada birkaç önemli husus ortaya çıkmaktadır. Birincisi, Âdem'den bu yana yaşayan insanların ortalama yaşam sürelerinin sekiz yüz, dokuz yüz yıl civarında olmasıdır. Bu durum bilginler tarafından gam, keder, tasa gibi faktörlerin azlığına, Tanah'ta ise günden uzak bir hayat sürmelerine ve doğa ile iç içe yaşamalarına bağlanmıştır. Âdem'den İbrahim'e gelene kadar yaşam süresinin kısaldığı ve İbrahim

¹²⁰ Tekvin, 6/13-20.

¹²¹ Tekvin, 5/2-28 .

¹²² Tekvin, 5/1-6 (Nuh nesebinin aktarılış üslubu Tanah'ın kıssalarda kullandığı genel üslubu ve tarihi detaylara yer vermesini görmek açısından önemlidir).

zamanında ortalama ömrün iki yüz yılın altına düştüğü anlaşılmaktadır.¹²³ Âdem'in soyundan gelen iki kişiden özellikle bahsedilir bunlardan biri Habil diğeri ise Hanok'tur. Bu ikisi Kayın'ın -Habil'i öldüren kardeş- yolundan gitmeyi reddetmiş imanlı azınlık kimselerdendir. Tanrı, Hanok'u bu iyi hasletlerinden dolayı yanına almıştır.¹²⁴

Tanah'ta Nuh'un adını, babası Lemek'in verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim ilgili Tevrat pasajında şu ifadeler geçer: *"RAB'bin lanetlediği bu toprak yüzünden çektiğimiz eziyeti, harcadığımız emeği bu çocuk hafifletip bizi rahatlatacak"* diyerek bu çocuğa Nuh adını verdi."¹²⁵ Adı İbranicede "Noah" Yunanca da ise "Noa" şeklindedir. Noah İbranicede rahatlık ve teselli gibi anlamlara gelmektedir. Nuh'un ilk kez üzümünden şarap üreten kişi olduğu ve şarabın da insanı rahatlatmasından dolayı İbranicede "rahatlamak, dinlenmek, sükûnet bulmak" anlamlarından gelen "niam" kökünden türetildiği ifade edilmekle birlikte doğruluğu tartışmalıdır.¹²⁶

Nuh'un yaşadığı zaman ve tufanın gerçekleştiği tarih konusunda çeşitli Tevrat nüshalarında değişik tarihler verilmiştir. Örneğin İbranice Masoretik metinlere göre Âdem'in yaratılışı ve Nuh Tufanı bin altı yüz elli altı yıl vardır. Yetmişler çevirisine göre ise Âdem ile Nuh Tufanı arasında iki bin iki yüz kırk iki veya iki bin iki yüz altmış iki yıl; Samirilerin Tevrat'ına göre ise bin üç yüz yedi yıl geçmiştir.¹²⁷

Tekvin kitabına göre Nuh tufandan önce beş yüz yıl -bu süre zarfında Sam, Ham, Yafet diye üç oğlu olur- tufandan sonra da dört yüz elli yıl olmak üzere toplamda dokuz yüz elli yıl yaşamıştır.¹²⁸ Tanah'a göre sıralama Sam, Ham ve Yafet şeklindedir. En büyük oğlu Yafet'tir. Talmud'a göre oğullarının sıralamasında bilgelik ön planda tutulmuş bu yüzden Yafet, Sam Ham, şeklinde sıralanmıştır.¹²⁹ Buna göre en küçük oğlu Ham'dır.

1.1.2. Nuh ve Tufan

Sözlükte tufan, "sele sebep olan şiddetli yağmur, Nuh peygamber döneminde yağın ve tüm dünyayı etkisi altına alan yağmur, sel" anlamlarına gelmektedir. Bazı kaynaklara

¹²³ Tekvin, 5/5.

¹²⁴ Tekvin, 5/22; Tekvin, 5/24.

¹²⁵ Tekvin, 5/29.

¹²⁶ Ömer Faruk Harman "Nuh" mad., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIII, 224.

¹²⁷ Fadıl Aygün, "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Hz. Nuh: Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu*, 27-28 Eylül 2023 Şırnak, 46.

¹²⁸ Tekvin, 5/32.

¹²⁹ Talmud- Sanedrin 69b.

göre bu kelimenin kökü “ölüm” ifade eden “Naval” dır. Dolayısıyla tufanın İbrancece karşılığı olan “mabul” bu kökten gelmektedir.¹³⁰ Tufan yalnızca su demek değildir. Ateş, deprem, kan, kar gibi unsurlarla meydana gelen ciddi boyuttaki felaketlerin adıdır. Ancak genelde su ile gelen felaket anlamı ön planda tutularak Nuh peygamber zamanında gerçekleşen felaketi ifade etmektedir.¹³¹

Tanah’ da tufan, “*Tanrının, tanrısız ve tövbesiz bir dünya üzerine getirdiği evrensel bir yargıdır.*”¹³² şeklinde ifade edilmiştir. Kanaatimizce bu yargılamaya Tanrı’nın putperestler üzerine şiddetli şekilde gazabını göndermesidir.

Tanah’ta anlatıldığı üzere tufanın sebebi olarak Tanrı’nın “İlahi Varlıklar” olarak adlandırdığı Sit’in oğullarının Kayin’in soyundan gelen kızlarla evlenmeleri ve bu evliliğin neticesinde bozguncu, kötü bir neslin ortaya çıkması gösterilmiştir. Bu dönemde baskın günah olarak Tevrat’ta cinsel şehvete ve şiddete işaret edilmiştir.¹³³ Bu konuda ilahi varlıkların kim olduğu ve Kayin’in soyundan gelenler hakkında Tanah’ta bazı yorumlar yapılmıştır. İlahi varlıklar, Şit’in soyundan gelenler olarak düşünüldüğü gibi bazı kaynaklarda onların “Tanrı’nın gökten düşmüş melekleri” veya “hakimlerin oğulları” ya da “yöneticilerin oğulları” oldukları yorumu yapılmıştır. Kabil’in soyundan gelen kızlar ise “insan kızları”, “altsınıf kızlar” veya “Tanrısız kızlar” olarak yorumlanmıştır.¹³⁴

Nuh, yeryüzünde kötülüğün ve asiliğin çok arttığı bir dönemde yaşamasına rağmen Tanrı yolunda yaşamıştır. (*Nuh, doğru bir insandı. Çağdaşları arasında kusursuz biriydi. Tanrı yolunda yürüdü*)¹³⁵. Bu yüzden Tanrının sevgisini kazanan bir adam olmuştur. Bu konuda Tevrat’ta geçen “çağdaşları” ifadesi hahamlar tarafından tartışılmıştır. Bir kısmına göre burada kastedilen, yaşadığı toplum günaha sapmasına rağmen Nuh’un Tsadik (salih kişi) olarak kalabilmesidir. Bu yüzden Tekvin 6:9’da özellikle Tsadik ifadesi kullanılmıştır. Hahamların bir kısmına göre ise burada Nuh’a yönelik bir eleştiri vardır.

¹³⁰ İskender Oymak, “Kitab-ı Mukaddes’e Göre Nuh Tufanı”, *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu*, 27-28 Eylül 2013 Şırnak, 143.

¹³¹ Ömer Faruk Harman “Tufan” mad., *DİA*, TDY, İstanbul 2012, XII, 319.

¹³² Tekvin, 7/6.

¹³³ Bkz. Mat.24: 37-39.

¹³⁴ Bkz. Yas.14: 1; 35: 5, Mez.73: 15, Hoş.1: 10; Mat.22: 30, Mar, 12: 25.

¹³⁵ Tekvin, 6/9.

Nuh sadece kötü bir neslin içinde yaşamasına göre Tsadik'tir (salih kişi). Neslinde kusursuz kelimesi İbranicede “Tamim” kelimesiyle ifade edilmektedir.¹³⁶

Tanrı yeryüzünde kötülüğün ve ahlaksızlığın bu kadar yayıldığını görünce insanı yarattığına pişman olmuştur. Bunun üzerine yeryüzündeki bütün canlıları yok etmeye karar vermiştir. Tanrı, Nuh'a insanlığa son vereceğini bu yüzden bir gemi yapmasını buyurmuştur. Bu geminin nasıl bir gemi olacağı da yine Tevrat'ta detaylıca anlatılmaktadır. *“Kendine gofet ağacından bir gemi yap. İçini, dışını zifile, içeriye kamaralar yap. Gemiye şöyle yapacaksın: Uzunluğu üç yüz, genişliği elli, yüksekliği otuz arşın olacak. Pencere de yap, boyu yukarıya doğru bir arşını bulsun. Kapıyı geminin yan tarafına koy. Alt, orta ve üst güverteler yap...”*¹³⁷ Burada da gördüğümüz üzere Tevrat gemiyle ilgili ciddi detaylara yer vermiştir.

Gemiye inşa ettikten sonra Tanrı Nuh'la bir antlaşma yapmıştır. Gemiye bütün ailesini bindirmesini ve neslin devamı için bütün canlı türlerinden bir dişi bir erkek olmak üzere birer çifti almasını emretmiştir. Gemideyken kendilerine ve hayvanlara yetecek kadar erzak depolamasını söylemiştir.¹³⁸

Tanah'a göre Nuh, Tanrı'nın kendisine emrettiği her şeyi yapmıştır ve tufan Nuh *altı yüz yaşındayken o yılın ikinci ayının on yedinci günü*¹³⁹ başlamıştır. Tanah, tufan ile ilgili bilgi verirken ayrıntılı tasvirlerle sıklıkla yer vermiştir. Geminin özelliklerine, tufanın hangi ay ve hangi günde gerçekleştiğine tufanın süresine¹⁴⁰ yer vermesini bu duruma örnek olarak gösterebiliriz.

Tanah' a göre tufan 40 gün sürmüştür. Yağan yağmur, dağları on beş arşın aşmıştır.¹⁴¹ Yeryüzünde soluk alıp veren ne varsa hepsi yok olmuştur. Yalnızca Nuh ve gemidekiler sağ kalmışlardır. Bu tufan tam yüz elli yedi gün sürmüştür.¹⁴² Tanah'a göre tufan süresince Nuh Tanrı'yı ıstıtmemiştir. Bu şekilde Tanrı Nuh'un imanını sınamıştır.¹⁴³

¹³⁶ Oymak, “Kitab-ı Mukaddes'e Göre Nuh Tufanı”, 146.

¹³⁷ Tekvin, 6/14-17.

¹³⁸ Tekvin, 6/13-22.

¹³⁹ Tekvin, 7/13.

¹⁴⁰ Tekvin, 7/13; Tekvin, 8/1.

¹⁴¹ Tekvin, 7/20.

¹⁴² Tekvin, 7/22-24.

¹⁴³ Tekvin, 8/1.

Tanah'ın ayrıntılı tasvirleri ve hikâyeci tarih anlatım tarzı tufan sonrasında gerçekleşen olayların anlatılmasında da kendini göstermiştir. Buna göre; tufandan sonra yeryüzünde bir rüzgâr esmiştir ve sular alçalmaya başlamıştır. Gemi yedinci ayın yedinci günü Ararat dağlarına oturmuştur. 40 günün ardından Nuh geminin camlarını aralamış ve suların çekildiğini anlayabilmek için bir güvercin uçurmuştur. Güvercin konacak bir yer bulamamıştır. Çünkü etraf hala sularla kaplıdır. Nuh gemide yedi gün daha beklemiştir. Daha sonra Nuh yine güvercinini uçurmuştur. Güvercin gagasında yeni kopmuş bir zeytin yaprağıyla akşamleyin geri dönmüştür. Yedi gün daha bekleyip sonra güvercinini yine salmış fakat bu kez güvercin geri gelmemiştir. O zaman Nuh suların çekildiğini anlamıştır. Nuh altı yüz bir yaşındayken birinci ayın birinde sular kurumuş ve Nuh geminin üstündeki kapağı kaldırınca toprağın kurumuş olduğunu görmüştür. İkinci ayın yirmi yedinci günü toprak tümüyle kurumuştur.¹⁴⁴

Burada bazı tenakuzlar karşımıza çıkmaktadır. Tufanın süresi ve gemiye alınan hayvanların sayısı konusunda Tanah'ta tenakuz bulunmaktadır. Örneğin bir yerde tufanın kırk gün sürdüğü¹⁴⁵ diğer bir yerde ise yüz elli gün sürdüğü¹⁴⁶ geçmektedir. Bununla beraber gemiye alınan hayvanların sayısı için bazen iki¹⁴⁷ bazen ise yedi¹⁴⁸ tane almasını emretmesi dikkat çekmektedir. Bu farklılıkların nedenlerine ileride değineceğiz.

Tanrı tufan süresince devam ettirdiği sessizliğini sular çekilince bozmuş ve Nuh'a karaya çıkmasını emretmiştir. Nuh karaya çıkınca ilk iş Tanrı'ya sunak yapmıştır.¹⁴⁹ Bu durumun temel sebebinin insanda yer alan minnet ve şükran duygusu olduğunu söyleyebiliriz.

Tanrı kendisine bir daha insanlar yüzünden yeryüzünü lanetlemeyeceğine dair bir söz verir. Çünkü insanın doğduğu andan itibaren içerisinde kötü bir eğilim olduğunu ve gençliğinin ilk dönemlerinden itibaren de bu kötülüğün kendini göstermeye başladığını söyler.¹⁵⁰ İnsan ruh, beden ve nefisten meydana gelmektedir. İnsanın doğru yaşaması kadar yanlış yapması da doğal bir durumdur. Fakat bu kısımdan yola çıkarak Tanah'ta

¹⁴⁴ Tekvin, 8/3-15.

¹⁴⁵ Tekvin, 7/12.

¹⁴⁶ Tekvin, 7/24.

¹⁴⁷ Tekvin, 6/19.

¹⁴⁸ Tekvin, 7/3.

¹⁴⁹ Tekvin, 8/20.

¹⁵⁰ Tekvin, 8/21.

insanın iyi iş yapma eğilimindense kötülüğe eğiliminin daha fazla olduğu anlamı çıkmaktadır.

Tufan hadisesinin ardından Nuh tarımsal faaliyetler ile uğraşmış ve yeryüzüne ilk bağı o dikmiştir.¹⁵¹ Şarap içip sarhoş olmuştur. Tanah'ta şaraptan ilk kez Nuh ile bahsedilmiştir. Buradan yola çıkarak ilk şarap üretenin ve içenin Nuh olduğunu söyleyebiliriz. Nuh tufanın ardından 350 yıl yaşamış ve 950 yaşında ölmüştür.

1.1.2.1. Yahvist ve Ruhbani Metinlere Göre Tufan

Kitab-ı Mukaddes araştırmacıları Nuh Tufanı hakkında söz konusu anlatımın iki kaynağı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlar “Yahvist” ve “Ruhbani” metinlerdir. Yahvist metinler, Tanrı'nın isminden “Yahve” olarak bahsedilmesine istinaden araştırmacılar tarafından “Yahvist olarak adlandırılan metinlerdir. Bu metinler “J” harfi ile gösterilmektedirler ve milattan önce X. ve IX. yıllarında yazılmıştır. Yahvist metinler, çokça detay barındırmaktadır. Tekvin kitabının yarısına yakını, Çıkış kitabının ilk yarısı ve Sayılar kitabının bazı kısımları, Yahvist metinler içerisinde yer alır.¹⁵²

Bir diğer metin ise Ruhbani metinlerdir. Ruhbani metinler, Babil esareti esnasında veya milattan önce V. yüzyıllarda yazılmıştır. Araştırmacılar tarafından “P” harfi ile gösterilmektedirler. Levililer kitabının büyük bir kısmını oluşturduğu düşünülmektedir.¹⁵³

Bu metinler birleştirilerek Tevrat'ın son şekli verilmiştir. Son düzenlemeler esnasında bir takım bilgi ve üslup farkları ortaya çıkmıştır. Nuh Tufanının büyük kısmı Ruhban metinlerinden alıntı yapılmıştır. Örneğin;

- Yahvist metinlerde, geminin ayrıntılı tasviri bulunmaz. Sadece Ruhban metinlerinde gemi hakkında ayrıntılı tasvirler yer verilir.
- Gemiye bindirilen hayvanlar hakkında her iki metin türünde de birtakım farklılıklar mevcuttur. Örneğin Yahvist metinlere göre yenilmesinde herhangi bir sakınca bulunmayan hayvanlardan erkek ve dişi olmak üzere yedişer, yenilmesinde sakınca bulunan hayvanlardan ise erkek ve dişi olarak ikişer¹⁵⁴

¹⁵¹ Tekvin, 8/20.

¹⁵² Harold Bloom, and David Rosenberg, *The Book of J. Publisher*; Grove Press, US 2005.

¹⁵³ Stephen L. Harris, *Understanding the Bible*, Palo Alto, Mayfield 1985.

¹⁵⁴ Tekvin, 7/12.

tane alınmıştır. Ruhban metinlerine göre ise her türden temiz veya temiz olmayan fark etmeksizin bir dişi ve bir erkek olmak üzere toplamda ikişer tane hayvan¹⁵⁵ gemiye alınmıştır.

- Yahvist metinlerde, Nuh Peygamberin yaşıyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ruhban metinlerinde ise Nuh Peygamberin yaşı ile tufanın başlangıcı ay ve gün¹⁵⁶ olarak verilmiştir.
- Yahvist metinlere göre tufan sadece kırk gün¹⁵⁷ sürmüştür. Ruhban metinlere göre ise tufan yüz elli gün¹⁵⁸ sürmüştür.
- Yahvist metinlerde geminin indiği yer hakkında bilgi vermezken Ruhban metinlerde Ararat¹⁵⁹ dağına indiği kaydedilmiştir.¹⁶⁰

Kanaatimizce bu farklılıkların temel sebebi, kaynakların ve olayı ele almaktaki amaçların farklı olmasıdır. Tanah, Nuh kıssasında detaylı tasvirlerle, kişi ve yer isimlerine, zaman ve mekanlara sıklıkla yer vermiştir. Böyle yaparak tarihin bir kesitini tarihi bilgiler eşliğinde muhataba sunmuştur.

1.1.2.2. Nuh Tufanı ve Gılgamış Destanı

Bir ulusun tarih sahnesine çıktığı ilk devirlerden itibaren başından geçen büyük olayları, savaşları, kahramanlıkları, göçleri vb. şeyleri mitolojik öğelerle bezeyerek lirik bir dille anlatmaya destan denir.¹⁶¹ Gılgamış Destanı (Enome Eniş) Sümerlerce ele alınan, büyük bir kısmı Akadca çivi yazısı ile yazılmış on iki tabletten oluşan bir destandır. Gılgamış Destanı Babillilerin milli destanıdır. Destan, iki dostun karşılaşması, orman yolculuğu, bir tanrıçanın küçümsenmesi, arkadaşın ölümü ve atalardan kalan bilgeliği ve ölümsüzlüğü arayış gibi birtakım olayları konu almaktadır. On birinci tablette ise Tanrı İştar ve Enlil' in insanların gürültüsünden bıktıkları için onlara şiddetli bir tufan gönderdiği anlatılır.¹⁶²

¹⁵⁵ Tekvin, 6/19.

¹⁵⁶ Tekvin, 7/13.

¹⁵⁷ Tekvin, 7/12.

¹⁵⁸ Tekvin, 7/24.

¹⁵⁹ Tekvin, 8/4.

¹⁶⁰ Aygün, 48.

¹⁶¹ Sait Yilter, "Gılgamış Destanı (Enome Eniş) ve Altay Türklerine Ait "Yaratılış Efsanesi" nde "Tanrı" ve "Yaratılış" Kavramlarının Karşılaştırılması", *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 2, sayı: 4, Güz 2017, 30.

¹⁶² Bkz. N.K. Sanders, *Gılgamış Destanı*, (Çev.: Sevin Kutlu-Teoman Durah), Hürriyet Yay., İstanbul 1973.

Nuh'un tufanının anlatıldığı Tekvin (6-9) bölümü ile Gılgamış Destanının XI. Tabletinde anlatılanların ciddi benzerlikler taşıması tarihsel olarak birbirleriyle ilişkili olup olmadıklarını akıllara getirmiştir. Her iki nüsha arasındaki paralellikler olayın tarihsel gerçekliği problemini de gündeme getirmiştir.¹⁶³ Nuh'un tufanın kahramanı oluşu, bu hadisenin Sümer versiyonundaki “Zivsudra”, Babil versiyonundaki “Ut-napişim” ve “Atra-Hasis” ile karşılaştırılmasına neden olmuştur. Nuh'un bunlarla aynı şahıs olup olmadığı tartışılmıştır. Tanah'ta tufana kadar geçen şahsiyetlerle Babil geleneğine ait tufan öncesi krallık listelerindeki isimler birbirlerine benzemektedir. Tevrat'ta Âdem'den Nuh'a kadar olan sıralama ile Babil krallarının sayıları aynıdır.¹⁶⁴

Nuh tufanının Gılgamış Destanında ve Tanah'ta yer alan benzer ve farklı yönlerini kabaca şu şekilde sıralayabiliriz:

Tanrıların insanlara kızması ve onları lanetleyerek tufana karar vermesi, gemi yapılmasına karar vermesi, geminin yapımı, tüm canlıların gemiye alınması, tufan kahramanının gemiye tüm ailesini alması, tufanın gerçekleşmesi, sadece gemidekilerin kurtulması, kurbanlar, bunların kokusuna Tanrı veya Tanrılarının gelmesi ortak noktalarıdır.

Ayrılan noktalar ise şöyle sıralanabilir:

- Babil efsanesinde Tanrılar, insanların çoğalması, bu yüzden gürültülerinin artması ve Tanrılarının da bu gürültüden rahatsız olmalarından dolayı tufana karar vermişlerdir. Sümer versiyonunda ve Tanah'a göre ise insanların kötü olması yüzünden Tanrı tufan yapmaya karar vermiştir.
- Gılgamış Destanının Babil ve Sümer metinlerinde tufan kararını gizlice Bilgelik Tanrısı bildirmiştir. Tanah'ta ise bildiren Tanrı'nın kendisidir.
- Babil metinlerinde tufan altı gün altı gece; Sümer metinlerinde yedi gün; Tanah'ta ise kırk gün sürmüştür ve yüz elli yedi gün boyunca sular yeryüzünü kaplamıştır.
- Babil metinlerinde Tufan'ı başlatan Tanrı Enlil, kurtarıldıkları için çok kızmış; Bilgelik Tanrısı onu yatıştırmış ve kurtulanlara ölümsüz bir yaşam vererek onları Tanrılarının bahçesine göndermiştir. Tanah'a göre ise Nuh'u kurtaran da yaptığına

¹⁶³ Bkz. Hamza M.Nojsi, “Gılgamış Destanı, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an Bağlamında Nuh Tufanı Kıssası”, (Çev: Mustafa Ünver), *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 9 Samsun 1997, 332.

¹⁶⁴ Harman, “Tufan” mad., 322.

pişman olan da kendisine söz veren de Nuh'u uzun ömürle ödüllendiren de hep Tanrı'nın kendisidir.

- Gemiye inşa eden Sümer metinlerinde Utnapiştım, Asurca yazılı metinlerde Ziusudra, Tanah'ta ise Nuh adıyla anılmıştır.¹⁶⁵

İnsanlığın bir tufanla yok edilmesi Mezopotamya halklarının en eski inançları arasındadır. Zira Gılgamış Destanı ve Tanah'ta anlatılan Nuh Tufanı arasında benzerlikler olduğu gibi ciddi farklarda vardır. Bununla beraber tarih sadece Nuh Tufanı değil başka felaketlere de sahne olmuştur. Bu yüzden birçok milletin destanlarında tufanlara fazlaca yer vermesi doğaldır.

Gılgamış Destanı ve Nuh Tufanının ilişkilendirilmesi noktasında ise şunları söyleyebiliriz: Nuh insanlığın ikinci atası sayılmaktadır. Gemide kalıp kurtulanlar sonraki nesilleri kurmuşlardır. Bu nesiller dünyaya yayılmış ve atalarının başına gelen tufanı kendi nesillerine aktarmışlardır. Bu nedenle tufan meselesinin farklı milletlerde farklı şekillerde varlığını sürdürmesi gayet doğaldır.¹⁶⁶

1.1.3. Nuh ve Ahit

Tanah'a göre Tanrı insanoğlunun yaptığı kötülüklerden dolayı onu tufanla cezalandırmıştır. Bu tufandan Nuh ve ailesi günahkarlardan olmadıkları için kurtulmuşlardır. Yahudi kutsal kitabına göre bu tufan evrenseldir. Daha sonra Nuh tufandan kurtulmuş ve Tanrı'ya teşekkür etmek için bir sunak yapmıştır. Nuh'un bu davranışlarından hoşnut olan Rab bir daha insanları ve diğer varlıkları yok etmeyeceğine dair söz vermiştir. Belli kurallar dahilinde Nuh ve oğullarıyla ahitleşmiştir.¹⁶⁷

*Tanrı Nuh ve evlatlarına şöyle seslendi: "Sizinle ve sizinle birlikte gelecek kuşaklarınızla, sizinle birlikte bütün canlılarla -kuşlar, evcil ve yabanıl hayvanlarla- gemiden çıkan bütün hayvanlarla- antlaşmamı sürdürmek istiyorum. Sizinle antlaşmamı sürdüreceğim: Bir daha tufanla bütün canlılar yok olmayacak."*¹⁶⁸

¹⁶⁵ Sami Baybal, "Gılgamış Destanında Geçen Nuh Tufanının Tevrat'taki Yeri Üzerine", *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu*, 27-28 Eylül 2013 Şırnak 2013, 217.

¹⁶⁶ Baybal, "Gılgamış Destanında Geçen Nuh Tufanının Tevrat'taki Yeri Üzerine", 220.

¹⁶⁷ Bkn. Tekvin, 9/6-9.

¹⁶⁸ Tekvin, 9/9-11.

Ahit, kelime manası olarak misak anlaşıma, sözleşme gibi anlamlara gelmektedir. Din dilinde ise Tanrı'nın insana hitabı, insanın da bu hitaba icabet etmesidir. Yahudi terminolojisine göre Tanrı Âdem'den bu yana insanlarla bazı dönemlerde ahit yapmıştır. Nuh ile yapılan ahit ise içerdığı hükümler bakımından evrensel bir ahit olarak kabul edilmektedir. Tanrı'nın Nuh ile ahitleşirken koyduğu bu hükümlere ise "Nuh Kanunları" denir.¹⁶⁹

Fakat Tevrat'taki bilgilere göre Tanrı ile ahit yapan ilk kişi Nuh'tur. Bu ahit evrenseldir bütün insanları muhatap almıştır.¹⁷⁰ Burası önemlidir çünkü bu ahit İbrahim ve Musa ile yapılan ahitlerde olduğu gibi bir kavmi öncelememiştir ve sadece İbranilere vaatte bulunmamıştır.

*Tanrı şöyle sürdürdü konuşmasını: "Sizinle ve bütün canlılarla kuşaklar boyu sürecektir antlaşmanın belirtisi şu olacak: Yayımı bulutlara yerleştireceğim ve bu yeryüzüyle aramdaki antlaşmanın belirtisi olacak...Ne zaman bulutlarda yay görünse, ona bakıp yeryüzünde yaşayan bütün canlılarla yaptığım sonsuza dek geçerli antlaşmayı anımsayacağım."*¹⁷¹

Tanrı aradaki ahdin sembolü olarak yayını/gökkuşağını göstermiştir. Ahitte iki taraf arasında karşılıklı münasebet olmasına rağmen Nuh ahdi bu özelliğe sahip değildir. Burada Nuh Tanrı'nın gözünde lütufta bulunduğu kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber Yahudi geleneğine göre Tanrı, ahdinde daha önce Âdem'e verilmiş olan hükümleri tekrarlamış ve bunlara yeni bir hüküm eklemiştir.¹⁷² Tanrı bitkilerle beraber yerdeki, gökteki ve denizdeki bütün canlıları Nuh'a yiyecek olarak vermiştir fakat kanlı et yemesini yasaklamıştır. Yine kan dökmeyi yasaklamış ve bir insanı öldüreni cezalandıracağını bildirmiştir.¹⁷³

Ahit meselesi kutsal metin tenkitçilerine göre Yahvist metinlerde değil sadece Ruhban metinlerinde geçmektedir. Bu konuda tenkitçiler Nuh ile yapılan ahdin İbrahim ile yapılan ahitten esinlenilerek kurgulandığını iddia etmişlerdir.

¹⁶⁹ Bkn. Eldar Hasanov, *Nuh Kanunları ve Nuhilik*, İSAM Yayınları, İstanbul 2020.

¹⁷⁰ Eldar Hasanov, "Yahudi Kaynaklarında Hz. Nuh'la Ahit", *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu*, 27-28 Eylül 2013 Şırnak, 163.

¹⁷¹ Tekvin, 9/12-16.

¹⁷² Hasanov, "Yahudi Kaynaklarında Hz. Nuh'la Ahit", 165.

¹⁷³ Tekvin, 9/2-5.

1.1.4. Nuh ve Oğulları

Nuh tufandan sonra 350 yıl daha yaşamını sürdürmüştür. Tanah'a göre Nuh'un üç oğlu vardır. Oğullar arasındaki sıralama Sam, Ham ve Yafet şeklindedir. En büyük oğlu Yafet'tir. Talmud'a göre oğulların sıralamasında bilgelik ön planda tutulmuş bu yüzden Yafet, Sam, Ham şeklinde sıralanmıştır.¹⁷⁴ Buna göre en küçük oğlu Ham'dır.

Tanah'ta bütün insanlığın Nuh'un üç oğlundan türediği anlatılır.¹⁷⁵ Sam, Ham ve Yafet'in Nuh'un oğulları olduğu aynı pasajda iki kez vurgulanır. Tanah bunu yaparak aslında böylesine dürüst bir babadan tamamen farklı üç çocuğun dünyaya geldiğini vurgulamaktadır. Bununla beraber üç çocuğunun da tufandan kurtulduğu gözden kaçmamalıdır.¹⁷⁶

Tanah'a göre Nuh bir çiftçidir ve üzüm bağı yetiştirmiştir. Şarap yapıp içmiş ve sarhoş -ilk sarhoş olan-olmuştur.¹⁷⁷ Çadırında çıplak uzanırken oğlu Ham kendisini o halde görmüştür ve kardeşlerine anlatmıştır. Kardeşleri hemen babalarını örtmüşlerdir. Nuh uyandığında bu durumu anlamış ve Ham'ın oğlu Kenan'a lanet etmiştir.¹⁷⁸ Buradan da anladığımız üzere Ham'ın günahı babasına saygı göstermekte ve onu onurlandırmakta kusur etmiş olmasıdır.

Sam'ın babasını çadırında çıplak görüp üzerini örtmekte hızlı davranması sebebiyle Tanrı'nın tecellisi Sam'ın çadırında gerçekleşmiş ve daha sonraları bu durum Yahudi kültüründe erkeklerin sabah duası ederken üzerlerini "tallit" isimli örtüyle örtmeleriyle ilişkilendirilmiştir.¹⁷⁹

Nuh ve oğlu Ham arasında yaşanan olayda iki nokta dikkatimizi çekmektedir. Nuh, kavmi gibi değildi; Tanrı yolunda yürüyordu.¹⁸⁰ Kavminin aşırı davranışlarıyla mücadele halindeydi. Fakat tufandan sonra ilk kez sarhoş olan ve oğlu Ham'a sinirlenince "*Kenan'a lanet olsun, köleler kölesi olsun*"¹⁸¹ diyerek sinirlenen bir adam olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁷⁴ Talmud- Sanedrin 69b.

¹⁷⁵ Tekvin, 9/18-19.

¹⁷⁶ Oymak, "Kitab-ı Mukaddes'e Göre Nuh Tufanı", 155.

¹⁷⁷ Tekvin, 9/20

¹⁷⁸ Tekvin, 9/25

¹⁷⁹ Ömer Faruk Harman, "Sam" mad., *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXVI, 60-61.

¹⁸⁰ Tekvin, 6/9.

¹⁸¹ Tekvin, 9/25.

Sonraki bölümde Nuh'un oğullarına ve soylarına dair detaylı bir şekilde bilgiler verilmektedir. Tanah'a göre diğer insanlar tufandan sonra Yafet, Sam ve Ham'ın neslinden gelmiştir. Bu üç oğul dünyaya yayılmış ve birçok şehir kurmuşlardır. Buna göre başlangıçta bütün insanlar aynı dili konuşmakta aynı sözleri kullanmaktaydılar.¹⁸² Öyle ki; Yafet'in oğulları kuzeye göç ederek Karadeniz ve Hazar Denizi kıyılarına yerleşmişlerdir. Bu halklar Medler ve Greklerin yanı sıra Avrupa ve Asya'ya yerleşen Kafkas ırklarının da ataları olmuşlardır.¹⁸³

Ham soyundan gelenler ise Arabistan'ın ve Mısır'ın güneyine, Akdeniz'in doğu sahillerine ve Afrika'nın kuzey kıyılarına yerleşmişlerdir. Tanah'a göre bunlar daha sonra Kenan toprakları dedikleri bölgeye yerleşmişlerdir.¹⁸⁴

Tanah'ta Sam'ın soyundan gelenler hakkında Arabistan'a ve Ortadoğu Vadisine yerleşen Samoğullarından bahsedilmektedir. Bu halklar arasında Yahudiler, Asurlular, Suriyeliler ve Elamlılar bulunmaktadır.¹⁸⁵

1.2. KUR'AN-I KERİM'DE HZ. NUH

Nuh kelimesi Arapça “nevh” (ağlamak, dövünmek) kökünden gelmektedir. Bizzat kendi nefsinin kötülediğinden veya tövbe etmeden boğulup gitmeleri sebebiyle kavminin durumuna üzülmelerinden dolayı bu adın verildiğini söyleyenler de vardır. Bu bağlamda kelimenin kökeninin Arapça olmadığını söyleyenlerde mevcuttur.¹⁸⁶

Nuh'un soyu, İslami kaynaklarda ve Tanah'ta aynıdır. Nuh b. Lamek b. Metuşelah b. Uhnuh (Hanok-İdris) b. Mehelail (Mahalalel) b. Kaynan (Ke'nan) b. Enos b. Şis (Şit) b. Âdem şeklindedir. Annesi Kabil'in kızı Kaynuş olarak verilmekte ve Kabil ve Şit soyundan gelenlere peygamber olarak gönderildiği belirtilmektedir.¹⁸⁷

Nuh kıssası Kur'an ve Tanah'ta üslup ve muhteva açısından ciddi farklar içermektedir. Kur'an'da tarih verilmemekle birlikte İslami kaynaklara göre Hz. Nuh, Hz. Âdem'in ardından yaklaşık bin küsur yıl sonra kavmini uyarmak için gönderilmiştir. Hz.

¹⁸² Tekvin, 11/1.

¹⁸³ Tekvin, 10/2-5.

¹⁸⁴ Tekvin, 10/6-20.

¹⁸⁵ Tekvin, 10/21-31.

¹⁸⁶ Harman, “Nuh” mad., 224-227.

¹⁸⁷ Harman, “Nuh” mad., 225.

Nuh, Kur'an'da kırk üç yerde geçmektedir. Nûh Suresi, Kur'an'ın yetmiş birinci suresidir ve surede Hz. Nuh'un tebliğ mücadelesi ve tufan hadisesi anlatılmaktadır. Hz. Nuh ile ilgili anlatımlar Kur'an'da Tanah'ta yer aldığı gibi kronolojik bir şekilde veya detaylı olarak yer almaz. Kur'an'da Hz. Nuh ile ilgili anlatımlar genelde Hud, Kamer ve Şuara surelerinde yer almaktadır. Kur'an'da mesajın önüne geçebilecek detaylara yer verilmez. Bu yüzden Kur'an biyografik bir eser görüntüsüne sahip değildir. Hz. Nuh'un hayatının sadece peygamber olduktan sonraki dönemi Kur'an'da anlatılmaktadır. Başta Nûh suresi olmak üzere çeşitli surelerde yeri geldikçe kişiliği, tebliği, ailesi ve kavmi hakkında bilgi verilmektedir.

Kur'an'da Hz. Nuh, Allah tarafından seçilmiş¹⁸⁸, şükreden bir kul¹⁸⁹, sabrıyla örnek olan bir kimse¹⁹⁰ olarak anlatılmaktadır. Allah'a karşı gelmeleri durumunda gazaba uğrayacaklarını kavmine haber vermiştir.¹⁹¹ Fakat kavmi günahlarında ve azgınlıklarında ileri gitmişlerdir. Hz. Nuh'a dolayısıyla da Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelmişlerdir. Hz. Nuh'un davetini etkisiz kılmak için büyük tuzaklar kurmuşlardır. İnsanları kışkırtmak için kendi tanrılarının (Vedd, Suva, Yeğus, Yeuk ve Nesr) propagandasını yapmışlardır.¹⁹² Bu yüzden tufanla cezalandırılmışlardır.¹⁹³

İslam geleneğine göre Hz. Nuh, tufan dolayısı ile insanlığın "ikinci babası" kabul edilmektedir. Buna ek olarak O, Tanah'ın aksine Kur'an'a göre bir peygamber olarak görevlendirilmiştir ve ulû'l-azm peygamberlerden biri -ilki- olarak kabul edilmektedir.

Kavmini Allah'ın emir ve yasaklarına uymaya davet etmiş, tebliğ mücadelesinde gece gündüz bıkip usanmadan çalışmıştır.¹⁹⁴ Kavmi, Hz. Nuh'un uyarılarına karşı çıktıkları için tufanla cezalandırılmışlardır.¹⁹⁵ Bu yüzden tufan hadisesi Hz. Nuh'a nispetle Nuh Tufanı adını almıştır.

¹⁸⁸ Âl-i İmran, 3/33.

¹⁸⁹ İsrâ, 17/3.

¹⁹⁰ Hûd, 11/49.

¹⁹¹ Nuh, 71/2.

¹⁹² Nûh, 71/22-23.

¹⁹³ Nûh, 71/25.

¹⁹⁴ Nûh, 71/5.

¹⁹⁵ Nûh, 71/25.

1.2.1. Hz. Nuh'un Tebliği

Kur'an'da yer alan Araf suresi 157. ayete göre peygamberler insanlara “...iyiliği emreder; kötülükten alıkoyarlar. Temiz şeyleri helal, pis şeyleri haram kılarlar ve üzerlerindeki ağır yükleri ve boyunlarındaki zincirleri indirirler.” Hz. Nuh da Kur'an'da anlatıldığı üzere kavmini uyarmak için görevlendirilmiş azim sahibi peygamberlerdendir. “Şüphesiz ki Biz Nuh'u can yakıcı bir azap başlarına çökmeden önce halkını uyar diye kavmine peygamber olarak gönderdik.”¹⁹⁶

Böylece Hz. Nuh kavmini uyarmaya başladı. “Allah'a kulluk edin. O'na karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin”¹⁹⁷ Hz. Nuh, kavmini Allah'a kulluk etmeye çağırırken üç türlü davet metodu kullanmıştır.¹⁹⁸

a) Hz. Nuh kavmini Allah'a kulluğa çağırırken önceleri zaman ve mekân gibi faktörleri göz önünde bulundurarak gizli davet etmiştir.

b) Hz. Nuh kavmini açıktan açığa dine davet etmiştir. “Ayrıca, kimi zaman onlara hakkı açıkça ilan ettim, bazen de rencide olmasınlar diye onlarla özel olarak konuştum.”¹⁹⁹

c) Kimi zaman da Hz. Nuh ikna yoluyla kavmini Allah'a kulluk etmeye çağırmıştır. Bu konuda muhataplarının aklına hitap ederek onlara birtakım deliller sunmuştur. “Ey kavmim size ne oluyor ki Allah'a saygı göstermek istemiyorsunuz. Oysa sizi annenizin karnında bir damla su, bir çiğnem et parçası ve cenin gibi peş peşe aşamalardan geçirerek yaratan odur. Görmez misiniz, Allah yedi kat göğü nasıl birbiriyle uyumlu, mükemmel bir ölçüyle ayarlanmış iç içe tabakalar halinde yarattı.”²⁰⁰

Hz. Nuh'un davetinin üç temel prensibi vardır. Bunlar Allah'a ibadet, takva ve peygambere itaattir. Allah'a ibadet, kavminin başka ilahlara itaat etmeyi bırakarak yalnızca Allah'a kulluk etmelerini ifade etmektedir. Takvadan kasıt Allah'ın hoşnut

¹⁹⁶ Nuh, 71/1.

¹⁹⁷ Nuh, 71/3.

¹⁹⁸ Musa Kazım Yılmaz, “Kur'an-ı Kerim ve Tefsirlerde Hz. Nuh ve Tufan”, *Hz. Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, İstanbul 1999, 22.

¹⁹⁹ Nuh, 71/10.

²⁰⁰ Nuh, 71/13-15.

olmayacağı her türlü işten Allah rızası için sakınmaktır. Peygambere itaat ise Allah'ın peygamberler aracılığı ile bildirdikleri emir ve yasaklara riayet etmektir.²⁰¹

Allah, Hz. Nuh'un kavmine bu üç prensibe uymayı emretmiştir bunun karşılığında ise onlara iki şeyi vaat etmiştir. *“Ki böylece Allah günahlarınızı bağışlasın ve sizi belirli bir vakte kadar yaşatsın. Allah'ın belirlediği süre gelip çatdığı zaman asla ertelenmez...”*²⁰² Vaatlerden biri günahlarının bir kısmının silinmesi üzerinedir. Buna göre ahirette yaşayacakları fayda ile ilgilidir. Belirli vaktin gelmesi ise müfessirler tarafından iki şekilde yorumlanmıştır:

a) Topluluk olarak iman etmeleri halinde her insan için belirlenen ecel vaktine kadar toplumsal varlıklarını devam ettireceklerdir. Ancak inkâr ve isyan hususunda ısrar etmeleri durumunda ecel gelmeden topluluk olarak helak olmaları da ilahi takdirin bir gereğidir.²⁰³

b) Burada kast edilen ömrün uzayıp kısalması değildir. Bereketli, hayırlı ve verimli geçip geçmemesidir. Yani burada Allah tarafından belirlenen ecelin değişebileceği bildirilmemiştir. Fakat insanların ecel gelinceye kadar iman ederlerse esenlik ve huzur içinde yaşayacakları ama iman etmezlerse mutsuz ve huzursuz yaşayacakları nihayetinde felaketlerle son bulacakları anlatılmak istenmiştir.²⁰⁴

Hz. Nuh'un kavmi putperesttir. Güneşe, aya, yıldızlara ve onları temsil eden putlara tapmışlardır. Kur'an'da taptıkları putların isimleri “Vedd”, “Süva”, “Yeğus”, “Yeük” ve “Nesr”²⁰⁵ olarak geçmektedir. İlgili ayette asla tanrılarının bırakılmamasını birbirlerine söyledikleri vurgulanır. Adı geçen putlar aynı zamanda Arapların da taptıkları putlardır. Bu putlardan “Yeük” ve “Nesr”, Hz. Âdem'in çocuklarından salih kimselerdir. İnsanlar onlara tabi olmuşlardır. Fakat onlar vefat edince onların yolundan gidenler, “Keşke onların heykelini yapsaydık o zaman onlara ibadet ederken hatırlardık böylece onlara olan

²⁰¹ Hamdi Gündoğar, “Hz. Nuh'un Nübüvvet Mücadelesi”, *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu*, 27-28 Eylül 2013 Şırnak, 343.

²⁰² Nuh, 71/4.

²⁰³ *Kur'an Yolu Tefsiri*, V, 464-465.

²⁰⁴ Zemahşeri, IV, 161; Şevkani, V, 342.

²⁰⁵ Nûh, 71/3.

bağlılığımızı daha güçlü gösterebilirdik” demişlerdir. Böylece onların putlarını dikmişlerdir.²⁰⁶ Putlara olan bağlılıkları Hz. Nuh’a yüz çevirmelerine sebep olmuştur.

Kavmi Hz. Nuh’u yalanlamaktan geri durmamıştır. Onu yalanla itham ederek şöyle söylemişlerdir: *“Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Sana sığ görüşlü ayak takımından başkasının da uyduğunu görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de kabul etmiyoruz. Bilakis sizin yalancı olduğunuzu düşünüyoruz.”*²⁰⁷ Genellikle tüm peygamberlerin kendisine ilk inananları toplumun ezilen sınıflarından oluşmaktadır. Bilakis bu kimseler, kendilerini insanlara kulluk etmekten kurtaran ve yüce Allah’a itaate çağıran peygamberlere tabiatları gereği ilk uyanlar olmuşlardır. Hz. Nuh’un kavmine göre iyilik ve üstünlük mal sahibi olmakla ölçülmektedir. Hz. Nuh’un kavmi mal ve çocuklarıyla övünmüş ve Hz. Nuh’a bu konuda isyan etmişlerdir.²⁰⁸ Hz. Nuh’un kavminde de gördüğümüz gibi hem Hz. Nuh yalanla suçlanmakta hem de ona inananlar hakir görülmektedir.

Kavminin ileri gelenleri, Hz. Nuh’un tebliğ ettiği dini beğenmeyerek tebliğ ettiği din gerçekten doğru ve güzel olsaydı zengin ve yetenekli insanların kendisine inanacağını fakat ona inananların sadece alt sınıf insanlar olduklarını söyleyerek burun kıvırmışlardır. Dahası ileri giderek Hz. Nuh’tan kendisine tabii olanlardan hor ve hakir gördükleri bazı kimseleri yanından uzaklaştırmasını istemişlerdir.²⁰⁹ Kibirlerinden dolayı bu kimselerle kendilerini aynı sınıfta görmemişlerdir. Hz. Nuh onların bu teklifine şöyle karşılık vermiştir: *“Ey kavmim o insanların geçmişte ne yaptıklarını ben bilemem. Onları yargılamak sadece Rabbime düşer. Ben sizi rahatsız ediyorlar ve kendilerini beğenmiyorsunuz diye onları yanımdan kovacak değilim.”*²¹⁰

İnsanların peygamberlerin tebliğine şiddetli şekilde karşı çıkmalarında birkaç sebep vardır. Bunlardan biri temelde insana duyulan güvensizliktir. Allah uyarıcı ve müjdeleyici olarak birini gönderecekse bir insan değil bir melek göndermelidir; insan peygamberlik gibi yüce bir görevi yerine getiremez. Fakat Allah, peygamber olarak seçeceği kimseleri risâlet görevini yüklenebilecek kapasitede donatmıştır. Peygamberlerin tebliğine bu denli

²⁰⁶ Mehmet Nurullah Aktaş, “Taberi Tefsirinde Geçen Rivayetler Çerçevesinde Nuh Tufanının Sebepleri”, *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu*, 27-28 Eylül 2013 Şırnak, 273.

²⁰⁷ Hud, 11/27.

²⁰⁸ Nûh, 71/21.

²⁰⁹ Şuara, 26/111.

²¹⁰ Şuara, 26/111-115.

karşı çıkılmasının bir diğer sebebi ise cehalettir. Allah neden peygamberini o kavmin ileri gelenleri arasından seçmemektedir düşüncesi Allah tarafından o kişiye verilen kabiliyetleri bilmemenin bir sonucudur. Güç, şöhret ve makam Allah tarafından peygamber seçilmek için gerekli vasıflardan değildir. Kişinin ruhunun ilahi emirleri yüklenip yüklenemeyeceği, tebliğ vazifesini yerine getirip getiremeyeceği ile ilgili bir husustur. Bu Allah'ın kullarından dilediklerine bir mevhibesidir.²¹¹

Tüm bu ithamlara, iftiralara, kibre ve zorbalıklara karşı Hz. Nuh sükûnetini korumuş ve tebliğe devam etmiştir. Hz. Nuh tebliği karşılığında kavminden hiçbir talepte bulunmamış, bir melek olmadığını ve gaybı bilmediğini sadece Allah'ın emirlerine uyduğunu ifade ederek davetini sürdürmüştür. Allah'a sonsuz bir güvene sahip olduğu için kavmine küfre yeltenmemiştir. Bilakis onlara Allah'ın merhametinden ve onlara bahsettiği nimetlerinden bahsetmiştir. Kavmi, inanmamakla da kalmayıp küfrün davetçisi olmuşlardır ve Hz. Nuh'un tebliğini etkisiz kılmak için büyük tuzaklar kurmuşlardır, ona inananları kışkırtmışlardır. Onlara Nuh'u dinlememelerini, ona kulaklarını kapatmalarını ve asla tanrılarını bırakmamalarını söylemişlerdir. Yaptıklarının sonuç vermediğini gören kavmi Hz. Nuh'un gözünü ölümle korkutmaya çalışmışlardır.²¹² Buna rağmen Hz. Nuh'u tebliğine devam etmekten alıkoyamamışlardır. Hz. Nuh sabır sebat göstererek tebliğine dokuz asır boyunca akli ve nakli deliller aracılığıyla devam etmiştir. Bu süre zarfında kavminden çok az kişi kendisine iman etmiştir. Kur'an-ı Kerim bu hususta sayı vermemiştir sadece inananların azlığına vurgu yapmıştır.

Hz. Nuh, kavminin inkarcılıkta ne kadar ileri gittiğini görmüş onlara karşı hep yumuşak davranmıştır. Fakat kavmine karşı verdiği tebliğ mücadelesi neticesinde çok az kimse kendisine iman etmiştir. Hz. Nuh'a inananlar ile yalanlayanlar arasında kesin bir çizgi oluşmuştur. Hz. Nuh, ellerini açarak şöyle dua etmiştir: *“Ben yenildim, bana yardım et”*²¹³ *“Ey Rabbim yeryüzünde tek bir kafir bırakma, çünkü onları sağ bırakırsan senin tertemiz kullarını yoldan saptırmaya kalkışır ancak günahkâr ve inkârcı bir nesil yetiştirirler.”*²¹⁴ Allah, Kur'an'da o zamana kadar iman edenlerden başka kimsenin artık ona iman etmeyeceğini bildirmiş bu nedenle kavminin yapmış olduklarından dolayı artık üzülmemesini emretmiştir. Hz. Nuh kendisini, annesini, babasını, evine iman etmiş olarak

²¹¹ Gündoğar, “Hz. Nuh'un Nübüvvet Mücadelesi”, 347.

²¹² Şuara, 26/116.

²¹³ Kamer, 54/10.

²¹⁴ Nûh, 71/26-27.

gireni, iman eden tüm erkek ve kadınları bağışlaması ve zalimleri cezalandırması için Allah’a dua etmiştir.²¹⁵

1.2.2. Hz. Nuh ve Tufan

Kur’an’da tufanın nedenleri arasında Hz. Nuh’un kavminin Allah’ı bırakıp isyan etmeleri, başka ilahlara ve putlara tapmaları, peygamberleri yalancılıkla itham etmeleri, peygambere yalancı demeleri, bazı peygamberleri inkâr etmeleri sayılabilir. İleri sürülen bu nedenlerden dolayı meydana gelen tufan hadisesinin Yaratıcı açısından geçerli olduğu sonucuna ulaşabiliriz.²¹⁶

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşıldığı üzere Hz. Nuh kavmini olanca gücüyle senelerce uyarmasına rağmen kavminden sadece belli bir kesim kendisine iman etmiş, geriye kalanlar ise tebliği engellemek için var güçleriyle çalışmışlardır. Bu sürecin sonunda da Hz. Nuh kavminden umudunu keserek Allah’a dua etmiş ve kafirleri yok etmesini istemiştir. Kur’an Hz. Nuh’un kavminin yaptıklarına yer vererek tufanı hazırlayan süreci gözler önüne sermiştir. Allah, uzun ve meşakkatli bir tebliğ sürecinin sonunda Hz. Nuh’a vahyederek kendisine inananların dışında artık kimsenin ona inanmayacağını, kavminin yaptıklarından dolayı artık üzülmemesini²¹⁷ bildirmiştir.

Allah, Hz. Nuh’un duası karşısında kendisine “*Bizim kontrolümüz altında sana vahyettiğimiz bilgiler doğrultusunda, bir gemi inşa et ve bu zalimler için bana yalvarma, çünkü onlar boğulacaklar.*”²¹⁸ Sözüyle cevap vermiştir. Geminin biçimi, yapıldığı ağacın cinsi, kaç yılda yapıldığı veya ölçüleri hakkında Tanah’ta anlatıldığı gibi detaylı tasvirlerle yer verilmemiştir. Sadece Kamer suresinde onun tahtadan ve çividen yapılmış bir gemi olduğu bilgisi geçmektedir.²¹⁹ Hz. Nuh gemiyi inşa etmeye başlayınca kavmi kendisine sataşmaya ve alaylarına devam etmişlerdir. “*Böylece Nuh, kendisine emredildiği şekilde gemiyi yapmaya başladı. Kavminin ileri gelenleri ne zaman yanından geçecek olsa onunla alay ediyorlardı. Nuh da onlara “madem bizimle alay ediyorsunuz o zaman şunu bilin ki siz şimdi bizimle nasıl alay ediyorsanız vakti gelince biz de sizinle alay edeceğiz.*

²¹⁵ Nüh, 71/28.

²¹⁶ Yeşilyurt, “Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an-ı Kerim’de Hz. Nuh ve Tufan”, 347; Araf 59, Yunus 71, Nuh 23, Furkan 37, Hûd 38, İbrahim 9.

²¹⁷ Hud, 11/36.

²¹⁸ Hud, 11/37.

²¹⁹ Kamer, 54/13.

O halde bekleyin alçaltıcı azabın kime gelip çatacağını ve ahirette sonsuz azabın kimi saracağını yakında göreceksiniz."²²⁰ Tüm bu alaylara ve sataşmalara rağmen Hz. Nuh gemi yapmaya devam etmiştir.

Kur'an'da tufanın nasıl başladığı ve devam ettiğine dair bilgiler yer almakla beraber zaman veya mekan gibi detaylara yer verilmemiştir. Buna göre tufan bardaktan boşanırcasına yağın yağmurlarla başlamıştır daha sonra yeraltındaki göller ve ırmaklar pınarlar halinde fışkırmıştır. Böylece yerdeki ve gökteki sular bir araya toplanmıştır.²²¹ Nihayetinde sular yükselmeye başladığı zaman Allah, Hz. Nuh'a her cins hayvandan birer çift almasını ve boğulacakları bildirilenler hariç ailesini ve iman edenleri gemiye bindirmesini emretmiştir. Hz. Nuh'un oğlu gemiye binmeyenler arasındadır. Hz. Nuh gemi hareket etmeye başlayınca karadaki oğlunu görür ve kendisinin de gemiye binmesini kâfirlerden olmamasını ister. Fakat oğlu gemiye binmez, tufandan dağlara saklanarak korunacağını söyler. Hz. Nuh oğlunu her ne kadar uyarmaya çalışsa da oğlu tufanda boğulur. Hz. Nuh Allah'a yalvararak oğlu için dua eder fakat Allah oğlunun onun ailesinden olmadığını, zalimler için kendisine yalvarmamasını vahyeder.²²² Kur'an tufan hadisesine ibret ve öğüt vermesi amacıyla yer verdiği için tufan süreci ile ilgili bu bilgilerle yetinmiştir.

Ayetlerden anladığımız üzere Hz. Nuh'un oğullarından biri ve karısı da gemiye binmeyerek tufanda boğulmuşlardır. Kur'an'da bir başka surede anlatıldığı üzere Hz. Nuh'un karısının bir peygamber hanımı olmasına rağmen kâfirlerle bir olduğu için Allah'tan gelen cezaya karşı koyamadığı ve ateşe girdiği bildirilmektedir.²²³ Kur'an burada gerçek ailenin kan bağından ileri gelmediğini inanç birliği ile oluştuğunu anlatmaya çalışmıştır.

Tanah'tan farklı olarak Kur'an'da gemiye binenler arasında sadece Hz. Nuh'un ailesi değil aynı zamanda diğer iman edenler de bulunmaktadır. Buna göre insan nesli Tanah'ta sadece Nuh soyundan gelmesine rağmen Kur'an'a göre Hz. Nuh'un soyundan ve ona inanarak gemiye binenlerin soyundan gelmektedir.²²⁴ Ayrıca Kur'an'da geçen "Ey

²²⁰ Hud, 11/38-39.

²²¹ Kamer, 54/11-12.

²²² Hud, 11/45-46.

²²³ Tahrîm, 66/10.

²²⁴ Aygün, "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Hz. Nuh: Karşılaştırmalı Bir İnceleme", 50.

Nuh ve beraber gemide taşıdığımız insanların soyundan gelenler”²²⁵ ifadesi bu duruma işaret etmektedir.

Tufan süresince gemide yaşananlarla ilgili veya tufanın süresi hakkında Kur'an'da herhangi bir bilgiye yer verilmemekle birlikte bazı tarih kitaplarında altı ay kadar sürdüğü, geminin doğu ve batıyı gezdirdiği, Mekke'ye ve Şam'a kadar gittiğine yer verilmektedir.²²⁶ Tufan sona erince, Allah yere suları yutmasını ve göğe yağmurlarını durdurmasını emretmiştir. Böylece tufan sona ermiş ve gemi Cudi Dağına oturmuştur.²²⁷ Kaynaklara göre Cudi Dağı Ceziretü İbn Ömer mevkinin kuzeyinde bulunan bir yerdir. Tanah'a göre ise gemi Ararat dağına oturmuştur. Ermenistan'dan başlayıp Cudi Dağının bulunduğu Şırnak'a kadar ki dağ silsilesinin aynı olduğu göz önünde bulundurulursa Ararat Dağı diğer bir deyişle Ağrı Dağı da bu silsilenin bir parçasıdır.²²⁸ Nuh tufanının evrensel mi yoksa belli bir yerde mi gerçekleştiğine dair Kur'an'da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Tufan sona erince, *“Ey Nuh! Sana ve seninle birlikte olanlardan türeyecek tertemiz nesillere bizim tarafımızdan bağışlanan esenlik ve bereketlerle, suların çekildiği vadilere doğru in!”*²²⁹ emri ile Hz. Nuh ve gemideki diğerleri gemiden inmişlerdir. İslami kaynaklara göre Hz. Nuh, Hz. İdris'ten sonra gelen ilk peygamberdir ve tufandan sonra marangozluk yapmıştır.²³⁰

İslam ve Şiî geleneğinde Hz. Nuh'a “Neciyyullah” (Allah'ın kurtardığı kişi) sıfatı verilmiştir. Hz. Nuh'a ve tufandan sağ çıkmasına işaret eden bu terkip Hz. Musa'nın İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarmasından ötürü onun için de verilmiştir.²³¹

1.2.3. Hz. Nuh ve Oğulları

Kur'an'da Nuh tufanından, gemidekilerin kurtuluşundan bahsedilmekle beraber Hz. Nuh'un çocuklarından bahsedilmemektedir. Bu konudaki kaynaklarımız hadisler ve tarih kitaplarıdır. İslami kaynaklara Hz. Nuh'un çocukları ile ilgili giren birçok bilgi

²²⁵ İsra, 17/3.

²²⁶ Ebu Cafer Muhamed b. Cerirü't Taberi, *Tarih-i Taberi*, Sağlam Yay., İstanbul, t.y., I, 142.

²²⁷ Hud, 11/44.

²²⁸ Yılmaz, “Kur'an-ı Kerim ve Tefsirlerde Hz. Nuh ve Tufan”, 27.

²²⁹ Hud, 11/48.

²³⁰ İbn Kuteybe, *el- Maarif*, (Çev: Hasan Ege), Şelale Yayınları, ty., 19-24.

²³¹ Harman, “Nuh” mad., 225-227.

Tanah kaynaklıdır. Bir hadiste Sam'ın Arap milletinin, Ham'ın Habeş milletinin, Yafes'in ise Rum milletinin atası olduğu geçmektedir.²³²

Taberî tarih kitabında Hz. Nuh'un oğullarından bahsetmektedir. Buna göre Hz. Nuh'un Ham, Sam, Yafes ve Kenan adından dört oğlu vardır. İlk başlarda bu oğullar da anneleri gibi kâfir olmuşlardı. Fakat daha sonraları iman ederek babalarına yöneldiler ve kurtuldular. Sadece oğullardan biri iman etmemiş ve helak olmuştur.²³³ Bu duruma göre de Tanah'ta üç olan oğul sayısı Taberî'nin eserinde dörde çıkmıştır ve Kenan Hz. Nuh'un oğlu sayılmıştır. Tanah'ta ise Kenan'dan Hz. Nuh'un torunu olarak bahsedilir.

1.2.4. Hz. Nuh'un Yaşı

Kur'an'da Hz. Nuh'un yaşı ile ilgili, “*Biz Nuh'u kendi milletine göndermiştik. Nuh onların arasında ellisi hariç tam bin yıl kalmıştı.*”²³⁴ ifadesinden Hz. Nuh'un 950 yaşadığı sonucunu çıkartanlar olmuştur. Fakat buradan Hz. Nuh'un bütün hayatının mı tebliğ sürecinin mi yoksa sadece hayatının tufana kadar olan kısmının mı kastedildiğini bilememekteyiz. 950 yılı Hz. Nuh'un bütün ömrü olarak kabul edenlere göre Hz. Nuh 40 yaşında peygamber olmuştur. Hz. Nuh 890 yaşında iken tufan gerçekleşmiştir ve tufandan 60 sene sonra vefat etmiştir. 950 yılı, sadece tufan öncesi peygamberlik senesi olarak düşünenlere göre ise Hz. Nuh'un yaşı daha büyüktür. Bir rivayete göre peygamberler içerisinde en uzun ömür yaşayanı Nuh'tur; kendisine 350 yaşında vahiy gelmiştir. 950 yıl kavmine tebliğ etmiş, 1300 yıl yaşamıştır.²³⁵

İslam alimlerinin bir kısmı Ankebut Suresinin 14. ayetinde “sene” ve “â-m” kelimelerinin birlikte kullanılmasından dolayı Hz. Nuh'un kavmi içerisinde 950 yıl yaşadığını, toplam yaşam süresinin de 950-1650 yıl arasında olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bazı çağdaş İslam alimleri ise zamanın izafi oluşunu ve tıbbi birtakım gerçekleri ileri sürerek Hz. Nuh'un 80-100 yıl arasında ömür yaşadıklarını ileri sürmüşlerdir.²³⁶

Genel itibari ile her iki din açısından Hz. Nuh'a baktığımızda bir takım önemli farklar karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda diyebiliriz ki Hz. Nuh her iki din için de

²³² Tirmizi, Menâkıb, 69.

²³³ Taberî, *Tarih-i Taberî*, 138.

²³⁴ Ankebut 29/14.

²³⁵ Harman, “Nuh” mad., 225-227.

²³⁶ Abdullah Emin Çimen, “Hz. Nuh'un Yaşam Süresi Meselesi”, 2. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, 8-10 Ekim 2018 Ağrı, 228.

insanlığın ikinci kurucusu, halkı arasında yaşamış, Tanrı yolunda, dürüst bir kimsedir. Fakat kıssaların ele alınışları, üslup ve muhteva açısından ciddi farklar taşımaktadır. Buna Tanah'ın konuyu kronolojik olarak ele almasını, detaylı tasvirlerle yer vermesini, Kur'an-ı Kerim'in ise mesaj odaklı olmasından dolayı detaylara yer vermemesini örnek gösterebiliriz.

Muhteva olarak ele aldığımızda ise tufan sürecinde yaşananlar, gemiye binen insanlar veya gemiye alınan hayvanların cinsi ve sayısı, tufanın son bulması, tufandan sonra yaşananlar, Hz. Nuh'un oğullarının kimler olduğu konularında da her iki dini metinde önemli farklılıklar mevcuttur. En önemli farklardan biri de Tanah'a göre bütün insanlığın soyu Nuh'a dayanmasına rağmen İslam'a göre gemide Hz. Nuh'un ailesine ilaveten ona iman eden başkaları da bulunduğu için insanlık sadece Hz. Nuh'un soyundan gelmemektedir. Şu da bir gerçektir ki Hz. Nuh her iki dini metin için de önemli bir konumdadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TANAH VE KUR'AN-I KERİM'E GÖRE HZ. İBRAHİM

2.1. TANAH'TA İBRAHİM

Yahudi halkını kuran üç ata (Yahudilerin Ataları, Avotenu); İbrahim, İshak ve Yakup olmuştur. Bu üç ismin hayatları gelecek çağlarda yaşayanlar için ideal davranış örnekleri oluşturmuştur. Yahudilerin üç atası Tanrı ile irtibat kurmuş ve O'nunla sözleşmiştir. Tanrı onlara Kenan topraklarının, soylarından gelen halkın yani İsrailoğullarının ebedi mirası olacağını bildirmiştir.

İbrahim'in doğuşu yaratılışın tekrar başlaması olarak yorumlanmıştır. Bunun sebebi olarak ise yorumcular, İbrahim'in dünyaya kutsiyeti getirme görevini üstlenecek kişi olmasını ileri sürmüşlerdir. İsminin de bunu vurguladığı söylenmiştir.²³⁷ Başta adı Abram idi. İbranice'de bu isim değişikliği çok büyük anlam ifade etmektedir. İbrahim'in ismi Abram iken anlamı “Aram'ın babası” idi. Bu da liderliğini küçük bir grupla sınırlandırır. Avraam ise, av hamon goy'im “birçok ulusun babası” cümlesinin kısaltılmışıdır. İbrahim önce kendi milletin lideri olmuş; daha sonra da tüm insanlığın babası haline gelmiştir.²³⁸

İbrahim, ilk İbrani atası, ilk monoteist ve aynı zamanda ilk Yahudi olarak kabul edilmektedir. İbrahim'in Babilliler'in Ur şehrinden çıkıp Kenan topraklarına göç etmesi, eski İsrail dininin devamı niteliğindeki Yahudiliğin de başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Yahudilerin tüm aşiretlerin babası konumuna getirdikleri kişi İbrahim'dir. Bu dönem İbrani atalar dönemi veya patriyarklar dönemi olarak da bilinir.²³⁹ Buna karşılık Tevrat, İbrahim'in putlara tapınmayı reddetmesinden önce geçen olaylar, babası, karısı Saray ve yeğeni Lut'la birlikte Harran şehrine muhacereti konusunda bilgi vermemektedir.

Tanah'ta “Nebi” kelimesi ilk defa İbrahim için kullanılmıştır. Bu nedenle Yahudilikte peygamberlik İbrahim'le başlatılmaktadır. Tanah'ta iki ayrı ahde atıf

²³⁷ Muhammet Yeşilyurt, “İbrahimi Dinler Kavramsallaştırmasının Tarihi”, *Bilimname*, XXXVII, 2019/1, 193.

²³⁸ Moşe Farsi, *Tora Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara*, 1. Kitap Bereşit, 1/75.

²³⁹ Encyclopedia Judaica “Prophet and Prophets”, İsrail 1988, XIII, 1151-1152.

yapılmıştır. Bunlardan ilki Tanrı'nın ilk İbrani atası olarak kabul edilen İbrahim'le yaptığı ve daha sonra diğer İbrani ataları olan İshak ve Yakup'la yenilediği ahittir.²⁴⁰ Diğer ahit ise Hz. Musa ile Horeb Dağında yapılmıştır. Bu ahde göre İsrailoğulları ahde bağlı kalırlarsa bütün insanlardan üstün, mukaddes millet olacaklardır.

2.1.1. İbrahim ve Ahit

İbrahim, Rabbinin emriyle hanımı, yeğeni ve hizmetkarlarıyla birlikte Harran'dan çıkarak Kenan eline yönelmiştir. O sıralarda 75 yaşındadır. Tanrı, tek taraflı olarak İbrahim'i ve neslini kutsamak suretiyle bol ve bereketli kılma ve kutsal topraklara mirasçı yapma vaadinde bulunmuştur:

*“Seni çok verimli kılacağım. Soyundan milletler doğacak, krallar çıkacak. Ahdimi seninle ve soyunla kuşaklar boyunca, sonsuza dek sürdüreceğim. Senin, senden sonra da soyunun Tanrı'sı olacağım... bütün Kenan ülkesini sonsuza kadar mülkünüz olmak üzere sana ve soyuna vereceğim. Onların Tanrı'sı olacağım.”*²⁴¹

Bu ahitte Tanrı, İbrahim ve zürriyetine hep var olacaklarını ve ahdini nesiller boyu sürdüreceğini söylemiştir. Kenan ülkesini İsrail halkına vereceğini, halkını kutsayanları kutsayacağını, lanet edenlere de lanet edeceğini bildirmiştir. Diğer halkların da onların sayesinde kutsanacaklarını söylemiştir. İlk peygamberler ile yapılan vaadin kökeninde yerleşik hayata geçme vaadi yer almıştır. Söz konusu vaadin, göçebe hayatı yaşayan ve meskûn bir yere yerleşme özlemi çeken göçebe gruplarına yönelik vaat olduğu söylenmiştir. Böylelikle vaat askeri, siyasi ve milli bir anlayışa bürünmüş, fethin öngörüsü Davut imparatorluğunun müjdelanmesi olarak yorumlanmıştır.²⁴²

Tanrı'nın burada İbrahim ile ahit yapması artık seçilmişliğin sadece İbranilere has olduğunu, artık evrensel bir ıslah veya tevhide davet durumunun olmadığını ortaya koymaktadır. Buna göre yapılan vaatler (arz-ı mevud dahil olmak üzere) ve verilen

²⁴⁰Tekvin, 17: 12: 1-3; 14-16.

²⁴¹ Tekvin, 17/6-8.

²⁴² Yahudilikte var olan “seçilmiş millet” anlayışı bu antlaşmadan filizlenmiştir. Seçilmiş millet konusuyla bağlantılı diğer pasajlar ise şunlardır: Tesniye, 7/6- 8, 10/12- 22; Levililer, 20/ 24, 26; Çıkış, 34/10. Anonim Yahudi sözü olan “Yahudiler Tanrı'yı seçti” ise şu şekilde hikâye edilmiştir. Tanrı, insana kutsal görevi vermek istemiş, ama vermek istediği halklar görevlerini sormuşlardır. Adam öldürmemek, hırsızlık yapmamak gibi kuralları duyunca da vazgeçmişler. Sadece Ben-i İsrail kendisine sunulan bu görevi seçmiştir. Böylece, Yahudi edebiyatına Tanrı'yı seçen millet olarak girmiştir. (bkz. Blech, *Yahudi Tarihi ve Kültürü*, 38).

nimetler yalnızca Rabbin has kulları olan İbranilere aittir. Ahdin muhatabı yalnızca İbranilerdir.

Yaratılış kitabında anlatıldığı üzere Sara yaşının ileri olması sebebiyle çocuk sahibi olamamıştır. Bu yüzden cariyesi Hacer'i İbrahim'e hediye etmiştir. Hacer, İsmail'e hamile kalmıştır ve Sara bu durumu kıskanmıştır ve İbrahim'e Hacer'i şikâyet etmiştir. *“Tanrı, seninle benim aramda hüküm versin”*²⁴³ demiştir.

Tevrat'ta anlatılan bu hikâyeye göre İbrahim, Sara'yı istediğini yapmakta serbest bırakmıştır ve o da Hacer'i çöle gitmeye veya Mısır'a dönmeye zorlamıştır. Daha sonra çölde Tanrı'nın melekleri Hacer'e görünmüşler ve ona “Rab soyunun daha da çoğalacağını haber veriyor ve çocuğuna İsmail adını koymayı emrediyor” demişlerdir.²⁴⁴ Tevrat yorumcuları tarafından bu durum Araplara işaret etmektedir. Çünkü Araplar İsmail'in soyundan gelmektedirler.

Bahsi geçen anlatı, İsmail ve onun neslinden gelenlerin, İbranilerin Tanrısının İbranilere vadettiği tüm ayrıcalıklardan ve vaatlerden vareste tutulması gerektiği şeklinde yorumlanmıştır. İsmail, babası seksen altı yaşındayken dünyaya gelmiştir. Doğumundan on üç yıl sonra vaat bir kez daha tekrarlanmıştır. Bu defa Tanrı, kendisiyle İbrahim'in soyundan gelenler arasına yeni bir işaret koymuştur: Sünnet.²⁴⁵ Yahudi kimliğinin fiziki ve manevi açıdan önemli göstergelerinden biri olan sünnet Yahudi geleneğinde İbrahim ile Tanrı arasındaki ahdin işareti olarak kabul edilmiştir. Bununla beraber diğer milletlerin ortak özelliği de putperestlik görülmüştür. İbrahim sünnet emrine doksan dokuz yaşında iken uymuştur. Aynı gün oğlu İsmail ve ailesindeki diğer erkekler de sünnet olmuşlardır. O esnada Sara İshak'a henüz hamile değildir.

2.1.2. İbrahim ve Kurban

Kurban, tapılan tabiat üstü varlıklara şükran duygularını ifade etmek, bağışlanma dilemek ya da bir şey istemek gibi niyetlerle takdim edilen varlık ve nesnelerdir. Sunulan varlık ve nesnelere genel anlamda takdime denilmektedir. Kurban olayında temel unsur, takdimmeyi kabul edecek tabiat üstü gücün veya kendisine böyle bir güç atfedilmiş bir

²⁴³ Tekvin, 16/5.

²⁴⁴ Yaratılış, 16/11-12.

²⁴⁵ Mahmut Nana, *Yahudi Tarihi*, Selenge Yayınları, İstanbul-2019, 70.

varlığın bulunmasıdır. Kurban olayının temelinde, takdim edenin takdimmeyi kendi tasarrufundan çıkarıp tabiat üstü bir alıcıya sunduğu düşüncesi yer almaktadır. Erken Paleolitik dönemden itibaren çeşitli kültürlerde kurban ibadetinin farklı uygulamaları ortaya çıkmıştır. Antik Yunan dininde yer altı ve deniz tanrılarına siyah, ateş tanrılarına kırmızı renkte hayvanlar, Zeus için de kozmik verimlilik güçlerinin temsil ettiği boğa kurban edilmiştir.²⁴⁶

İlk çağlardan itibaren insanlar tanrılardan armağan kazanmak için çeşitli hayvanlar kurban etmişlerdir. İlerleyen süreçlerde ise insan kanının hayvan kanından daha etkili olabileceği düşüncesinden hareketle insan kurban etmeye başlamışlardır. Mircea Eliade, insan kurbanının tarım törenleriyle bağlantılı olduğunu ve ekin zamanı ortaya çıkan kutsal gücün yenilenmesi için insan kurbanı verilmesi gerektiğini belirtir. İnsan kurbanı ritüeli, yaradılışı yeniden tekrarlar ve bitkilerde etkin olan güç, zamanda evrenin yaratıldığı ilk ana geri dönüşle yenilendiğine inanılır. Sigmund Freud ise insan kurbanı ritüelini babaya karşı düşmanca itkilerle açıklamıştır. İnsan kurbanı, tanrıları memnun etmek ve isteği gerçekleştirmek amacıyla farklı biçim ve derecelerde karşımıza çıkmaktadır. Buna göre evlat kurban etmek yakın, köle veya cariye kurban etmek ise uzak derece olarak kabul edilmiştir.²⁴⁷

İnsan kurbanı olgusuna eski dünyanın değişik kavimlerinde rastlanmaktadır. Kurban, tarihsel köken açısından, genel anlamda Habil ve Kabil'in takdimeleriyle başlayan bir uygulamadır. Kurban takdim uygulaması, zamanla Yunan, Mısır, Aztek, Amerika, Afrika milletleri tarafından insan kurbanı uygulamasına evrilmiştir, vahiy temelli dinlerde ise bu durumun tersi olarak bu ritüel yiyecek, içecek gibi birtakım sunularla ile yerine getirilmeye çalışılmıştır.²⁴⁸

Tevrat'ta İshak'tan iki yerde söz edilir. İlkinde İshak süttten kesildikten sonra İbrahim kutlama amaçlı bir davet organize eder ve bu davette İbrahim'in büyük oğlu İsmail'in İshak'a güldüğü gerekçesiyle Sara, Hacer'in evden gitmesini ister. Tanrı ona, *“Sâre'nin sana söylediği her şeyde onun sözünü dinle; çünkü senin zürriyetin İshak'ta*

²⁴⁶ Ahmet Güç, “Kurban” mad., *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, XXVI, 436.

²⁴⁷ Mehmet Naci Önal, Cansu Daşdemir, “İnsandan Hayvana Kurban Ritüelinin Değişim ve Dönüşümü: Manas Destanı Örneği”, *MSKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Muğla 2022, 136-137.

²⁴⁸ Elif Şirin, *İnsan Kurbanı Fenomeni*, (Yüksek Lisans Tezi), E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2017, 10.

çağrılacaktır” dediği için İbrâhim, İsmâil ile annesi Hâcer’i oradan uzaklaştırır.²⁴⁹ İkinci olay da onun kurban edilmek istenmesiyle ilgilidir. Tevrat’a göre kurban edilmek istenen İshak’tır. Onun bu esnada kaç yaşında olduğu belli değilse de kurban takdimesinde nelerin gerekli olduğunu bildiğine ve yakılan kurban takdimesi için odun taşıyabildiğine²⁵⁰ göre delikanlılık çağında bulunmalıdır.²⁵¹ Tevrat’ ta bu durum şöyle anlatılmaktadır:

*Daha sonra Tanrı İbrahim’i denedi. “İbrahim!” diye seslendi. İbrahim, “Burdayım!” dedi. Tanrı, “İshak’ı biricik oğlunu al, Moriya bölgesine git” dedi. “Orada sana göstereceğim bir dağda oğlunu yakmalık sunu olarak sun.”*²⁵²

Bu olayın ardından İbrahim sabah erkenden İshak’ı yanına alarak Moriya Dağına gitmiştir. Yolda İshak ona neden yanlarına sunu olarak bir kuzu almadıklarını sormuştur ve İbrahim kendisine sunu olacak kuzuyu Tanrı’nın göndereceğini söylemiştir. Belirtilen yere vardıklarında İbrahim kurban etmek için oğlu İshak’ı bağlamıştır. Bu esnada İshak Tanrı’ya tam bir adanmışlıkla babasına itaat etmiş ve sunak üzerine yatmaya razı olmuştur. İbrahim, İshak’ı boğazlayacağı esnada Rabbin meleği İbrahim’e seslenmiş ve İshak’ı kurban etmemesini imtihanı geçtiğini söylemiştir. Daha sonra İbrahim çalılara takılmış bir koç görmüştür. Koçu, oğlu İshak’ın yerine kurban etmiştir.²⁵³

İshak’ın kurban edilme kıssası Elohist metnin anlatım sanatının güzel bir örneğidir. İman ve mutlak itaat bu kıssanın hâkim unsurlarıdır.²⁵⁴ Yahudi bilginleri, Hz. İbrâhim’in bu emri ifaya hazır oluşunu ve itaatini övgüyle anarlar. Onun Tanrı tarafından istendiği için oğlunun ölümünü kabul etmesi hadisesi, şeriatı çiğnemektense ölmeyi tercih eden pek çok Yahudi’ye örnek teşkil etmiştir.²⁵⁵ Bu olaydan sonra Tanrı İbrahim’e bir daha hitap etmemiştir. Bunun sebebi ise İbrahim’in artık manevi açıdan zirveye ulaşmış olmasındandır.²⁵⁶

²⁴⁹ Tekvin, 21/8-14; 25/9-11.

²⁵⁰ Tekvin, 22/6.

²⁵¹ Ömer Faruk Harman, "İshak" mad., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXII, 519-521.

²⁵² Tekvin, 22/2.

²⁵³ Tekvin, 22/1-13.

²⁵⁴ Harman, "İshak" mad., 519-521.

²⁵⁵ Cerf Robert Laffont, *Dictionnaire encyclopedique du Judaïsme*, Bauquins Yay., 1965, 549.

²⁵⁶ Emine Taşdelen, "Yahudilikte Nübüvvet", (Yüksek Lisans Tezi), Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, 79.

2.2. KUR'AN-I KERİM'DE HZ. İBRAHİM

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm tarafından en büyük ata ve temel referans noktası kabul edilen Hz. İbrâhim'le ilgili Tevrat'ta ve genel olarak Yahudi dinî literatüründe ayrıca Hristiyan kültürü ile Kur'ân-ı Kerîm ve sonraki İslâmî literatürde diğer birçok peygambere nispetle daha geniş mâlûmat bulunmaktadır. Bilhassa Yahudi ve İslâm kaynaklarında İbrâhim hakkında tevhit inancını yerleştirmek üzere gösterdiği faaliyetler merkeze alınarak bilgi verilmiştir.²⁵⁷ Bununla birlikte Hz. İbrahim Kuran' da ismi geçen ulû'l-azm peygamberlerden biridir.

Hz. İbrâhim, Kur'an ve hadislerde sadece "İbrâhîm" şeklinde anılırken diğer İslâmî kaynaklarda bu adın "İbrâhâm", "İbrâhim" ve "İbrahim" telaffuzlarına da rastlanmaktadır. "İbrâhûm", "İbrâhum" ve "İbrâhem" söyleyişlerini ekleyerek bu farklılığın sayısını yediye çıkaranlar da vardır. Arap dilcileri "İbrâhîm" kelimesinin Arapça olmadığını kabul ederek menşeyini araştırmışlardır. Mâverdî ve Ebü'l-Bekâ, kelimenin Süryânîce olduğunu ve "eb rahîm" (merhametli baba) anlamına geldiğini kaydetmektedir. Fakat çağdaş araştırmacılar kelimenin aslının İbrânîce "Abraham" olduğunu belirtmektedirler.²⁵⁸

Kur'an'da Hz. İbrahim'in şeceresi, doğduğu ve yaşadığı şehirle ilgili ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Yalnızca Âzer'in²⁵⁹ kendisinin babası olduğu bilgisine yer verilmiştir. Tanah'ta ise babasının ismi Terah'tır.

İslâmî kaynaklarda Hz. İbrâhim'in şeceresi İbrâhim b. Târih (Terah) b. Nâhor b. Sârûğ (Serûc) b. Erğu (Reu) b. Fâliğ (Peleg) b. Âbir (Eber) b. Şâleh (Şelah) b. Fînân (Kaynân) b. Erfahşed (Arpakşad) b. Sâm b. Nûh şeklinde verilmektedir²⁶⁰. Kur'ân-ı Kerîm'de babasının adı Âzer olarak geçmekte ve onun putperest olduğu bildirilmektedir.²⁶¹ Kur'an ve hadisler dışındaki İslâmî kaynaklarda Hz. İbrâhim'in

²⁵⁷ Muhammet Yeşilyurt, "İbrahimi Dinler Kavramsallaştırmasının Tarihi", 194.

²⁵⁸ Ömer Faruk Harman, "İbrahim" mad., *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXI, 266-272.

²⁵⁹ Bu hususlara ilişkin detaylı bilgi için bkz: Şaban Kuzgun, "Hz. İbrahim'in Doğum Yeri", *I. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri, Şanlıurfa: 1997*, 35-43.

²⁶⁰ Harman, "İbrahim" mad. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 266-272.

²⁶¹ En'âm, 6/74.

babasından hem Âzer hem de Kitâb-ı Mukaddes'teki gibi Târih (Târah) diye söz edilmekte, annesinin adı Ūşâ, Nûnâ ve Ebyûnâ olarak gösterilmektedir.²⁶²

Kur'an'da Hz. İbrahim şu vasıflarla anılmaktadır: öncelikle Allah'ın insanlar içinden onu seçtiğini, nebi ve imam kıldığını, ona doğruyu yanlıştan ayırma yeteneği, nübüvvet, hidayet (rüşd) ile ilim ve hikmet içeren sahifeleri verdiği görülmektedir. Hz. İbrâhim mizaç olarak yufka yürekli (evvâh), yumuşak huylu (halîm), temiz kalpli (kalb-i selîm), cömert biri olarak tanıtılmaktadır. Öte yandan dinî ve ahlâkî açıdan baktığımızda onun, salih kimselerden, verilen tüm nimetlere şükreden, Rabbinden gelen her şeyi şeksiz şüphesiz tasdik eden (sıddık), yüzünü, kıblesini bütünüyle Yüce Allah'a çevirerek sadece O'na yönelen (münîb), O'na teslim olan (müslim), Rabbi için vatanını, evini barkını ve tüm yakınlarını terk ederek göç eden (muhacir), kendini iyilik ve güzelliklere adayan (muhsin), İslâm'ın temsilcisi bir Hanîf ve tek başına muti bir ümmet olduğunu görmekteyiz.²⁶³

Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. İbrahim, Allah tarafından çeşitli şekillerde sınanmıştır ve bütün imtihanlarda başarılı olmuştur. Bu yüzden kendisine "Halilullah" yani "Allah'ın dostu" olarak vasıflandırılmıştır. Bu bağlamda kendisi Allah'ın dostu lakabının verilmesi çok mühimdir. Çünkü İslam'a göre Allah her şeyden münezzeh Rabb'dir. Bu durumu İslam inancı bağlamında değerlendirdiğimizde dostluk sevgi bakımından karşılıklılık, muhtaç olma bakımından ise tek taraflılık şeklinde yorumlayabiliriz.

2.2.1. Hz. İbrahim ve Tevhid İnancı

Kur'an'da Hz. İbrahim'in hayatıyla alakalı detaylara yer verilmemiştir. Kur'an'da Hz. İbrahim direkt şirk ile mücadele etmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Enbiya suresinde Allah'ın, Hz. İbrahim'e rüşd (doğru yolu bulma kabiliyeti) verdiği ve peygamber olmak için uygun olduğunu bildirdiği anlatılmaktadır.²⁶⁴ Bu bilgilere dayanarak Hz. İbrahim'in hayatının bu mücadeleyle geçtiğini söyleyebiliriz.

²⁶² Harman, "İbrahim" mad. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 266-272.

²⁶³ Fatih Tok, "Allah-İnsan İlişkisi Bağlamında Hz. İbrâhim'in (a.s.) "Halilullah" Vasfının İncelenmesi" *Uluslararası Hz. İbrahim (a.s.) ve Nübüvvet Sempozyumu*, Tebliğler Kitabı, c.1, 320.

²⁶⁴ Enbiya, 21/51.

Hız. İbrahim'in kavmi yıldızlara tapmaktaydı. Hız. İbrahim kavminin dinine karşı çıkmış ve Allah'ı aramaya başlamıştır. Kur'an'da bu olay şöyle anlatılmaktadır:

Karanlık çökünce gökyüzünde bir yıldız gördü, işte "Rabbim bu" dedi ama yıldız batınca "ben batanları sevmem" dedi. Ayı doğarken gördü ve "İşte Rabbim budur" dedi. Ama ay da battı. Allah'a sığındı ve "Allah bana doğru yolu göstermezse yolunu şaşırmış kimselerden olurum" dedi. Güneşi gördü ve "Rabbim bu güneştir bu hepsinden büyük" dedi. Güneşte batınca dedi ki: "Ey kavmim ben sizin tapmışınız şeylerden çok uzağım. Ben Allah'ın birliğine inanarak yüzümü O'na çevirdim. Ve ben müşriklerden değilim" dedi.²⁶⁵

Kur'an'da Hız. İbrahim'in imanını ifade etmek için "hanîf" kelimesi kullanılmıştır. Kur'an literatüründe hanîf kelimesinin bir diğer kullanım amacı ise Hız. İbrahim'in Yahudi veya Hristiyan olmadığını belirtmektir.²⁶⁶ Buna göre İslam literatüründe hanîflik Allah'ın insanlara ilk peygamber Âdem'den beri bildirdiği tevhit dinidir.

Meryem suresinde anlatıldığına göre o, Allah'ın dinini tebliğ etmek ve kavmini uyarmak üzere seçilip geldiğinde babası tarafından büyük tepkiyle karşılaşmıştır. Babası Âzer de kavmi gibi putperesttir.

"Bir gün babasına şöyle demişti: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın? Babacığım! Sana gelmeyen bir bilgi bana geldi, bu sebepten bana uy ki seni düz yola çıkarayım. Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, Rahman'ın buyruğuna uymamıştır. Babacığım! Allah'ın gazabına uğramandan ve böylece şeytanın yandaşı olmandan korkuyorum.

Babası: "Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımın yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlatırım; şimdi uzun bir süre gözüme görünme!" dedi." (Meryem 19/42-46)

Ayetten de anlaşılacağı üzere babası kendisine çıkışmasına rağmen Hız. İbrahim babasına "babacığım" diyerek ılımlı ve samimi yaklaşmış, peygamberlik ve evlatlık vazifesini yerine getirmiştir.

Kavmi Hız. İbrahim'i bir bayram günü kutlamalara götürmek istenmiş fakat Hız. İbrahim hasta olduğunu söyleyerek kutlamalara katılmamıştır.²⁶⁷ Daha önce İslam'da

²⁶⁵ En'am 6/74-78.

²⁶⁶ Âl-i İmran, 3/67.

²⁶⁷ Sâffât, 37/88-89.

Peygamberlik başlığı altında peygamberlerin sıfatlarını işlerken peygamberlerin sıdk yani doğru sözlü olmalarına değinmiştik. Fakat bu ayette aksi bir durum söz konusu olmuştur. Hz. İbrahim'in kavmine hasta olduğu yalanını söylemesi peygamberlerin sıdk sıfatıyla bağdaşmamaktadır. Bu durumu Gazali şöyle açıklamaktadır: yalan söz, özü gereği değil muhataba veya başkasına bir zarar doğurduğu için haramdır. Söz, maksatlara ulaşmaya vesiledir. Eğer maksada doğru sözle ulaşılabiliriyorsa yalan söylemek haramdır. Maksada ancak yalan söyleyerek ulaşılabiliriyorsa ve bu maksat da meşru ise yalan söylemek sakıncalı değildir.²⁶⁸ Nitekim İbn Atiyye bu durum için şunları söyler: Hz. İbrahim “ben hastayım” derken putperestleri yanından uzaklaştırıp putları kırarak hayırlı bir iş yapmak istiyordu. Bu durumda o, peygambere yakışmayan bir iş yapmamıştır. Tam aksine peygamberliğin birinci görevi olan putperestlikle mücadele amacı taşıyordu. Sonuçta amacı insanları aldatmak değildi, putperestlerle mücadele görevini yerine getirmek istiyordu.²⁶⁹

Hz. İbrahim kavmini yanından gönderirken bir plan yapmıştır. İçinden, kavmi gittikten sonra putlara bir oyun oynayacağını geçirmiştir.²⁷⁰ Kavmi yanından gidince putların yanına gitmiş ve önlerine yemek sunulduğunu görmüş, onlara neden yemediklerini, neden konuşmadıklarını sormuş daha sonra onlara güçlü darbeler indirmeye başlamıştır.²⁷¹ Kimin yaptığını sormaları için sadece büyük putu kırmamıştır. Kavmi gelip putları o halde görünce kimin yaptığını sormuşlar ve içlerinden bazıları İbrahim diye bir gencin bundan bahsettiğini söylemiştir. Halkı Hz. İbrahim'e gelip kimin yaptığını sormuş ve Hz. İbrahim büyük puta sormalarını, konuşabiliyorsa ondan öğrenmelerini söylemiştir.²⁷²

Kavmi bu duruma çok kızmış ve kendisini ateşe atmaktan bahsetmiştir. Hz. İbrahim, kavminin dinine inanmadığını öğrenen dönemin kralı Nemrut tarafından ateşe atılmıştır. İslam kaynaklarına göre Allah burada Hz. İbrahim'i imtihan etmiştir ve Hz. İbrahim bu imtihandan sabır göstererek ve inancından vazgeçmeyerek geçmiştir. Olay Kur'an'da üç farklı surede (Enbiyâ, Sâffât ve Ânkebut sureleri) anlatılmaktadır. Ateşin Hz. İbrahim'i yakmadığı, onun için serin ve selâmet olduğu anlatılmaktadır.

²⁶⁸ İmam Gazali, *İhyâ-u Ulumu'd-din, (I-IV)*, (Çev. Sıtkı Güllü), Huzur Yayınevi, İstanbul 2021, III, 137.

²⁶⁹ *Kur'an Yolu Tefsiri*, IV, 541-544.

²⁷⁰ Enbiyâ, 21/51.

²⁷¹ Sâffât, 37/91-93.

²⁷² Enbiyâ, 21/59-63.

*Kavminin İbrahim'e cevabı ancak: "Onu öldürün veya yakın!" demekten ibaret oldu. Fakat Allah İbrahim'i ateşten kurtardı. Şüphesiz bunda, iman eden bir toplum için nice ibret ve dersler vardır.*²⁷³

Ateşe atılma hadisesinden sonra Nemrut'un askerlerinden bazıları, kardeşinin oğlu Hz. Lut ve amcasının kızı Hz. Sâre Hz. İbrahim'e iman etmişlerdir. Bu olayın ardından Allah, Hz. İbrahim'e yanına Hz. Sâre ve Hz. Lut'u alarak hicret etmesini emretmiştir. Bunun üzerine Hz. İbrahim Sâre ile evlenmiş ve onu da alarak önce Mısır'a daha sonra Filistin'e gidip yerleşmiştir. Bu teslimiyetinden ötürü Allah kendisini bereketli bir yurda ulaştırmıştır.²⁷⁴

2.2.3. Hz. İbrahim ve Kurban

Hz. İbrahim ve Hz. Sâre Mısır'dan çıkarılarken dönemin Mısır hükümdarı onlara Hz. Hacer'i hibe etmiştir. Hz. İbrahim ve Hz. Sâre'nin çocukları yoktur. Kur'an'da Hz. Sâre'nin kısır olduğu ve Hz. İbrahim'in de ihtiyar olduğu belirtilmiştir.²⁷⁵ Hz. Sâre, Hz. Hacer'i eşi Hz. İbrahim'e hediye etmiştir. Hz. İbrahim Allah'a çocuğu olması için dua etmiştir. Bu durum Kur'an'da şöyle anlatılır:

*"Rabbim bana iyilerden olacak bir evlat ver"*²⁷⁶

Allah da Hz. İbrahim'in duasını kabul etmiş ve şöyle buyurmuştur:

*"Bunun üzerine kendisine akıllı ve iyi huylu bir erkek çocuğu olacağını müjdeledik."*²⁷⁷

Bu müjdenin üzerine Hz. Hacer hamile kalmıştır ve doğan çocuğa İsmail adı verilmiştir. İsmail de tıpkı babası gibi peygamber seçilmiştir. Oğlu İsmail, dünyaya geldiğinde babası 86 yaşındaydı.²⁷⁸ Rivayete göre Hz. Hacer, Hz. İsmail'i doğurduktan sonra Hz. Sâre ile aralarında birtakım kıskançlıklar meydana gelmiştir. Bunun üzerine Hz. İbrahim eşi Hz. Hacer'i ve oğlu Hz. İsmail'i alarak onları Mekke civarında bir yere bırakmıştır. Hz. İbrahim yanlarından uzaklaşırken Hz. Hacer kendisine bu تنها vadide

²⁷³ Ankebût, 29/24.

²⁷⁴ Enbiyâ, 21/71.

²⁷⁵ Zâriyat 51/29-Hud, 11/72.

²⁷⁶ Sâffât, 37/100.

²⁷⁷ Sâffât, 37/101.

²⁷⁸ İbn Kesir, *Tefsiru'l Kur'ani'l-Azim*, XII, 37.

kendisini ve oğlunu bırakmasını emreden kim olduğunu sormuştur. Buna karşılık Hz. İbrahim, Allah'ın emri üzerine bunu yaptığını söyleyince eşi Allah'a tevekkül etmiştir.²⁷⁹

Hız. İbrahim biraz ilerledikten sonra Seniyye denen mevkiye gelince bugün Kâbe'nin olduğu yere dönerek şöyle dua etmiştir:

*“Ey Rabbimiz! Ben zürriyetimden bir bölümünü namazı hakkıyla eda etmeleri için, senin Kabe'nin yanında, ziraat yapılmayan bu bölgeye ikame ettim. Rabbimiz artık sen de onlardan bazılarının gönüllerini onlara doğru akıt. Ve şükretmeleri için onları ürünlerle rızıklandır.”*²⁸⁰

Bu ayetten anlaşılacağı üzere Hz. İbrahim karısı ve çocuğunu ıssız bir vadiye bırakmış ve bu durum karşısında içi rahat değildir. Onları orada bıraktıktan sonra Hz. Sâre, kendisine yanlarında kalmamak şartıyla yılda bir kez ziyaret etmesi için müsaade etti.²⁸¹

Hız. İbrahim, bazı dönemlerde Mekke'ye gelir, oğlu İsmail ve eşi Hacer ile görüşürdü. Hz. İbrahim oğlu İsmail 7 yaşına bastığında bir gece rüyasında İsmail'i kurban ettiğini görmüştür. Bu olayın üzerine Mekke'ye Hacer ve İsmail'in yanına gider ve oğlu İsmail'e odun toplamak için vadiye gitmeyi teklif eder. Bu esnada oğluna Allah'ın kendisine yapmasını emrettiği durumdan söz etmez. Oğlu ile giderken yolsa şeytan kendisini vazgeçirmeye çalışır fakat Hz. İbrahim ona kulak asmaz. Hz. İbrahim'i vazgeçiremeyeceğini anlayınca oğlu İsmail'i korkutmaya çalışır fakat İsmail de bu duruma kulak asmaz. Daha sonra annesi Hacer'i ikna etmek için uğraşır fakat Hacer şeytana: “Bunu Rabbim buyurdu ise Allah'ın buyurduğuna itaat etmek gerekir” dedi.²⁸² Bu durum Kur'an'da şöyle anlatılır:

“Ardından İbrahim, Ey Rabbim bana salihlerden olacak bir oğul ihsan et! O zaman biz de ona uslu bir oğul ihsan ettik. O çocuk büyüyüp babası ile gezecek yaşa gelince İbrahim bir gün: Evladım! Birkaç gecedir rüyamda seni kurban ettiğimi görüyorum. Ne düşünüyorsun? Ne dersin?” dedi. O da babasına “Ey bababacığım, emrolunduğün şeyi yap, İnşallah beni sabır üzere bulacaksın.” dedi. Nihayet her ikisi tam manası ile teslim olmuşlardı. İbrahim oğlunu alnı üzerine yatırınca: “Ey İbrahim! Rüyanı gerçek yaptın.

²⁷⁹ Tâberi, *Tarih-i Tâberi*, I, 196.

²⁸⁰ İbrâhim, 14/37.

²⁸¹ Tâberi, *Tarih-i Tâberi*, I, 198.

²⁸² Tâberi, *T'arihü'r- Rusûl ve'l Mülûk*, I, 275.

*Muhakkak ki biz iyi davrananları ödüllendiririz. Bu açık bir imtihandı. ” Oğlunun canına bedel olarak kendisine büyük bir kurbanlık verdik. ”*²⁸³

Hız. İbrahim ve Hız. İsmail gösterdikleri sabır ve teslimiyet ile imtihandan geçerler. Tevrat’a göre kurban edilen çocuk İsmail değil İshak’tır. İslam geleneğine göre ise İsmail’dir. İslam alimleri duruma delil olarak bu Hız. İsmail ile Hız. İshak arasında on dört yaş fark olduğunu, kurban esnasında Hız. İsmail’in yedi yaşında olduğunu, bu esnada Hız. İshak’ın daha doğmadığını, ayette “*Kendisine sonradan gelenler içinde iyi bir nâm bıraktık*”²⁸⁴ diye bahsedilen kişinin Hız. İshak olduğunu, bu olaydan sonra Hız. Sâre’nin Hız. İshak’a hamile kaldığını öne sürerler.

Zira Tanah’ta birçok yerde ilk doğan çocuğun, hayvanın ya da elde edilen ürünün sonrakilere üstünlüğünden, öncelik hakkına sahip olduğundan söz edilir ve bu bağlamda ilk doğan sevimli çocuğun kurban edildiği bilgisi verilir.²⁸⁵ Tanah’a göre İbrahim’in oğlunu kurban etmeye götürdüğü yer olan Merya tarihsel süreç içerisinde “More” ye dönüşmüştür. More’nin Arabistan’da olması (Arabistan topraklarında olan Medyen) kurban emrinin aslında İshak için değil İsmail için olduğuna işaret etmektedir.²⁸⁶

Tanah’ta olduğu gibi Kur’an’a göre de Hız. İbrâhim çocuğu olmadığı için Allah’a yalvarıp çocuk istemiş,²⁸⁷ ilerlemiş yaşında çocuk sahibi olmuştur.²⁸⁸ Kur’an’da Hız. İbrâhim bu durumu ifade ederken, “*İhtiyar halimde bana İsmâil’i ve İshak’ı lütfeden Allah’a hamdolsun*”²⁸⁹ demektedir, buradan ikinci çocuğun İshak olduğu anlaşılmaktadır. Kur’an’da ayrıca Tevrat’ta olduğu gibi Hız. İbrâhim’in misafirleri kıssası da yer almakta, bu çerçevede İshak’ın müjdelenmesi söz konusu edilmektedir. İbrâhim’e gelen Allah elçileri (melekler) o esnada ayakta olan ve gülen Sâre’ye İshak’ı, ardından da Ya’kûb’u müjdeliler. Sâre’nin, “Olacak şey değil, ben bir kocakarı, bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Bu gerçekten şaşılacak bir şey!” demesi üzerine melekler,

²⁸³ Sâffât, 37/100-111.

²⁸⁴ Saffat, 37/108.

²⁸⁵ Tekvin, 22/2; Tesniye, 21/15; Sayılar 8/17.

²⁸⁶ Esra Keskin, *Hız. İbrahim’de Allah İnancı ve Din Duygusu*, (Yüksek Lisans Tezi), OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2013, 30.

²⁸⁷ Sâffât, 37/100.

²⁸⁸ İbrâhîm, 14/39.

²⁸⁹ İbrahim, 14/39.

“Allah’ın emrine şaşıyor musun? Ey hâne halkı, Allah’ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinizdir”²⁹⁰ diye cevap verirler.²⁹¹

2.2.4. Hz. İbrahim’in Kâbe’yi İnşa Etmesi

Tanah’a göre İbrahim, eşi Hacer ve İsmail’i ıssız bir bölgeye bıraktıktan sonra onlarla olan iletişimi senede bir kez yapılan ziyaretlerle sınırlı kalmıştır. Fakat Kur’an’da böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Hz. İbrahim oğlu ve karısını güvenli bir beldeye bıraktıktan sonra gitmiş, Hz. İsmail ile arasında kurban hadisesi yaşanmış ve Allah Hz. İbrahim’e ibadet için bir ev inşa etmesini istemiş, Hz. İbrahim de bu emir üzerine tekrardan Mekke’ye gelmiştir. Bu esnada Hz. İsmail otuz yaşlarındadır.²⁹² Allah’ın kendisinden ibadet etmek için bir bina inşa etmesini istediğini oğlu Hz. İsmail’e bildirir.²⁹³ Allah kendilerine Kâbe’yi nereye inşa edeceklerini bildirdikten sonra İslam’da tevhid inancının en büyük temsili olan Kâbe’yi oğlu Hz. İsmail ile birlikte inşa etmiştir. Hz. İbrahim bu faaliyetiyle İslam’da tevhid inancının sembolü olmuştur. Bu durum Kur’an’da şöyle anlatılmıştır:

*“Bir vakit İbrahim’e Kabe’nin yerini hazırlamıştık ve O’na ve oğlu İsmail’e “bana hiçbir şeyi ortak koşma, Kabe’yi tavaf edenler, orada kıyama duranlar, rüku ve secde edenler için Kabe’yi temiz tut!” diye emretmiştir.”*²⁹⁴

Genel itibarıyla baktığımızda Hz. İbrahim her iki kutsal kitapta da önemli ve ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Fakat her iki kutsal kitapta da gerek peygamberlik hususunda gerek ailevi ilişkiler noktasında birbirinden çok uzak iki İbrahim ile karşılaşmaktayız. Tanah’a göre İbrahim hem ata hem peygamberdir. Bu durum İslam için de böyledir. Anca Hz. İbrahim’in ortaya koyduğu tevhid mücadelesi ve onun sahip olduğu aile yaşantısı açısından değerlendirildiğinde her iki kutsal kitap birbirlerinden ayrılmaktadır. Tanah’a göre İbrahim Tanrı ile ahitleşmiş ve Tanrı tarafından soyu tek taraflı olarak kutsanmıştır. Bununla beraber İbrahim, eşi Sara’nın tarafını tutan, kısmen ondan çekinen, eşini ve çocuğunu çölde yalnız bırakan bir peygamber olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber Tevrat bazı noktalarda çelişkilere yer vermiştir. Çölde bırakma meselesinde

²⁹⁰ Hüd, 11/69-73.

²⁹¹ Harman, "İshak"mad., 519-521.

²⁹² İbn Sa’d, *Kitabü’t-Tabaki’l Kebir-Tabakat*, (I-XI), Siyer Yayınları, I, 52.

²⁹³ Buhari, Enbiya, 42.

²⁹⁴ Hac 22/26.

İsmail'in yaşı Tanah'ta netliğe kavuşmamıştır. Tanah'ta anlatılanlardan ciddi bir İsmail hoşnutsuzluğu hissedilmektedir.

İslam geleneğine baktığımızda ise daha mutedil ve arabulucu bir Hz. İbrahim karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber herhangi bir ahitleşme söz konusu olmamıştır. Kurban hadisesinde ise Hz. İsmail öne çıkmaktadır. Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'i ve eşi Hacer'i çöle bırakmasında ise Kur'an'a göre eşi Sara'nın isteği değil Allah'ın emri etkili olmuştur. Ayrıca bu olay Kur'an'da değil tarih kitaplarında geçmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TANAH VE KUR'AN-I KERİM'E GÖRE HZ. MUSA

3.1. TANAH'TA MUSA

Moşe ben Amram (Amram'ın oğlu Moşe) veya diğer adıyla *Moşe Rabbenu* (Moşe önderimiz) Yahudi teolojisinin en önemli peygamberidir. Tanah'ın büyük bir kısmı Musa ve liderlik yaptığı İsrailoğullarının tarihini ele almaktadır. Bu konuda Tanah önemli bir kaynaktır. Tevrat'ın Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye kitapları genel itibariyle Musa'yı ele almaktadır. Musa sadece Yahudilikte değil aynı zamanda Hristiyan ve İslam dinlerinde de önemli bir peygamberdir. Musa b. Meymun'un hazırladığı 13 maddeden oluşan inanç esaslarındanaltıncı ve yedinci maddeler Nübüvveti ele almaktadır. Söz konusu maddelerde “*Tam iman ile inanıyorum ki üstadımız Musa'nın nübüvveti kesinlikle haktır ve O peygamberlerin hepsinden kendisinden önce ve sonra gelen bütün peygamberlerden üstün olmuştur*” ifadeleri yer almaktadır. Musa'nın peygamberliğinin hak oluşunun Yahudi amentüsünde bizzat geçiyor olması bize Musa'nın Yahudi teolojisindeki önemini göstermektedir.

Diğer peygamberlere Tanrı'nın sözü vizyon ile ulaşırken Musa Tanrı ile yüz yüze, aracısız olarak konuşmuştur. Tanrı, Tanah'ta açıkça diğer peygamberlerle Musa arasına bir set çekerek diğer peygamberlerle “*bilmecelerle*” Musa ile ise “*yüz yüze*” konuştuğunu, O'nun Rabb'in suretini gördüğünü belirtmiştir.²⁹⁵ Tanah'a göre Musa, Tanrı ile yüz yüze söyleşen, Tanrı'nın Sina'daki vahyine aracı olan, esaret altındaki İsrailoğullarını esaretten kurtarıp bir millet haline getiren yüce bir peygamberdir.²⁹⁶

Musa'nın ismi, Philo ve Josephus gibi Yahudi tarihçiler tarafından Mısırca etimolojilere dayandırılmıştır. Filon, Musa isminin Mısırca “su” anlamına gelen “mou” sözcüğünden türediğini belirterek bu ismi Musa'nın Nil'de bulunma hikayesine bağlamıştır.²⁹⁷ Musa isminin İbranice karşılığı *Moşeh* olup menşei tartışmalıdır. Moşeh kelimesi, İbranicede “çekip çıkarmak” anlamına gelmektedir. Sandıktaki Musa'yı yanına

²⁹⁵ Sayılar 12/8.

²⁹⁶ Ömer Faruk Harman, “Musa” mad., *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XIX, 207-213.

²⁹⁷ Philo of Alexandria, *De Vita Mosis*, I: 4: 7.

alıp büyüten Firavunun kızı Batya, onu sudan çıkardığı için bu adı kendisine vermiştir.²⁹⁸ Fakat Firavunun kızı İbranice konuşmadığı için bu görüş kabul edilmemiştir. Yine Mısırlı dil bilimcilerin çoğuna göre Moşeh Mısır dilinde “çocuk” anlamına gelen *mes/mesu* kelimesinin farklı yazılış şeklidir.

Tanah’a göre babası Levi kabilesinden Kehat’ın oğullarından Amran’dır. Amran, halası Yokevet’le²⁹⁹ evlenmiştir. Bu evlilikten Miryam, Harun ve Musa doğmuştur. Böylece o, anne ve baba tarafından Levi kabilesine mensuptur. Miryam, ailenin en büyüğüdür, Harun ise Musa’dan üç yaş büyüktür.³⁰⁰

3.1.1. Musa’nın Çocukluğu

Tanah’a göre Yusuf döneminde İbraniler Mısır’a yerleşmişler ve orada çoğalmışlardır. Yusuf’un ölümüyle birlikte Tanah’ın da ifadesi ile birlikte “Yusuf hakkında bilgisi olmayan bir kral”³⁰¹ başa geçmiştir ve Mısırlılara baskı ve şiddete başlamıştır. Musa’nın dünyaya geldiği dönemde ise Firavun İbranileri bir tehlike olarak görmekteydi. Bu yüzden onları çok ağır işlerde çalıştırıyor ve doğan erkek çocuklarını öldürüyordu.³⁰²

Yunanlılar Aşağı Nil’deki deltaya *Egyptos* adını vermişlerdir, burada yaşayan yerli halka ise Kıptî adı verilmiştir. Eski Mısır ahalisinin sosyal yapısının temelini Kıptîler oluşturmaktadır. Musa döneminde Firavun yönetimi Kıptîlere dayalı olduğu için Kıptîler ayrıcalıklı ve üstün sınıf konumundadırlar.³⁰³

Firavun, hakimiyetini sağlamlaştırmak için birtakım hilelere başvurmuştur. Bu hilelerden biri de İsrailoğulları ve Kıptîlerden oluşan iki toplumu bir araya getirmeyerek onların ittifakını önlemek ve sınıf farkını körüklemektir. İsrailoğullarına köle, Kıptîlere ise efendi gözüyle bakarak her iki topluluk arasında nifak tohumları ekmiştir. Böylece bu iki grubu birbiriyle meşgul ederek birleşmelerini önlemiştir. İşlerin en zor ve en ağırlarını İsrailoğullarına vermiştir. Böylece toplulukların zihnini idareden uzaklaştırmıştır.³⁰⁴

²⁹⁸ Yusuf Basalel, *Yahudi Tarihi*, Ünlversal Dil Hizmetleri ve Yayıncılık, İstanbul 2000, 33.

²⁹⁹ Yahudi inancına göre o dönemde hala ile evlenmek yasak değildi.

³⁰⁰ Çıkış, 2/1; Çıkış, 6/14; Sayılar 26/59.

³⁰¹ Çıkış 1/8.

³⁰² Çıkış 1/8-22; Elçilerin İşleri 7/18.

³⁰³ Ali Sayı, *Firavun, Haman ve Karun Karşısında Hz. Musa*, İz Yayıncılık, İstanbul 1992, 20.

³⁰⁴ Necati Kara, *Kur’an’a göre Hz. Musa Firavun ve Yahudiler*, Seha Neşriyat Yay. İstanbul 1989, 170.

Gemara'ya göre Firavunun astrologları Yahudilere bir kurtarıcı geleceğini görürler. Bu kurtarıcının onları sudan da kurtaracağını, diğerlerinin suya maruz kalacağını öngörürler. Bu yüzden doğan her çocuğun nehre atılmasını emrederler.³⁰⁵

Bazı kaynaklara göre ise Firavun rüyasında Beyt-i Makdis'ten bir ateş çıktığını, tüm evleri yakıldığını fakat İsrailoğullarının evlerine dokunmadığını görmüştür. Böylece Mısır harabeye dönmüştür. Firavun rüyasını yorumlatmak üzere kâhinlerini ve sihirbazlarını çağırmıştır. Kâhinler ve sihirbazlar bunun üzerine kendisine İsrailoğullarının geldiği belde olan Beyt-i Makdis'ten bir kişinin çıkacağı ve onun eliyle bütün Mısır'ın helak olacağı yorumunu yapmışlardır.³⁰⁶

Tanah'a göre Tanrı İbranilerin acı çekmesine ve zulüm görmesine izin vermiştir. Çünkü onları Mısırlıların ahlaksız yaşamlarından ve putperestliklerinden uzak tutarak mucizevi kurtuluşa ve kendisiyle imana dayalı bir ilişkiye hazırlamıştır.³⁰⁷

Musa'nın anne ve babası bu kriz döneminde evlenmişlerdir. Burada bir tezatlık dikkatimizi çekmektedir. Tanah'a göre Miryam en büyük çocuk,³⁰⁸ Musa ise baskı zamanında doğan çocuktur. Buna göre Musa, en büyük çocuk olarak anlaşılmaktadır.³⁰⁹ Bu durum Amram'ın, Miryam ve Harun doğduktan sonra karısını boşayıp daha sonra aynı kadınla tekrar evlendiği şeklinde de yorumlanmıştır. Yahut Amram'ın iki kadınla evlendiği şeklinde yorumlayanlar da olmuştur fakat Tanah'ta bu konuya dair bilgi bulunmamaktadır.³¹⁰ Bununla birlikte eğer annesi bir sandık içerisinde Musa'yı ırmağa bırakmamış olsaydı Musa'nın başına gelebilecek olan felaketten Harun'un nasıl kurtulduğunu da bilmiyoruz.³¹¹

Bu sıkıntılı dönemde doğan Musa'yı annesi yaklaşık 90 gün boyunca saklamıştır. Zamanla onu saklayamayacağını anlayınca hasırdan bir sepeti ziftle kaplayıp Musa'yı içine yerleştirmiştir. Daha sonra Nil kıyısındaki sazlığa bırakıp kızı Miryam'ı da kardeşine ne olacağını görmek için sepeti takip ettirmiştir.

³⁰⁵ Sotah Perek I 12-B.

³⁰⁶ Sayı, *Firavun, Haman ve Karun Karşısında Hz. Musa*, 27.

³⁰⁷ Çıkış 1/11.

³⁰⁸ Çıkış, 2/4 (ablası onu uzaktan gözlüyordu).

³⁰⁹ Çıkış, 2/2.

³¹⁰ Harman, "Musa" mad., 208.

³¹¹ Nana, *Yahudi Tarihi*, 115.

Bu sırada Firavun'un kızı nehirde yıkanıyordu sepeti görünce hizmetçisini sepeti getirmeye yollamıştır. Firavun'un kızı sepeti açınca Musa'yı görmüştür ve ona acımıştır. Onun İbrani bir çocuk olduğunu anlamıştır ama yine de evlatlık olarak almıştır. Tanah'a göre Firavun'un kızı Mısırlı kadınları Musa'yı emzirmesi için çağırmış fakat Musa kimsenin sütünü içmeyince ablası Miryam, Firavun'un kızına bir İbrani anne getirmeyi teklif etmiştir. Firavun'un kızı bu teklifi kabul etmiştir. Miryam, bebeğin annesini getirmiştir. Firavun annesine çocuğu ücret karşılığı emzirmesini teklif etmiştir. Böylece annesi Musa'ya tekrar kavuşmuştur. Annesi kabul etmiştir ve bebek büyüyene kadar ona bakmıştır. Bebek Musa büyüyünce onu Firavun'un kızına geri vermiştir.³¹²

Talmud'a göre bütün Mısırlı anneler Musa'nın etrafındaydı fakat Musa diğer Mısırlı kadınların sütünü emmeyi kabul etmedi. Moşe Farsi'ye göre bebek Musa'nın diğer kadınların sütünü kabul etmemesinin nedeni ilahi vahyin geleceği ağza saf olmayan bir şeyin girmesinin doğru olmamasıdır.³¹³ Daha sonra Talmud bebeğin annesine iade edilmesini şöyle ifade eder: "Tanrı doğru insanların kaybolan eşyalarını onlara iade eder."³¹⁴

3.1.2. Musa'nın Gençliği

Yeni Ahit'e göre Musa Mısırlıların bütün bilim dallarında eğitim almış ve gerek sözlü gerekse güç olarak kabiliyetli biri haline gelmiştir. Firavun'un kızının üvey oğlu olarak Musa siyaset, din ve askeri ilişkiler gibi alanlarda çok iyi bir eğitim almıştır.³¹⁵ Olgunluğa eriştiğinde ise kendisine yönetimde önemli görevler verilmiştir. Zamanla Mısır'da kabul görmüştür. Sahip olduğu refahın, gücün ve itibarın keyfini sürebilecek olmasına rağmen kendisini ezilen halkı ile özdeşleştirmiştir.³¹⁶

Yeni Ahit'te geçen bilgilere göre Musa kırk yaşını doldurunca öz kardeşlerini ve İsrailoğullarını görmek istemiş, bunun üzerine Delta'nın doğusuna gönderilmiş ve kardeşlerini ziyaret etmiştir.³¹⁷ Tanah'a göre Musa'nın kardeşlerini ziyarete gitmesinin daha büyük bir anlamı vardır. Çünkü Musa, "*Günahın sefasını sürmektense, Tanrı'nın*

³¹² Çıkış, 2/2-8.

³¹³ Moşe Farsi, *Tora ve Aftara, 2. Kitap Şemot*, Gözlem Yay., İstanbul 2004, 33.

³¹⁴ Sotah Perek, I 12-B.

³¹⁵ Elçilerin İşleri, 7/20-22.

³¹⁶ John Renard, *A'dan Z'ye Dinler Tarihi*, (Çev.: Funda Sezer), Say Yay., İstanbul 2022, 35.

³¹⁷ Elçilerin İşleri, 7/22-23.

halkıyla birlikte baskı görmeyi yeğlemiştir."³¹⁸ Buna göre Musa büyüyünce Firavun'un kızının oğlu olarak tanınmak istememiş ve halkıyla birlikte kalmayı tercih etmiş bu yüzden Delta'nın doğusuna gelmiştir. Çünkü Musa "*Masih uğruna aşağılanmayı Mısır hazinelerinden daha büyük zenginlik saymıştır.*"³¹⁹ Bu yüzden de korkmadan, imanından güç alarak Firavun'u terk ederek Mısır'dan ayrılmıştır.

İbranilerin yaptığı ağır işleri izlediği esnada bir İbrani ile Mısırlının kavga ettiğini görmüştür. Kavga eden Mısırlı sıradan bir adam değildir. İbrani işçileri denetleyen Mısırlı bir vergi memurudur. Dövülen İbrani ise İbrani işçilerden sorumlu çavuştur. Rivayete göre Mısırlı amir geceleyin çalıştırmak üzere İbrani işçiyi evinden göndermiş ve adamın karısıyla beraber olmuştur. İbrani adamın karısının "Şelomit bat Divri" olduğu ifade edilir. Musa, İbrani adamı savunurken Mısırlı vergi memurunun ölümüne sebep olmuştur.³²⁰ Sağına soluna baktıktan sonra gizlice öldürdüğü adamı kuma gömmüştür.³²¹

Tanah'a göre Musa'nın İbranileri savunma konusunda bu kadar istekli olması imanının bir göstergesidir. Aynı zamanda Musa, İbrani olanı kurtarınca diğer İbranilerin de kendisi sayesinde kurtulacaklarını anlamalarını ummuştur.³²² Fakat işler Musa'nın umduğu şekilde gerçekleşmemiştir.

Musa korkarak işlediği suçun öğrenildiğini anlamış, Firavun da Musa'nın suçunu öğrenince kendisinin öldürülmesini emretmiştir. Bunun üzerine Musa, bulunduğu bölgeyi terk ederek Midyan/Medyen yöresine gitmiştir. Musa'nın kaçarken Midyan yöresini tercih etmesinin sebebi olarak Midyan'ın Mısır hakimiyetinde olmaması ve burada yaşayanların Hz. İbrahim'in soyundan gelen kimseler olması önemli rol oynamıştır.³²³

Olayın derhal Firavun'a intikal ettirildiği, ona İsrailoğullarından birinin, Kıptilerden birini öldürdüğünün söylendiği anlaşılmaktadır. Katil henüz tespit edilmemiş olmasına rağmen Firavun'un olaydan derhal İsrailoğullarını sorumlu tutması ve bu konudaki hassasiyeti, Firavun'un kendine kimleri rakip gördüğünü göstermektedir.

³¹⁸ İbraniler, 11/25.

³¹⁹ İbraniler, 11/26.

³²⁰ Sa'adya Gaon, *Tefsirü't -Tevrat bi'l Arabiyye* [Tevrat (Tora) Tefsiri], (çev. Nuh Arslantaş), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., (2 Cilt), İstanbul 2018, I, 703.

³²¹ Moşe Farsi, *Tora ve Aftara 2. Kitap Şemot*, 35.

³²² Çıkış, 2/12, Elçilerin İşleri, 7/27.

³²³ Sayı, *Firavun, Haman ve Karun Karşısında Hz. Musa*, 51.

Firavunun kendisine katil olayını haber verip İsrailoğullarını sorumlu tutanlara karşı ihtiyatlı davranarak delil ve şahit istediği de nakledilmiştir.³²⁴

Musa Midyan'a gidince bir kuyu başında oturup dinlenmeye başlamıştır. Bu sırada Midyanlı bir kohen olan Yitro'nun yedi kızı hayvanlarını sulamak için kuyuya gelmişlerdir fakat diğer çobanlar kızları kovmaya çalışmıştır. Bunu gören Musa hemen kızların yardımına koşmuş ve onların yerine koyunlarını sulamıştır. Kızlar evlerine gidince dedeleri Rael'e Mısırlı bir adamın kendilerine yardım ettiğini anlatmıştır. Bunun üzerine Rael, Musa'yı yanına çağırmış ve onu torunu "Sippora" ile evlendirmiştir. Musa'nın Sippora'dan iki oğlu olmuştur. Oğullarından birine "Garibim bu yabancı ülkede" anlamına gelen "Gerşom" ismini, diğerine ise "Elizer" adını vermiştir.³²⁵

Musa, Midyan'da kaldığı süre içerisinde kayınpederinin koyunlarına çobanlık yapmıştır. Bu durum aslında Tanrı'nın Musa'yı peygamberliğe hazırlamak için seçtiği bir yöntemdir. Çünkü Musa, Firavun'un sarayında sade bir eğitim almıştır. Bu eğitim onun Tanrı'nın işini yapabilmesi için yeterli değildir. Gelecekte Musa halkı olan İsrailoğullarını çölde gütme görevine ancak kayınpederinin yanında çobanlık yaparsa hazır olabilecektir. Ayrıca Tanrı'yla yalnız kalması, çölde kırk yıl eğitilerek sürü gütmenin zorluklarını tanınması da gereklidir.³²⁶

3.1.3. Musa ve Vahiy

Musa'nın Midyan'da olduğu dönemde başta Mısır kralı olmak üzere Musa'yı öldürmek isteyenlerin hepsi ölmüştür. Musa, Midyan'da adeta bir olgunlaşma dönemi yaşamıştır. Geçen kırk yılın ardından kayınpederinin sürüsünü güderken Horev Dağı civarına kadar ilerlemiştir. Bazı yorumlara göre Musa bu bölgeye inzivaya çekilmek için bazı yorumlara göre ise Firavunun adamlarının kendisini hala aradıklarından şüphe ettiği için yalnız başına gelmiştir.³²⁷

Horev dağı civarında yanıp da tükenmeyen bir çalı görmüştür ve garip olduğunu düşünerek ona yaklaşmıştır. Yaklaşmaya başlayınca çalıdan "Musa Musa" diye bir ses

³²⁴ Sayı, *Firavun, Haman ve Karun Karşısında Hz. Musa*, 49.

³²⁵ Çıkış, 2/15-23.

³²⁶ Çıkış, 3/1.

³²⁷ Sa'adya Gaon, *Tefsirü't -Tevrat bi'l Arabiyye* [Tevrat (Tora) Tefsiri], I, 709.

işitmiştir. Bu sırada Tanrı kendisine Rab'bin meleği³²⁸ olarak çalıdan yükselen bir alevin içinde görünmüştür. Musa şaşkına dönmüştür. Rabb, daha sonra kendisini Mısır'da baskı ve zulüm altında yaşayan İsrailoğullarını kurtarmaya göndermiştir. Musa Firavun'un karşısına çıkacak cesareti kendisinde göremeyince Tanrı Musa'ya insanlara kanıt olarak halkını Mısır'dan çıkardığı zaman dağda kendisine tapınacaklarını, kendisini atalarının Tanrısının gönderdiğini ve onları Mısır'dan çıkardıktan sonra Kenan, Hitit, Amor, Periz ve Yevus topraklarına, süt ve bal diyarına götüreceğini söylemesini emreder.³²⁹

Musa, kekeme olmasını bahane ederek Tanrı'yla bir süre tartışmıştır. Tanrı Musa'yı ikna edebilmek için İsrailoğullarını Mısır esaretinden kurtaracağını ve günü geldiğinde kendisine tecelli ettiği bu dağda birlikte topluca ibadet edeceklerini müjdelemiştir.³³⁰ Her şeye rağmen Tanrı görevi Musa'ya vermiştir ve kardeşi Aaron /Harun'u da kendisinin sözcüsü tayin etmiştir.³³¹

*Tanrı, Musa'ya "Ben Ben'im" dedi. "İsraililere de ki, "Beni size Ben Ben'im diyen gönderdi."*³³² Burada Tanrı ilk defa "Yahve" adını Musa'ya açıklamıştır. Bu da Musa'nın diğer peygamberlerden daha üstün kabul edilmesinin sebeplerinden biridir. İbranicede Yahve, buradan türemiştir. Tanrı burada kendini eylem bildiren İbranice bir ifade ile tanıtarak aslında "hazır ve etkin" bir Tanrı olarak tanınmak istediğini de ifade etmiş olmaktadır. Bir başka kullanıma göre ise Tanrı bu adı kullanarak halkına duyduğu sevgiyi ve birlikte yaşama arzusunu da ifade etmektedir.

Rab Musa'yı, İsrailoğullarına kurtarıcı olarak gönderirken hem kendisine "seni kim yönetici ve yargıç olarak atadı" diyerek reddedenlere gözdağı vermekte hem de Musa'ya kurtarıcı vasfı yükleyerek ileride mücadelesinde başarılı olacağını mesajını vermektedir. Tanah'a göre Tanrı sonraki işlerinde de Musa'ya birtakım mucizelerle destek olmuştur.³³³

³²⁸ Rabb'in meleği genelde diğer meleklerinkine benzer birtakım görevler yerine getirirdi. Bazı zamanlar sadece Rab'den halkına haber iletirdi (Yaratılış 22: 15-18; 31: 11-13; Matta 1: 20) diğer zamanlarda ise Tanrı, meleğini halkının ihtiyaçlarını karşılamak (1Korintliler 19: 5-7) onları tehlikeden korumak (Çıkış 14: 19-20; 23: 20) bazen de onların düşmanlarını yok etmek (Çıkış 23: 23; 2Korintliler 19: 34-35) üzere gönderdi.

³²⁹ Çıkış, 3/3-16.

³³⁰ Sa'adya Gaon, *Tefsirü't -Tevrat bi'l Arabiyye* [Tevrat (Tora) Tefsiri], I, 708.

³³¹ Basalel, *Yahudi Tarihi*, 33.

³³² Çıkış, 3/14.

³³³ Çıkış, 4/4-7; 8/6; 8/24; 8; 10.

3.1.3.1. Tanrı'nın Musa'ya Verdiği Mucizeler

Literatürde mucize, nübüvvetini ileri süren kişinin elinde vuku bulan harikulade olaylardır. Tanrı elçilik görevi verdiği kullarını birtakım mucizelerle destekler. Tanah'a göre Musa, İsrailoğullarının kendisine inanmamasından endişe etmiştir. Tanrı da kendisini desteklemek için Musa'ya birtakım mucizeler bahşetmiştir. Musa'ya verilen mucizeler hissi mucize olarak adlandırdığımız kişinin duyularına hitap eden mucizelerdir.³³⁴

Tanrı kendisine inanmamaları durumunda yanındaki sopayı yere bırakmasını söylemiştir. Musa sopasını yere bırakınca değnek yılanı dönüşmüştür. Yılanın kuyruğundan tutunca tekrar eski haline dönmüştür. Sonra Tanrı, Musa'ya elini koynuna koymasını emretmiştir. Musa elini koynuna koymuştur. Daha sonra çıkarınca elinin tıpkı deri hastalığı olan cüzzama yakalanmış gibi bembeyaz olduğunu görmüştür. Elini tekrar koynuna koyunca eli eski haline dönmüştür.³³⁵

Tevrat müfessirleri Tanrı'nın Musa'ya verdiği asa ve yed-i beyza mucizelerini yaşamın da ölümün de yalnızca Tanrı'nın elinde olduğu şeklinde yorumlamışlardır. Zira cansız asa, yılan; el ise ölü bir varlığa dönüşebilmektedir. Yani yaşatan da öldüren de yine Tanrı'dır. Aynı zamanda yed-i beyza Musa'ya karşı bir ihtardır. Çünkü daha en baştan Musa, İsrailoğullarının kendisini yalanlayacaklarını öne sürerek onlara iftira atmıştır. Tanrı da kendisine bu cezayı reva görmüştür.³³⁶

Tanrı'nın inanmamaları durumunda Musa'ya Nil'den su çekmesini ve daha sonra çektiği suyu kuru toprağa dökmesini emretmiştir. Eğer bu şekilde yaparsa su toprağa dökülünce kana dönüşecektir.³³⁷

Musa Tanrı'ya iyi bir konuşmacı olmadığını, konuşma konusunda dili ağır ve tutuk biri olduğunu söylemiştir. Tanah'a göre Musa'nın böyle söylemesinin nedeni Tanrı'nın çağrısını kabul etmekte isteksiz olmasıdır. Musa hitap etme konusunda çektiği zorlukları

³³⁴ Hüseyin Maraz, "Mucizenin Teolojik Açıdan Delil Oluşu ve İlahî Yasalarla İlişkisi", *İÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy: 7, 2017, 332.

³³⁵ Çıkış, 4/4-8.

³³⁶ Sa'adya Gaon, *Tefsirü't -Tevrat bi'l Arabiyye* [Tevrat (Tora) Tefsiri], I, 717.

³³⁷ Çıkış, 4/9.

aslında bahane etmiştir. Ama Tanrı kendisine güçlendirme sözü vermiştir. Ağabeyi Levili Harun'u yanına almasını ikisinin de konuşmasına yardımcı olacağını söylemiştir.³³⁸

3.1.4. Musa ve Firavun

Tanah'a göre Tanrı, Musa'ya artık Mısır'a dönebileceğini çünkü orada artık kendisini öldürmek isteyen kimsenin kalmadığını vahyetmiştir. Musa, Midyan'a dönünce dağda başına gelenlerden kimseye bahsetmemiş, kayınpederinden izin istemiş ve ailesini de alarak Mısır'a dönmüştür. Bu sırada Tanrı, Harun'a da yola çıkmasını emretmiştir ve iki kardeş Sina Dağında buluşmuşlardır.³³⁹

Musa ve Harun, Firavun'un sarayına gelerek kendilerinin Tanrı tarafından gönderildiklerini ve İsrailoğullarını serbest bırakmasını söylemişlerdir. Fakat Firavun bu teklifi kabul etmemiştir.³⁴⁰ Tanah'a göre burada iki Tanrı arasındaki mücadele söz konusudur. Çünkü Mısır inancına göre Firavun, güneş tanrısı olan Ra'nın yeryüzündeki görünümüdür. Firavun, İsrailoğullarını köleleştirerek gücünü ortaya koymuştur. Musa'nın Tanrı'sı ise Firavundan daha güçlüdür. Çünkü o Mısır'a türlü felaketler göndererek bütün Mısır ilahlarını atıl bırakmıştır.³⁴¹ Firavun, İsrailoğullarının Musa'yla beraber dönmesine izin vermediği gibi işlerini daha da zor hale getirmiş, zulüm ve baskılarını artırmıştır.

Tanah'a göre Musa, İsrailoğullarına kendisini Tanrı'nın gönderdiğini ve onlara kurtuluş sözü verdiğini söylese de halk umudu kırıldığı için kendisini dinlememiştir. Bunun üzerine Tanrı Musa'ya tekrar Firavun'a gitmesini ve halkını serbest bırakmasını söylemesini istemiştir. Tanrı, Musa ve kardeşi Harun'u Firavun'a göndermiş ve Firavun'un yüreğini Tanrı'ya karşı kaskatı yapmıştır. Tanah'a göre Tanrı'nın Firavun'un kalbini imana karşı kaskatı yapmasının nedenlerinden biri varlığının delillerini ve şaşılacak işlerini bütün Mısır halkına ve İsrailoğullarına göstermektir. Çünkü Firavun'un İsrailoğullarını serbest bırakmaması durumunda Tanrı daha önce de bahsettiğimiz gibi birtakım felaketleri Mısır'a gönderecektir. Firavun'u imana karşı kaskatı hale getirmesinin bir diğer nedeni ise tövbe etmeyen herkes için geçerli olan bir ilkeyi ortaya

³³⁸ Çıkış, 4/14.

³³⁹ Çıkış, 4/18-27.

³⁴⁰ Basalel, *Yahudi Tarihi*, 33.

³⁴¹ Çıkış, 5/1.

koymaktır. Diğer bir deyişle tövbe etmemeye ısrar ederek Tanrı'ya isyan etmeleri durumunda Tanrı onlardan tövbe etme kabiliyetlerini alacaktır bu durumda isteseler dahi tövbe edemeyeceklerdir.³⁴² Tanah'a göre bu esnada Musa 80 Harun 83 yaşındadır.³⁴³

Mısır halkı inanışları gereği büyücülük, sihir ve ruhçuluğa çok bağlıydı. Tanah'a göre Tanrı, kendinin onların çok daha üstünde ve ötesinde olduğunu ispat etmek için ilgi duydukları ve bilgi sahibi oldukları alanda kendisini göstermeye çalışmıştır. Tanrı, Musa ve Harun'a Firavun'a sihir alanında bir mucize göstermelerini istemiş ve Harun'a değneğini yere atmasını emretmiştir. Harun alıp Firavun'un önüne atmıştır. Değnek yılana dönüşmüştür. Bunun üzerine Firavun kendi bilgelerini ve büyücülerini çağırıştır. Gelen büyücüler de değneklerini yere atmışlardır ve onların değnekleri de yılana dönüşmüştür. Ancak Harun'un değneği onların değneklerini yutmuştur. Böylece Tanrı gücünü Mısır halkının iyi olduğu bir alanda da ispat etmiştir. Buna rağmen Firavun inat etmeye devam etmiştir.

3.1.4.1. Mısır'da Yaşanan On Felaket

Tanrı'nın bir topluluğu ödüllendirmesinin veya cezalandırmasının söz konusu olduğu tüm durumlarda Tanrı önce peygamberlerini uyarması için o topluluğa göndermiştir. Tanah'ta anlatıldığı üzere de Tanrı, Musa ve Harun'u birçok kez İsrailoğullarını serbest bırakması için Firavun'a göndermiştir. Bu gidişlerin tümünde Musa ve Harun, Firavun'u uyarmış, uyarıları dikkate almazsa Tanrı'nın ona göndereceği belalardan bahsetmişlerdir. Fakat kalbi Tanrı tarafından inatçı ve kaskatı olan Firavun bu uyarıları dikkate almadığı gibi sık sık "Aşem kim ki Aşemi tanımıyorum" şeklinde cevaplar vermiştir.³⁴⁴

Firavun sadece menfi cevap vermekle kalmamış, İsrailoğullarının yaşam şartlarını ve işlerini de iyice zorlu hale getirmiştir. Artık kerpiç yapmaları için kendilerine saman verilmeyeceğini ama aynı sayıda kerpiç yapmak zorunda olduklarını söyleyerek işlerini zorlaştırmıştır. Zor durumda kalan İsrailoğulları ise Musa'ya sitem ederek "*Rab ne yaptığınızı görsün de size ceza versin. Bizi Firavun ve görevlilerinin gözü önünde rezil*

³⁴² Çıkış, 7/3.

³⁴³ Çıkış, 7/7.

³⁴⁴ Farsi, *Tora ve Aftara 2. Kitap Şemot*, (56 Vaera), 77.

ettiniz. Bizi öldürmeleri için ellerine bir kılıç verdiniz”³⁴⁵ demişlerdir. Musa ve Harun her ne kadar şaşırılsalar da Tanrı kendilerini karşılaştıkları durumla ilgili önceden hazırlamıştır.³⁴⁶ Firavun’a yapılan uyarılar ve başlarına gelen on felaket Çıkış bölümünde detaylı bir şekilde ele alınmıştır.³⁴⁷

Tanah’a göre Tanrı tekrardan Musa’yı Nil kenarında beklemesi ve uyarması için Firavun’a göndermiştir. Kendisine, Firavun’a halkını serbest bırakmazsa değneğini ırmağın sularına vuracağını ve suların kana dönüşeceğini, sudaki bütün balıkların öleceğini ve zamanla kokacağını söylemesini emretmiştir. Aynı şekilde Harun’a da elini Mısır’ın tüm suları üzerinde gezdirmesini emretmiş, böylece Mısır’daki bütün suların kullanılamayacak duruma geleceğini bildirmiştir. Hatta tahta ve taş kaplar içerisindeki sular bile kana dönüşecektir. Bu emir üzerine Musa ve Harun Tanrı’nın dediğini yapmıştır. Firavun onların isteğini kabul etmemiş halkını serbest bırakmamıştır. Böylece Mısır’daki tüm sular kokmuş, tüm balıklar ölmüş, sular içilemez olmuştur. Böylece Tanrı, Mısır üzerindeki gücünü ve hakimiyetini hem Mısır halkına hem de kendi halkına göstermiştir. Bu durum kendi halkının imanının artmasına da vesile olmuştur.³⁴⁸ Firavun’un büyücüleri de aynı şekilde karşılık vermişler ve suyu kana çevirmişlerdir. Firavun, Musa ve Harun’a aldırmamış, sarayına dönmüştür. Temiz su için ırmak kenarını kazmayı emretmiştir.³⁴⁹

Tevrat müfessirlerine göre kan belasından İsrailoğulları değil yalnızca Mısırlılar etkilenmiştir. Suya ihtiyaç duyan bir Mısırlı İsrailoğullarından parayla satın almak zorundaydılar. Suyu zorla aldıklarında ise tekrardan kana dönüşmekteydi. Firavun büyücülerinden aynısını yapmalarını istediğinde büyücüler de parayla su satın almışlardır.³⁵⁰

Tevrat yorumlarına göre meydana gelen kan belası, Musa’nın Rab’bin gerçek bir peygamberi olduğunu gösteren bir işarettir. Aynı zamanda tüm ulusu etkileyen bu belanın tek sorumlusunun uyarılara aldırış etmeyen Firavun olarak görülmesi de dikkat çekicidir.

³⁴⁵ Çıkış, 5/21.

³⁴⁶ Sa’adya Gaon, *Tefsirü’t -Tevrat bi’l Arabiyye* [Tevrat (Tora) Tefsiri], I, 725.

³⁴⁷ Çıkış, 7/10; Çıkış, 8/2; Çıkış, 9/2-5.

³⁴⁸ Çıkış, 7/14-20.

³⁴⁹ Çıkış, 7/22.

³⁵⁰ Farsi, II, 83.

Firavun gördükleri karşısında şaşırda da onun gözünde Musa sadece güçlü bir büyücüdür.³⁵¹

Irmağın kana dönüşmesinin üzerinden yedi gün geçtikten sonra su normale dönmüştür. Tanrı Musa'yı tekrardan Firavun'a aynı şeyleri söylemesi için göndermiştir. Eğer halkını özgür bırakmazsa bütün ülkeyi kurbağalarla cezalandıracağını söylemiştir. Antik Mısır'da kurbağalar ilahları temsil etmekteydi Musa'nın Rab'bi Mısırlılara kendi ilahlarıyla saldırmıştır. Harun değneğini ırmakta gezdirmiştir ve bu kez ülkeyi, her evi, her odayı, her hamur teknesini kurbağalar istila etmiştir. Daha fazla dayanamayan Firavun Musa ve Harun'u çağırıp Tanrı'ya kurbağaları defetmesi için dua etmelerini istemiştir. Eğer Tanrı, kurbağalarını Firavun ve halkından uzaklaştırırsa Firavun da Musa'nın halkını özgür bırakacağına söz vermiştir. Ertesi gün Musa ve Harun Tanrı'ya dua etmişler, Tanrı da onların duasını kabul etmiştir. Fakat Firavun kurbağalar gittikten sonra rahata erince Musa'ya verdiği sözden dönmüştür.³⁵²

Suların kana bulandığı bela herkese Mısır'ın tanrısı olarak kabul edilen Nil'in, Tanrı'nın karşısında hiçbir güce sahip olmadığını göstermiştir. Nil'den çıkan kurbağa belası ise Nil nehrinin de Tanrı'nın bir hizmetkarı olduğunu herkese göstermiştir.³⁵³

Tanah'a göre Tanrı bu kez sivrisinek belasını Firavun ve Mısırlılar üzerine göndermiştir. Harun değneğini yere vurunca bütün ülkeye sivrisinekler saldırmıştır. Bunun üzerine Firavun kendi büyücülerini çağırıştır. Büyücüler Harun'un yaptığı gibi yere vurarak tozu sineğe dönüştürmeye çalışmışlardır fakat başaramamıştır. Böylece Musa'nın Tanrı'sı Mısırlı büyücülere onlardan daha üstün ve yüce olduğunu ispatlamıştır.³⁵⁴

Firavun, daha önceleri Aşem diye bir Tanrı'yı tanımadığını ifade ettiği için gönderilen ilk üç belanın temel amacı Firavun'un içindeki şüpheci tavrı boşa çıkarmaktır. Bu ilk üç bela Firavun'un büyücülerinin *"bu işte Tanrı'nın parmağı var"* şeklinde itirafta bulunmak zorunda kalmalarıyla amacına ulaşmıştır.³⁵⁵

³⁵¹ Farsi, II, 81.

³⁵² Çıkış, 8/2-15.

³⁵³ Farsi, II, 86.

³⁵⁴ Çıkış, 8/17-19.

³⁵⁵ Farsi, II, 81.

Tanah’a göre Tanrı Musa’ya tekrar Nil’e gitmesini ve orada Firavun’u beklemesini emretmiştir. Firavun gelince Musa kendisine halkını özgür bırakmazsa Tanrı’nın başlarına at sineğini bela olarak göndereceğini söylemiştir. Firavun kabul etmeyince Tanrı belayı üstlerine salmıştır ve Mısır at sinekleri yüzünden harap olmuştur.³⁵⁶

Firavun inat etmeye devam edince Musa, Rab’lerine kurban kesmek için halkıyla birlikte üç günlüğüne çöle gitmesine izin vermesini teklif etmiştir. Eğer teklifini kabul ederse Tanrı at sineği belasını üzerlerinden çekecektir. Firavun Mısır’daki belalardan yorulmuştu fakat İsrailoğullarıyla Musa’nın çöle gitmesine de razı değildi. Bu yüzden kendilerine “*madem Tanrı her yerde mevcut çöle gitmeye ne gerek var*” diyerek karşı çıkmıştır. Musa ve Harun’a çok istiyorlarsa bu ülkede kurban kesmelerini söylemiştir. Fakat Musa ve Harun Mısırlıların kurban kesmeyi iğrenç bir olay olarak gördüklerini ve kendileri için kutsal olarak kabul ettikleri koyunların İsrailoğulları tarafından kesilmesine müsaade etmeyeceklerini söyleyince Firavun uzaklaşmamak kaydıyla kendilerine izin vermiştir. Musa, görevlilerin üzerinden at sineklerini çekince Firavun sözünden dönmüştür.³⁵⁷

Burada alışılmışın dışında bir durum söz konusudur. Şöyle ki Musa’nın Tanrı’sı, Musa’ya Firavun’a yalan söylemesini emretmiştir. Böylece şehirden çıkabileceklerdir. Musa da Rabbinin emrine uyarak bu yalanı söylemiştir. Tanrı daha sonra İsrailoğullarına şehirden çıkarken Mısır halkını soymalarını emretmiştir. Komşularından altın, gümüş, takı ve kıyafet istemişlerdir. Tanah, bu durumu yıllardır köle olarak çalışmalarının karşılığını almak olarak yorumlamıştır. Böylece Musa ve halkı Mısır’dan kaçak köleler gibi değil muzaffer bir ordu gibi çıkmış olacaklardır.³⁵⁸

Bu kez Tanrı Musa’yı Firavun’a hayvanların ölümüne karşı sert bir şekilde uyarmak için göndermiştir. Fakat Firavun uyarıyı dikkate almamıştır. Bunun üzerine Tanrı Mısırlıların bütün hayvanlarını telef etmiştir. Burada hayvanların ne kadarının telef olduğu Tevrat müfessirleri tarafından tartışılmıştır ve çayırda otlayan tüm hayvanların telef olduğu kanaatine varılmıştır. Fakat İsrailoğullarının hayvanlarına zarar vermemiştir. Tanah’a göre Tanrı’nın burada Mısırlıların sığır cinsi hayvanlarını öldürmesindeki sebep

³⁵⁶ Çıkış, 8/20.

³⁵⁷ Farsi, II, 96.

³⁵⁸ Çıkış, 3/22; 8/27-28.

Mısırlıların sığır ve boğalara tapınmalarıdır. Yani Mısırlılar üzerine gönderilen bu bela aslında onların putperest inançlarına karşı bir saldırıdır.³⁵⁹

Firavun Musa'nın halkını serbest bırakmadığı müddetçe Tanrı onlara çeşitli belalar göndermeye devam etmiştir. Tanrı, Musa ve Harun'a yanlarına avuç dolusu kurum almalarını ve kurumu Firavun'un önünde göğe doğru savurmalarını emretmiştir. Musa ve Harun kendilerine emredileni yapmıştır. Böylece kurum ince bir toza dönüşerek ülkenin her yanındaki bütün insanların ve hayvanların bedenlerinde büyük çıbanlar oluşturmuştur. Bunun sonucunda büyücüler pes etmişlerdir. Fakat Firavun inadını sürdürmeye devam etmiştir.

Tevrat yorumcularına göre bu belada yepyeni bir olgu söz konusudur. Salgın hastalık ile Firavun'un kişisel inatçılığı kırılacaktır ve İsrailoğullarının gitmesine izin verecektir. Fakat artık Firavun için çok geçtir. Tevrat'a göre Rab Firavun'un kalbine elini koymuştur ve ona kaybettiği inadını yeniden vermiştir. Böylece Firavun önceden işlediği günahkârlar için cezalandırılacaktır.³⁶⁰

Tanah'a göre Tanrı Firavun'a çok şiddetli belalar göndermesine rağmen kendisini ve halkını yok etmemesinin sebebi ne kadar güçlü olduğunu hem Firavun'a hem de bütün dünyaya göstermek istemesidir. Tanrı'ya göre Firavun *"Rab kim oluyor da sözünü dinleyip İsrailoğullarını serbest bırakayım"* dediği zaman ölümü çoktan hak etmişti fakat Tanrı bütün dünyaya gücünü ispatlamak adına kendisine belalar yollamaya devam etti.³⁶¹

Tanah'a göre Tanrı Musa'yı yeniden Firavun'a göndermiş ve kendisini şiddetli bir şekilde uyarmasını emretmiştir. Firavun'a, halkını özgür bırakmazsa kendisine gücünü göstermek için Mısır'a, tarihinde görülmemiş kadar şiddetli bir dolu göndereceğini söylemesini emretmiştir. Bunun için insanları evlerine girmeleri ve hayvanlarını da ahırlarına koymaları gerektiği konusunda uyarmıştır. Firavun'un kölelerinden Tanrı'nın uyarısından korkanlar evlerine girdiler, hayvanlarını da ahırlarına kapattılar. Tanrı'nın uyarısını önemsemeyenler ise ne evlerine girdi ne de hayvanlarını ahırlarına koydu.³⁶²

Ertesi gün Musa elini ve değneğini göğe çevirmiştir. Mısır'ın her yanına, insanların, hayvanların ve bitkilerin üzerine şiddetli bir gök gürültüsü ve dolu başlamıştır. Dolu

³⁵⁹ Farsi, II, 93.

³⁶⁰ Farsi, II, 96.

³⁶¹ Çıkış, 9/15-16.

³⁶² Çıkış, 9/13; 9/20.

bütün Mısır'da ne bitki ne ağaç bırakmıştır. Yalnızca İsrailoğullarının yaşadığı Goşen bölgesine dolu yağmamıştır. Goşen bölgesi diğer bölgelerle aynı coğrafi özelliklere sahip olmasına rağmen dolu yağmaması mucize olarak yorumlanmıştır.³⁶³

Tevrat'a göre Rab, belanın zamanını söyleyerek Mısırlılara ve Firavun'a zaman vermiştir. Fakat ne Mısırlılar tedbir almıştır ne de Firavun pes etmiştir. Firavun yaşananların ardından hemen Musa ve Harun'u yanına çağırıştır. Kendilerine hata ettiğini, eğer dolu ve gök gürültüsü biterse İsrailoğullarını serbest bırakacağını söylemiştir. Musa Firavun'a ve görevlilerine inanmamıştır. Firavun'un ve görevlilerin sözlerinde durmayacaklarını bilmesine rağmen ertesi gün dolunun kesilmesi için dua etmiştir. Dolu ve gök gürültüsü son bulmuştur. Fakat Firavun ve görevlileri sözünde durmamıştır. Bu sefer Tanrı sadece Firavun'un değil görevlilerinin de kalbini kaskatı yapmıştır.³⁶⁴

Tanah'a göre Tanrı yeniden Musa'yı Firavun'a göndermiştir. Kendisine hem Firavun'u uyarmasını hem de onun kalbini inatla doldurup, sürekli felaketler göndererek Firavun'la nasıl dalga geçtiğini sonraki nesillere anlatmasını emretmiştir. Çünkü Tanrı İbrahim'i oğullarına ve soyuna Rab'lerini anlatmak için seçmiştir aynı görevi İsrailoğullarına da vermiştir. Eğer nesillere karşı bu önemli görevde başarısız olurlarsa doğru yoldan ayrılmalarından endişe etmektedir.³⁶⁵

Musa yanına kardeşi Harun'u da alarak Firavun'u yeniden uyarmaya gitmiştir. Eğer Tanrı'ya karşı alçakgönüllü olmaz ve halkını salıvermezse çekirge belasıyla karşı karşıya kalacaklarını söylemiştir. Bu çekirgeler yeryüzünü öyle kaplayacaktır ki toprak bile görünmez olacaktır. Dolu felaketinden kurtulan bitki ve ağaçları da bu çekirgeler yiyip bitirecektir. Daha sonra Musa ve Harun oradan ayrılmışlardır.³⁶⁶ Bu duruma şahit olan Firavun'un görevlileri Firavun'a "*Ne zamana dek bu adam bize tuzak kuracak. Bırak gitsinler. Tanrıları Rab'be tapsınlar. Mısır harap oldu hala anlamıyor musun?*" dediler.³⁶⁷

Bunun üzerine Musa ve Harun yeniden Firavun'un huzuruna getirildi. Musa, Firavun'a genç yaşlı bütün halkın yanlarına hayvanlarını da alarak çöle Tanrı için bayram

³⁶³ Farsi, II, 100.

³⁶⁴ Farsi, II, 102.

³⁶⁵ Çıkış, 10/2.

³⁶⁶ Çıkış, 10/3-7.

³⁶⁷ Çıkış, 10/7.

yapmaya gideceğini söylemiştir. Bu taleplerinde İsrailoğulları gerçekten samimiydi fakat yine de geri döneceklerine dair bir söz vermemiştir. Firavun önce gitmelerine müsaade etmiş daha sonra niyetlerinin kötü olduğunu anlayarak sadece erkeklerin gitmesine müsaade etmiştir.³⁶⁸

Tanah'a göre Firavun sözünden dönünce Tanrı Musa'ya değneğini Mısır'a doğru çevirmesini emretmiştir. Bunun üzerine o gün ve gece Mısır'da doğu rüzgârı esmiştir. Ertesi sabah çekirgeler Mısır'ı kaplamıştır. Doludan kurtulan bütün ağaçları, bitkileri ve meyveleri talan etmişlerdir. Firavun yine her zamanki tavrıyla Musa'ya gelip Tanrı'sına dua etmesini istemiştir. Musa dua etmiştir ve bütün çekirgeler Kızıldeniz'e dökülmüştür. Fakat Firavun inat etmeye devam etmiştir. Tanrı tekrar Musa'ya elini göğsüne kaldırmasını emretmiş, Musa da kendisine emredileni yerine getirmiştir. Bunun üzerine Mısır'ı üç gün boyunca karanlık kaplamıştır.³⁶⁹ Bu üç gün boyunca Mısır'da kimse kimseyi görememiştir. Bunun üzerine Firavun yeniden Musa'yı çağırarak kendisine bir teklif sunmuştur. Buna göre Musa ve halkı çöle bayram yapmaya gidecektir fakat yanlarına hayvanlarını almayacaklardır.³⁷⁰ Bunun üzerine Musa Rab'lerine kurban kesmeleri gerektiğini söyleyerek itiraz etmiştir. Tanah'a göre Tanrı bu sırada Firavun'u iyice inatçı yapmıştır. Halkının çöle gitmesine yine müsaade etmemiş bir daha karşılaşmaları durumunda Musa'yı öldürmekle tehdit etmiştir. Fakat Musa sakinliğini koruyarak kendisine karşılık vermemiştir.³⁷¹

Dolu, çekirge ve karanlık belası diğer belalardan farklı olarak Mısırlıların içine kazınmıştır. Çünkü sonuçları itibariyle bu üç bela hem içinde bulundukları dönemi hem de ileriki hayatlarını etkilemiştir. Dolu ve çekirgeler ekinleri mahvederek insanların ve hayvanların açlıktan ölmelerine sebep olmuştur. Karanlık belası ise havanın niteliğini bozarak ilerleyen zamanlarda insanların ayağa kalkmasını bile engelleyecek rahatsızlıklara sebep olmuştur.³⁷²

Tanah'a göre Tanrı Musa'ya *"Firavun'un ve Mısır'ın başına bir bela daha getireceğim O zaman gitmenize izin verecek, sizi buradan adeta kovacak"* dedi.³⁷³ Musa,

³⁶⁸ Çıkış, 10/8-12.

³⁶⁹ Çıkış, 10/23.

³⁷⁰ Çıkış, 10/24-25.

³⁷¹ Çıkış, 10/25-29.

³⁷² Farsi, II, 97.

³⁷³ Çıkış, 10/11.

Firavun’a gidip Tanrı’nın gece yarısı Mısır’ı boydan boya geçeceğini, Firavun’un ilk çocuğundan değirmendeki kölenin ilk çocuğuna kadar hayvanlar da dahil olmak üzere bütün ilk doğanları öldüreğini söylemiştir.³⁷⁴

Tanah ilk doğan çocukların öldürülmesini, ektiğini biçmek olarak yorumlamıştır. Bu ölümler Mısır için şiddetli bir darbe olacaktır. Çünkü ilk doğan her zaman ailenin geleceği ve umududur. Mısır’ın kötülüğü göz önüne alındığı zaman Tanah’a göre Tanrı’nın yaptığı adildir. Çünkü yıllardır İbranilere uygulanan baskı, zulüm, erkek bebeklerin boğulması Tanah’ta geçen ifadeyle Tanrı’nın “ilk oğluna” yani halkına karşı yapılmış bir kötülüktür. Bu yüzden Mısır halkı aslında ektiğini biçmiştir.³⁷⁵

Bu durum karşısında Tanrı, İsrailoğullarına ve diğerlerine nasıl farklı davrandığını göstermek için İsrailoğullarına bir köpeğin havlamasına bile izin vermemiştir. Musa, görevlilerin hepsinin kendisinin önünde eğileceğini söylemiştir. Ardından “sen ve halkın gidin” diyeceksiniz diyerek Firavun’un yanından büyük bir öfkeyle ayrılmıştır.³⁷⁶ İlk doğanların ölümü üzerine Mısırlıların baskısı da eklenince Firavun gece Musa ve Harun’u yanına çağırması ve hayvanlarını da alarak gitmelerine izin vermiştir.³⁷⁷

Firavun’un İsrailoğullarının şehirden gitmelerine izin vermesinin bir diğer sebebi ise İsrailoğullarının çok kötü hayat şartları yüzünden birçok hastalığın sebebi olmalarıdır. Firavun bu sebepten ötürü de gitmelerinde önce bir beis görmemiştir fakat daha sonra pişman olarak peşlerine askerlerini göndermiştir.³⁷⁸

Mısır’da gerçekleşen on felaketi kısaca şöyle sıralayabiliriz: Birinci bela Nil’in sularının kana dönmesi. Bu belanın gerçekleşmesi Musa’nın eliyle değil Harun’un eliyle olmuştur. Çünkü sandık içerisinde nehre konulduğunda nehir Musa’yı korumuştur. Bu yüzden Musa’nın bunu yapması doğru olmazdı. İkinci bela kurbağalar, üçüncü bela sivrisinekler, dördüncü bela atsinekleri, beşinci bela hayvanların telef olması, altıncı bela çıbanlar, yedinci bela dolu, sekizinci bela çekirgeler, dokuzuncu bela üç gün süren karanlık, onuncu bela ilk doğanların ölümüdür. Tanrı Musa’nın yapmasını uygun görmediği bazı belaları Harun aracılığı ile gerçekleştirmiştir.

³⁷⁴ Çıkış, 10/4-9.

³⁷⁵ Çıkış, 11/5.

³⁷⁶ Çıkış, 11/8.

³⁷⁷ Basalel, *Yahudi Tarihi*, 33.

³⁷⁸ Ahmet Kahraman, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, İFAV Yay., İstanbul 2013, 172.

3.1.4.2. Mısır'dan Çıkış

Firavun'un Musa ve halkının Mısır'dan çıkmasına izin vermesi, İsrailoğulları için yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Yılın ilk ayı bu olayın meydana geldiği miladi takvime göre mart-nisan ayları olarak kabul edilir. Bu ayda Mısır'dan çıkmaları anısına Fısıh (Pesah) diğer bir adıyla “Mayasız Ekmek Bayramı” kutlanır.³⁷⁹ Anne ve babaların çocuklarına nasıl kölelikten kurtulup Tanrı'nın sevgisini kazanmış bir halk olduklarını öğretebilmeleri açısından önemli bir bayram olarak kabul edilir. Tanah, bu bayramı yedikleri etin nasıl haşlandığına varıncaya dek detaylı bir şekilde anlatmıştır.³⁸⁰

Mayasız Ekmek veya Türkçe'deki kullanımıyla Fısıh bayramı süresince evlerde maya veya mayalı herhangi bir yiyeceğin bulundurulması yasaktır. Günümüzde Yahudiler bayram boyunca Mısır'dan çıkan İsrailoğulları gibi mayasız hamur tüketirler.³⁸¹ Tanah'a göre bu bayram İsrailoğullarının Tanrı'ya adanmışlığını temsil etmektedir. Maya günahı, mayasız ekmek ise tövbeyi ve günahı yüz çevirmeyi simgeler.³⁸²

İsrailoğulları kadın ve çocukların dışında altı yüz bin kadar erkek ve kadın olarak Ramses'ten Sukkot'a doğru yola çıkmışlardır. İsrailoğulları Mısır'da 430 yıl yaşadıkdan sonra Tanrı onları ordular halinde Mısır'dan çıkarmıştır.³⁸³ Mısır'dan çıkış esnasında Musa, Yusuf'un kemiklerini taşımaktadır.³⁸⁴

İsrailoğullarının Mısır'dan çıkarken kaç kişi oldukları tartışmalı bir konudur. Çünkü Çıkış kitabı erkeklerin sayısından bahsetmekle beraber kadınların ve çocukların sayısından bahsetmemektedir. Ayrıca Çölde Sayım kitabında “İsrail'de savaşabilecek durumda yirmi ve daha yukarı yaştakilerin tümü bağlı oldukları aileye göre sayıldılar. Sayılanların toplamı 603.550 kişiydi”³⁸⁵ denilmektedir. Bir başka bölümde ise şöyle geçmektedir “Rab'bin buyruğu uyarınca Musa'yla Harun'un Levili boylardan saydıkları bir aylık ve daha yukarı yaştaki bütün erkeklerin sayısı 22.000'di.”³⁸⁶ Mısır'dan kaçanların peşinden gelen bir orduyu da hesaba katarsak eğer çocuklar ve kadınlar hariç

³⁷⁹ Çıkış, 12/2.

³⁸⁰ Çıkış, 12/11.

³⁸¹ Gürkan, *Yahudilik*, 298.

³⁸² Çıkış, 12/17.

³⁸³ Çıkış, 12/37-41.

³⁸⁴ Harman, “Musa” mad.

³⁸⁵ Çölde Sayım 1: 45-46.

³⁸⁶ Çölde Sayım 3: 39.

600.000 kişilik bir yaya grubunun ülkeyi bir anda yanlarında sürüleri ve eşyalarıyla birlikte terk etmeleri imkânsız görünmektedir.³⁸⁷

Mahmut Nana'ya göre Tevrat'ta geçen bazı tarihleri doğru kabul edilirse Yakub ve oğulları tahminen M.Ö. 1706 yılında Mısır'a gelmişlerdir. Mısır'da 430 yıl kaldıkları esas alınırca İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışının M.Ö. 1276 yılında yani M.Ö. 1292-1225 yılları arasında hükümdarlık yapmış olan II. Ramses zamanına rastladığı sonucuna ulaşılır.³⁸⁸

Tanah'a göre Tanrı Mısır'dan çıkışın anısına ilk çocuğun kendisine adanmasını istemiştir. Daha sonra bu buyruk halkın temsilcileri olarak kabul edilen Levililere aktarılmıştır. Buna rağmen çocuklarını özgür kılmak için halk bir bedel ödemekle yükümlüdür. Bu eylem sayesinde İsrailoğulları kölelikten kurtulup artık Tanrı'ya ait olduklarını sürekli anımsayacaklardır.³⁸⁹

Tanrı İsrailoğullarını Mısır'dan çıktıktan sonra Filist yöresi yakın olmasına rağmen oraya götürmemiştir. Çünkü Firavun kararından vazgeçerse halkın korkup Mısır'a dönmek isteyebileceğini düşünmüştür.³⁹⁰ Bu yüzden de halkı çöl yolundan Kızıldeniz'e doğru dolaştırmıştır. Tanrı onlara geceleri bir ateş sütunu içerisinde gündüzleri ise bir bulut sütunu içerisinde yol göstermiştir.³⁹¹

Firavun, İsrailoğullarının şehirden gittiğinin haberini alınca serbest bıraktığı için pişman olarak *"Biz ne yaptık? İsrailileri salıvermekle kölelerimizi kaybetmiş olduk"*³⁹² demiş, ardından ise savaş arabasını ve ordularını hazırlatarak İsrailoğullarının peşine düşmüştür. Firavun, Pi-Hahiot yakınlarında Baal-Sefon'un karşısında konaklarken onlara yetişmiştir. Firavun'un kendilerine yaklaştığını görünce İsrailoğulları dehşete kapılmış ve Musa'ya isyan etmişlerdir. Musa'yı kendilerini Mısır'dan çıkarıp çöle ölmeye getirmekle itham etmişlerdir.³⁹³ Böylece peygamberlerinin emrine karşı gelmiş ve Tanrı'ya güvenmediklerini ortaya koymuşlardır. Musa ise onları teskin etmek için

³⁸⁷ Nana, 121.

³⁸⁸ Nana, 119.

³⁸⁹ Çıkış, 13/1-2.

³⁹⁰ Çıkış, 13/17.

³⁹¹ Çıkış, 12/22.

³⁹² Çıkış 14: 5.

³⁹³ Çıkış 14: 11-12.

beklemelerini ve Mısırlıları bir daha görmeyeceklerini vaat ederek Rab'be güvenmelerini istemiştir.

Tanrı burada Musa ve İsrailoğullarına, Firavun'a karşı onlar için savaşacağını güvencesini vermiştir. Onlardan da kendisine güvenmelerini ve imanla Kızıldeniz'e doğru ilerlemelerini söylemiştir. Tanrı İsrailoğullarına bir bulut sütunu göndererek onları gece boyunca korumuştur. Bulut, Firavun'la diğerlerinin arasına girerek Firavun'un Musa ve yanındakileri görmesini engellemiştir.

Kızıldeniz'e geldiklerinde Rab, Musa'ya elini denize uzatmasını emretmiştir. Fakat İsrailoğullarının liderlerinin birtakım sitemlerinden dolayı Musa, onlara denize dalın dediği zaman denize dalmamalarından çekinmiştir.³⁹⁴ Sular güçlü bir rüzgâr sayesinde iki yana doğru yüksek duvarlar biçiminde birbirinden ayrılmıştır. Musa ve beraberindekiler kuru toprak üzerinde yürüyerek karşıya geçmişlerdir. Onların ardından gelen Firavun, askerleri ve atlıları ise yükselen suların ortasında kaybolmuşlardır.³⁹⁵ Onlardan tek kişi bile sağ kalmamıştır. Rab'bin Firavun ve askerlerine karşı gösterdiği gücü gören İsrail halkı Rab'den korkmuş ve Musa'ya güvenmiştir.³⁹⁶

3.1.4.3. Çölde Geçen Dönem

Musa'nın İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarmak hususunda bu kadar gayret göstermesinin yegâne sebebi halkını kölelikten kurtarmak değildir. İsrailoğulları Mısır'da geçirdikleri 430 yıllık süre zarfında Mısır halkının dinlerinden etkilenmişlerdir. Musa halkının inancını bozulma ve sapmalardan korumak için de Mısır'dan çıkarmaya çalışmıştır. Nitekim İsrailoğulları Mısır dinlerinden etkilenerek politeizm ve putperestlik biçimli inançları tarih içerisinde sıkça göstermişlerdir. Bu durum onların tevhid inancını kabul etmedikleri şeklinde yorumlanmıştır. Bununla beraber Musa'ya sıkça Tanrı'yı görmek istedikleri şeklinde baskı yapmışlardır.³⁹⁷

Kanaatimizce İsrailoğullarının Musa etrafında toplanmalarının sebebi sadece Musa'nın peygamber olduğuna inanmaları değil aynı zamanda kendilerini Mısır'daki

³⁹⁴ Sa'adya Gaon, *Tefsirü't -Tevrat bi'l Arabiyye* [Tevrat (Tora) Tefsiri], I, 797.

³⁹⁵ Basalel, *Yahudi Tarihi*, 33.

³⁹⁶ Çıkış 14/14-30.

³⁹⁷ Şevket Kotan, *Kur'an'a Göre Yahudi ve Hristiyanlığın Geçerliliği Sorunu*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994, 2.

kölelikten kurtaracak bir lidere ihtiyaç duymalarıdır. Bununla birlikte kendilerine vaat edilen topraklara doğru yola çıktıklarında sık sık Musa'ya sitemlerde bulunmuşlardır.³⁹⁸

Firavun'dan kurtulan İsrailoğulları Musa önderliğinde Kızıldeniz sahili boyunca susuz bir halde üç gün yol alırlar. Nihayet Mara'ya vardıklarında suya ulaşırlar fakat su acı olduğu için Musa'ya tepki gösterirler. Bunun üzerine Musa suya attığı bir ağaç parçasıyla suyu tatlı suya dönüştürmüştür.³⁹⁹

Mara'dan sonra Elim'e oradan da Sin çölüne varmışlardır. Yanlarında yeterince yiyecek olmayan İsrailoğullarına mensup her cemaat Musa ve Harun'a sitem etmişlerdir.⁴⁰⁰ Çölde yaşadıkları açlık ve susuzluk karşısında sık sık Mısır'daki tok ama köle günlerini anarak *"Keşke Rab bizi Mısır'dayken öldürseydi. Hiç değilse orada et kazanlarının başına oturur doyasya yerdik."*⁴⁰¹ dediler. Aynı zamanda böyle söyleyerek Musa'yı kendilerini çölde ölüme terk etmekle itham etmişlerdir.⁴⁰²

Tevrat'ta anlatıldığı üzere bu şikayetlere dayanamayan Musa, *"Niye bu kuluna kötülük ettin? Seni hoşnut etmeyen ne yaptım ki bu halkın yükünü bana yüklüyorsun? Bütün bu halka ben mi gebe kaldım? Öyleyse neden bir dadı gibi söz verdiğin ülkeye onları kucağımda taşımamı istiyorsun? Bütün bu halka yetecek eti nereden bulayım? Çünkü bana "bize et ver" diye sızlanıp duruyorlar"*⁴⁰³ şeklinde Tanrı'ya serzenişte bulunmuştur.

İsrailoğullarının çöldeyken eski günlerini yâd edip et istemeleri Tevrat müfessirlerinin dikkatini çekmiştir. Çünkü et, ekmek ve su kadar hayatta kalmak için elzem bir ihtiyaç değildir. Üstelik Mısır'dan çıkarken yanlarına kalabalık hayvan sürülerini de almışlardır. Eğer gerçekten ete bu denli ihtiyaç duyuyorlarsa pekâlâ sürülerinden birkaç hayvan kesebilirlerdi. Yani İsrailoğullarının şikâyeti uygunsuzdur. Bunun karşılığında Tanrı onlara bol bol man ve bıldırcın eti vererek cevap vermiştir. Fakat bunu akşam karanlığında yaparak bu durumdan meydana gelen hoşnutsuzluğunu da vurgulamıştır. Ayrıca bu davranışıyla Tanrı (İsrailoğullarının düşündüğü gibi) kendilerini Mısır'dan çıkarmanın Musa ve Harun olmadığını bizzat kendisinin olduğunu da ortaya

³⁹⁸ Çıkış 16/3; Çıkış, 17/3; Çölde Sayım 14/3.

³⁹⁹ Harman, "Musa" mad., 210; Çıkış, 15/22-26.

⁴⁰⁰ Nana, a124.

⁴⁰¹ Çıkış 16/1-2.

⁴⁰² Sa'adya Gaon, *Tefsirü't -Tevrat bi'l Arabiyye* [Tevrat (Tora) Tefsiri], I, 811.

⁴⁰³ Çölde Sayım 11/15.

koymuştur.⁴⁰⁴ Bir süre sonra ise et ve ekmekten bıktıklarını ve balık istediklerini⁴⁰⁵ söyleyerek Musa'yı zor durumda bırakmışlardır.

Refidim bölgesine geldiklerinde İsrailoğulları “bizi bu çöle çocuklarımızla susuzluktan ölelim diye mi getirdin?” diyerek homurdanmaya başlamışlardır. Bunun üzerine Musa asasını kayaya vurarak kayadan içmeleri için su çıkarmıştır. Bu konuda kavmi haddini o kadar aşmıştır ki Musa kendisini taşıyarak öldürmelerinden endişe etmiştir.⁴⁰⁶

Tevrat İsrailoğulları ile “Amalika” arasında geçen bir çatışmadan bahseder. Savaştlıkları bölge Sin çölünün kuzey kesiminde yer almaktadır. Çatışmanın gerçekleştiği mevki tam olarak tespit edilememekle beraber muhtemelen Akdeniz'in orta sahil şeridiyle Araba Vadisi üzerinden geçerek Kenan eline varmak için bölgeye girdiklerinde gerçekleşmiştir. Daha sonra Musa'nın, on iki emrin yazılı olduğu levhaları aldığı Sina dağına ulaşmışlardır.⁴⁰⁷

Çıkış kitabında bu çatışmadan şöyle bahsedilmektedir: Musa elini kaldırdığında İsrailoğulları galip geliyordu, indirdiğinde ise Amalika galip geliyordu. Musa'nın iki kolu da yorulunca kolunun altına taş koymuşlardır. Harun ve Horid, biri bir elini, diğeri diğeri elini güneş batıncaya kadar sabit tutmuşlardır. Bu sırada Yeşu Amalik kavmini kılıçla yenmiştir.⁴⁰⁸

Musa'nın İsrailoğulları ile birlikte çölde konakladığını öğrenen Yitro, Sippora ve iki oğlunu Musa'ya getirip teslim eder. Musa'nın halkın bütün problemleri ile birebir ilgilendiğini görünce kendisine insanlara kuralları ve yasaları öğretecek hakimler seçmesini öğütler.⁴⁰⁹

3.1.5. Musa ve Sina Vahyi

Mısır'dan çıkışın üçüncü ayında İsrailoğulları Sina dağına varmışlardır. Musa Tur Dağı'nda Tanrı'nın huzuruna çıkmıştır. Tanrı kendisine, kavmine onları Mısır'dan

⁴⁰⁴ Farsi, II, 195.

⁴⁰⁵ Çölde Sayım 11/5.

⁴⁰⁶ Sa'adya Gaon, 822.

⁴⁰⁷ Nana, 125.

⁴⁰⁸ Çıkış, 17/8-13.

⁴⁰⁹ Çıkış, 17/5; 18/18.

kartalın kanadı üstündeymişçesine çıkaranın kendisi olduğunu söylemesini ve eğer ahde bağlı kalırlarsa Tanrı'nın yeryüzündeki en has kavmi olacaklarını söylemesini emretmiştir. Tanrı Tevrat'ta tecelli edeceğini ve bu tecelli esnasında on emri Musa'ya vereceğini bildirir. Musa kavmine gelip emirleri bildirmiş ve halkı da bu emirlere uymuşlardır. Bununla beraber halkın bu önemli güne hazırlık yapmasını, temiz giyinmesini, bir gün öncesinde yatmamasını, eşleriyle birlikte olmamasını ve tecelli esnasında dağın sınırını aşmamasını emretmiştir. Tanrı'yı görmek için aşanların ise cezalandırılacağını kesin bir şekilde bildirmiştir. O günün sabahında şiddetli bir boru sesi duyulmuş, şimşekler çakmış ve dağ titremiştir. İsrailoğullarının geçmemesi için dağın etrafına bir sınır çekilmiştir.⁴¹⁰

On Emir, Tevrat'ta Çıkış kitabının yirminci babında kayda geçirilmiş yirmi birinci babdan itibaren ise kurban, takdimeler, kölelik, katl, kısas, fidye, hırsızlık, komşu hakkı, fidye, iare, zina, sihir, dul ve yetimler, faiz, hayvanlarla ilgili ahkam, yalancı şahitlik, emanet, fakir hakkı, ziraat, bayramlar, öşür ve zekât gibi konularla ilgili hükümler ele alınmıştır.

Rab, dağdayken Musa'ya ibadet eşyası, ruhbanlık giysileriyle ilgili kuralları bildirmiş ve on emir Musa'ya takdim edilmiştir.⁴¹¹ Buraya kadar aktarılan kısım Musa'nın birinci vahiy tecrübesidir. On emir şunlardır:

1. *Seni, Mısır'dan köle olduğun ülkeden çıkaran Tanrın Rab benim. Benden başka Tanrın olmayacak.*
2. *Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sularda yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü ben, Tanrın Rab, kıskanç bir Tanrı'yım. Benden nefret edenin babasının işlediği suçun hesabını çocuklarından, üçüncü dördüncü kuşaklardan sorarım. Ama beni seven, buyruklarıma uyan binlerce kuşağa sevgi gösteririm.*
3. *Tanrın Rab'bin adını boş yere ağzına almayacaksın. Çünkü Rab, adını boş yere ağzına alanları cezasız bırakmaz.*

⁴¹⁰ Çıkış, 19/7-25.

⁴¹¹ Çıkış, 19/1; 23/33; 25/1; 31/18.

4. *Şabat gününü kutsal sayarak anımsa. Altı gün çalışıp bütün işlerini yapacaksın ama yedinci gün bana Tanrın Rab'be adanmıştır.*
5. *Annene babana saygı göster. Öyle ki Tanrın Rab'bin sana vereceği ülkede ömrün uzun olsun.*
6. *Adam öldürmeyeceksin.*
7. *Zina etmeyeceksin.*
8. *Çalmayacaksın.*
9. *Komşuna karşı yalan yere tanıklık etmeyeceksin.*
10. *Komşunun evine, karısına, erkek ve kadın kölesine, öküzüne, eşeğine hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin.*⁴¹²

Bu on emir toplumu ıslah etme konusunda önemli kuralları ihtiva etmektedir. Bu emirlerde Tanrı, onları Mısır'dan kurtaranın bizzat kendisi olduğunu hatırlatmış bu yüzden kendisinden başkasına tapılmasını ve put yapılmasını yasaklamıştır. Emirlerin bazılarında ise Tanrı'nın ismini küçük görmenin kötülüğüne vurgu vardır. Şabat günü kutsal kabul edilmiş ve diğer günlerden ayrılmıştır. Diğer emirlerde ise insan ve toplum ilişkileri düzenlenmeye çalışılmıştır. Önce anne ve babaya itaatsizlik kaldırılmış daha sonra zina ve hırsızlığın yasaklanmasıyla toplumsal huzur tesis edilmeye çalışılmıştır.⁴¹³ Musa'nın şeriatı bu on emirle sınırlı kalmamıştır.

Tanrı'nın Musa'yı emirlerini vermek için dağın zirvesine çıkarması, diğer insanlara ise dağın eteklerinden fazla yaklaşmayı yasaklaması Tevrat müfessirleri tarafından ilginç bulunmuştur. Bu durumu Musa'yı halkın gözünde yükseltmek ve onurlandırmak amacıyla yaptığı şeklinde yorumlamışlardır. Musa sanki kendi evindeymiş gibi Tanrı ile iletişim sağlayabilmek için sık sık dağa çıkabilmektedir. Bu Tanrı'nın ona bahsettiği bir ayrıcalıktır.⁴¹⁴

Musa'nın İkinci Sina vahyi tecrübesinde ise Tanrı yanına levhalarını almasını, şeriat (ha- Torah) ve emirlerini (ha- Mitzvah) yazıp kendisine öğreteceğini bildirerek dağa gelmesini emretmiştir. Bunun üzerine Musa yanına yardımcısı Yeşu'yu da alarak kavminden uzaklaşmış ikinci kez dağa çıkmıştır. Dağda bir bulut onu örtmüştür. Altı gün bulutun altında kaldıktan sonra yedinci gün çağırılmış ve kırk gece dağda kalmıştır. Musa

⁴¹² Çıkış, 20/1-17.

⁴¹³ Çıkış, 19/17.

⁴¹⁴ Farsi, II, 238.

ve Rab arasındaki söyleşme bitince şehadetin iki levhasını Rab, Musa'ya vermiştir. Bu da Musa'nın ikinci Sina vahyi tecrübesidir.⁴¹⁵

Musa dağda iken halk Musa'nın geciktiğini düşünerek Harun'dan tapmaları için bir put yapmasını istemişlerdir. Harun da hizmet ettiği halkı memnun etmek amacıyla onlara altından bir buzağı yapmıştır. Musa döndüğünde halkının bu halini görünce öfkelenmiş ve Tanrı'dan aldığı tabletlerden ikisini kırmıştır. Buzağı etrafında dans eden halkı görünce kardeşi Harun'a kızmış ve toz haline gelinceye kadar buzağıyı ezmiştir. Ertesi gün Musa, Sina'ya giderek halkının affedilmesi için dua etmiş ve Tanrı da onları affetmiştir.⁴¹⁶

Rab, Musa'ya öncekiler gibi iki taş levha hazırlamasını ve tekrara Sina'ya gelmesini, önceki levhalarda olan sözlerini yeni levhalara yazacağını emretmiştir. Musa dağa yeniden çıkmıştır. Kırk gün yemeden içmeden dağda kalmıştır. Rab, İsrailoğullarıyla bu sözler üzerine ahdedtiğini bildirmiştir ve Musa ahdin sözlerinin ve on emrin yazılı olduğu iki taş levhayı alarak kavminin yanına dönmüştür.⁴¹⁷ Bu durum da Musa'nın üçüncü Sina vahiy tecrübesini oluşturmaktadır.⁴¹⁸

Üçüncü Sina vahyinde diğerlerinden farklı olarak vahiy esnasında Musa Tanrı ile yüz yüze konuşmuştur. Tanrı ile Musa'nın yüz yüze konuşmuş olmasının en büyük delili Musa'nın yüzünün parlamasıdır. Kendisi bu parlamanın farkında değildir. Harun ve kavmi Musa'yı görünce korkmuşlardır.⁴¹⁹ Vahiy esnasında Musa'nın Tanrı ile yüz yüze konuştuğunun ikinci delili ise Musa Kuşlu (Etiyopyalı) bir kadınla evlenmek istediğinde Miryam ve Harun kendisine karşı çıkmışlar ve Miryam "Rab sadece Musa aracılığıyla mı konuştu? Bizim aracılığımızla da konuşmadı mı?" diye yakınmıştır. Ardından Tanrı onları Buluşma Çadırında toplamış ve Musa'nın alçakgönüllü olduğunu ve onunla yüz yüze konuştuğunu söylemiştir.⁴²⁰

İlkinde dağın eteklerinden vahye şahit olan İsrailoğulları düştükleri büyük şirkten ötürü, değil vahye şahit olmak, Musa'nın yüzündeki aydınlığa bile bakamamışlardır. Bu

⁴¹⁵ Çıkış, 24/13-18.

⁴¹⁶ Çıkış, 32/2-19; Çıkış 32/31-33.

⁴¹⁷ Çıkış, 34/1-4; Çıkış 34/10.

⁴¹⁸ Mustafa Sinanoğlu, "Eski Ahid ve Kur'an-ı Kerim'de Sina Vahyi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 1998, Sayı: 2, 5.

⁴¹⁹ Harman, "Musa" mad., 211.

⁴²⁰ Çölde Sayım, 12/1-9.

yüzden Musa peçe takmıştır. İsrailoğullarının düştüğü seviyeyi göstermesi açısından bu olay çok önemlidir.⁴²¹

Perle Epstein'e göre Musa gibi gerçek bir peygamber hiçbir meleğe ve aracıya ihtiyaç duymamıştır. Bu onun ruhi gelişiminin bir parçasıdır. Ruhi gelişimi artıkça zihinsel ve fiziksel durumu da o denli sessiz ve sakin bir hale bürünmüştür. Daha alt seviyedeki peygamberler transın en yoğun olduğu noktalarda bilinçlerini kaybederler. Fakat Epstein'e göre Musa o denli mükemmel bir peygamberdir ki günlük hayatının en telaşlı anlarında bile Tanrı'sına bağlı kalmıştır. Bu bağlamda ruhunun Tanrı'ya bağlanması da en yüksek biçimde olmuştur. Yani Tanrı ile kusursuz birlik sağlamış fenafillah ortaya çıkmıştır.⁴²²

Bir dizi dini ve ahlaki öğretilerden bahseden “On Emir”in bulunduğu levhalar Yahudi geleneğinde “Şehadet Levhaları” ya da “Ahit Levhaları” olarak isimlendirilmektedir. Musa peygamberliğinin başları sayılabilecek bir dönemde üç kez Sina'da vahiy almıştır. Bu üç tecrübenin ikisinde Tanrı'dan levhaları almıştır. Bu levhalar Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki ahdin en belirgin simgesidir. İlkinde kavminin kendisinin yokluğunda altından yapılmış bir buzağıya taptığını görünce kırmıştır. İkincisinde ise ilk levhalara benzer On Emrin yazılı olduğu levhalar verilmiş ve Tanrı'nın emri üzerine Ahit Sandığına konmuştur. Musa'dan sonra Harun, Harun'dan sonra ise önde gelen kimseler tarafından bu sandık korunmuştur.⁴²³ Üçüncüsünde ise Tanrı ile yüz yüze konuşmuştur.

Rab Yahve'nin İsrailoğulları ile ahitleşmesi İbrahimle başlamış, İshak ve Yakub ile devam etmiştir. Rab, Musa'ya ilk seslenişinde “Ben babanın Tanrısı, İbrahim'in Tanrısı, İshak'ın Tanrısı ve Yakub'un Tanrısıyım” buyurmuş, Sina'da ise İsrailoğulları ile sözlerine sadık kalmaları durumunda Rabin en has kulları ve mukaddes bir millet olacaklarına dair ahitleşmişlerdir. Musa'nın yokluğunda kavminin başka ilahlara yönelmesi ile kavmi ahdi bozmuştur. İkinci Sina tecrübesinde ise Rab, İsrailoğullarıyla yaptığı ahdi yenilemiştir. Musa sonrası dönemde ise İsrailoğulları ahde muhalif davranışlarından ötürü farklı peygamberler tarafından uyarılmışlardır.

⁴²¹ Sa'adya Gaon, 938.

⁴²² Perle Epstein, *Kabala Musevi Mistiklerinin Yolu*, (Çev.: Nusret Karayazgan, Şiyma Barkın), Dharma Yay., İstanbul 1993, 173.

⁴²³ Sa'adya Gaon, 845.

3.1.6. Musa ve Vaat Edilmiş Topraklar

Mısır'dan çıkışın ikinci yılının ikinci ayında Musa İsrailoğullarına nüfus sayımı yapmıştır. Daha sonra Sina Çölü'nden Paran'a doğru göç etmeye başlamışlardır.⁴²⁴ Tanrı, Musa'ya kendilerine vereceği Kenan ülkesini araştırması için bazı casuslar göndermesini emretmiştir. Casuslar kırk gün sonra dönmüş ve o ülkede gördüklerini anlatmışlardır. Casuslar oradan getirdikleri ürünleri göstermiş ve “gerçekten süt ve bal akıyor” demişlerdir. Ancak halkın güçlü ve ülkenin surlarının da yüksek olduğundan bahsedince İsrailoğulları bağrıışmaya ve savaşımaya razı olmadıklarını söylemeye başlamışlardır. Hatta içlerinden bazıları bir lider bulup Mısır'a geri dönmeyi de teklif etmiştir. İsrailoğulları vaat edilmiş topraklara girmeyi reddedince o topraklar onlara kırk yıl yasaklanmıştır ve bu süre boyunca çölde yıkıma uğramışlardır.⁴²⁵ Musa da vaat edilmiş topraklara girememiştir.

Tanah'a göre Musa'nın casusluk yapması için görevlendirdiklerinden dönüşte halkı korkutup Musa'ya karşı ayaklandıranların hepsi ölümcül hastalığa yakalanarak ölmüşlerdir.⁴²⁶ Kanaatimizce Tanah böylesi bir sona yer vererek peygamberlere karşı gelme hususunda Yahudilere ibret vermeyi amaçlamıştır.

Musa'nın ölümü yaklaşınca artık liderlik yapamayacağını bildirir. Bunun üzerine Tanrı Musa'ya yakında öleceğini ve halkının kendisini terk ederek başka ilahlara tapacağını, bu yüzden halkına öğretmesi için bir ezgi yazmasını emreder. Yeşu'ya da İsrailoğullarını vaat edilmiş topraklara kendisinin götüreceğini cesur ve güçlü olmasını emreder ve kendisinin de onu destekleyeceğini bildirir.⁴²⁷

Yahudilerin genel kabulüne ve inanışına göre Musa, Nebo Dağına çıkmış ve orada vefat etmiştir. Musa 120 yaşında olmasına rağmen ne gözleri zayıflamış ne de gücü tükenmişti. Rab onu Moav ülkesinde Beytpeor karşısındaki vadide gömdü. Mezarının nerede olduğunu ise kimse bilmemektedir. Moav Dağında 30 gün Musa için yas tutulmuştur. Tevrat'a göre Musa'dan sonra onun gibi bir peygamber bir daha çıkmamış ve Tanrı ondan başkasıyla yüz yüze görüşmemiştir.⁴²⁸

⁴²⁴ Çölde Sayım, 10/11.

⁴²⁵ Çölde Sayım, 14/34.

⁴²⁶ Çölde Sayım, 14/37.

⁴²⁷ Çölde Sayım, 27/16-23; Tesniye, 31/16,23.

⁴²⁸ Yasanın Tekrarı, 34/5-10.

Musa Yahudi kültüründe önemli bir şahsiyettir. İsrailoğullarına hem dini hem de sosyal liderlik yapmıştır. Yahudi tarihçiler Musa'nın hayatını üç evreye ayırmaktadır. Bu ayrıma göre hayatının kırk yılı Mısır'da, kırk yılı Medyen'de kırk yılı da çölde geçmiştir. En önemli görevi İsrailoğullarını Firavun'un zulmünden kurtararak Mısır'dan çıkarmıştır. İkincisi ise Tevrat'ı (şeriatı) getirmiş olmasıdır. Kendisine sadece Yazılı Tevrat değil aynı zamanda Şifahi Tevrat'ta verilmiştir. Çölde geçen dönemde İsrailoğullarının açlık ve susuzluk anlarındaki serzenişlerine ve “keşke Mısır'da kalsaydık” şeklindeki pişmanlıklarına sabretmiş, onlara da Rab'lerine güvenmelerini tavsiye etmiştir. Rab'be karşı gelmemeleri konusunda onları uyarmıştır. İlerleyen safhalarda iş yükünün artması üzerine Yitro'nun tavsiyesiyle hakimler tayin etmiştir. Daha sonra yeğeni Korah, İbranilerin ileri gelenlerinden topladığı 250 kişiyle isyana kalkışmıştır.⁴²⁹ İlerleyen dönemde kardeşleri Miryam ve Harun, Musa'nın evliliğini eleştirmiş ve peygamberlikte onunla denk olduklarını iddia etmiştir.⁴³⁰

Helenistik Yahudi kültürü Musa'ya dair bilgilere mitolojik unsurlar katmışlardır. Helenistik Yahudi Tarihçisi Eupoleme'ye göre Musa ilk Yahudi bilgesidir ve İbrani yazsının mucididir. İskenderiyeli Tarihçi Artapanos'a göre ise Musa yazı sanatının, savaş makinelerinin mucididir. Bununla beraber ilk filozoftur. Apokaliptik geleneğe göre ise Musa daha dünya kurulmadan önce ahdin aracısı olarak hazırlanmıştır. Musa'nın, halkı ile olan bağlantısı ölünce kopmamıştır. O mana âleminde halkına şefaate edecektir. Rabbinik literatür ise Musa'yı övmek ve yüceltmekle beraber ilahi yetenekler yüklememişlerdir. Onun yüce bir insan olduğunu ve Tanrı'nın Tevrat'ı bizzat ona yazdırdığını ifade etmişlerdir. Musa'yı “Moşe Rabenu” (Musa Efendimiz) olarak adlandırmışlardır.⁴³¹

3.2. KUR'AN-I KERİM'DE HZ. MUSA

Hiz. Musa, ilahi dinlerin hepsinde önemli bir konumdadır. Bununla beraber Kur'an-ı Kerim'e göre Tevrat kendisine verilmiştir ve Hiz. İsa'ya kadar olan bütün peygamberler -Hiz. Davud hariç- onun dinini yaymaya çalışmışlardır. Hiz. Musa, Kur'an-ı Kerim ve sahih hadislerde en çok adı geçen peygamberdir. Kur'an'da toplam 34 surede 136 yerde

⁴²⁹ Çölde Sayım, 16/1-19.

⁴³⁰ Çölde Sayım, 12/2.

⁴³¹ Harman, “Musa” mad., 211.

adı geçmektedir.⁴³² Kur'an'da Hz. Musa'nın nesebine yer verilmemektedir. Bir diğer İslami kaynaktaki ise nesebi şu şekildedir: Musa b. İmran b. Yahsur b. Kahis, b. Yakub b. İshak b. İbrahim Aleyhisselam.⁴³³

Kur'an'da verilen bilgiler ile Tanah'ta verilen bilgiler genel olarak paralellik arz eder. Her iki kitapta da Hz. Musa'nın çocukluğuna, kardeşi Harun'a, kavmine rehberlik etmesine, Firavun'la mücadelesine, Mısır'dan çıkışına, Sina'da vahiy almasına ve kavmiyle birlikte çölde yaşadıklarına yer verilmiştir.

Kur'an'da, Hz. Musa ile ilgili olarak onun ihlas sahibi kimse, resul ve nebi olduğuna⁴³⁴, kendisine risâlet verilerek insanların üzerine seçkin kılındığı⁴³⁵ şeklindeki özelliklerine yer verilir. Ayrıca Tur Dağ'ının sağ tarafından kendisine seslenildiği ve fısıldaşırçasına yaklaştırıldığından⁴³⁶ bahsedilir.

3.2.1. Hz. Musa'nın Çocukluğu

Kur'an'a ve tarih kitaplarına göre İsrailoğulları Hz. Yusuf'un Mısır'da vezir olduğu dönemde Mısır'a gelip buraya yerleşmiş ve çoğalmışlardır. Firavun denmekle ünlü olan Velid b. Musab, Hz. Yusuf'tan 400 yıl sonra hükümdar olmuştur.⁴³⁷

Hz. Musa'nın babası İmran (Amram)'dır. Hz. İbrahim, İslami kaynaklara göre İmran'ın beşinci dereceden dedesidir. Yani Hz. Musa, Hz. İbrahim'in altıncı dereceden torunudur.⁴³⁸ Kaynaklara göre İmran 80 yaşında iken oğlu Musa dünyaya gelmiştir. Kur'an'da anlatıldığı üzere Musa'nın dünyaya geldiği dönemde Firavun, halkı çeşitli zümrelere bölmüştür ve bu zümrelerden güçlü olan tarafın diğerlerine zulmettiklerinden bahsetmiştir.⁴³⁹

Hz. Musa'nın dünyaya geldiği dönemde Mısır'da Velid b. Musab b. Muaviye b. Ebu Nümeir hükümdardı. Rivayete göre Firavun rüyasında Beytümakdis'ten çıkan bir ateşin Mısır'a sıçradığını, bütün Mısır ve Kıptileri yok ettiğini fakat İsrailoğullarına zarar

⁴³² Harman, "Musa" mad., 211.

⁴³³ M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 328.

⁴³⁴ Meryem, 19/51.

⁴³⁵ Araf, 17/144.

⁴³⁶ Meryem, 19/52.

⁴³⁷ Tâberi, *Tarih-i Tâberi*, I, 336.

⁴³⁸ Abdullah Aydemir, *İslam Kaynaklarına Göre Peygamberler*, TDV Yayınları, Ankara 2022, 160.

⁴³⁹ Bakara, 2/49; Araf, 7/141.

vermediğini görür. Firavun'un rüya yorumcuları bu olayı İsrailoğullarından doğacak bir çocuğun Firavun'un elinden saltanatını alacağı ve Mısır'ın düzenini bozup dinini değiştireceği şeklinde yorumlamışlardır. Bu yorumun üzerine Firavun, İsrailoğullarından doğan her erkek çocuğun öldürülmesini, daha sonra da bir yıl öldürülmelerini bir yıl sağ bırakılmalarını emretmiştir.⁴⁴⁰ Bu görevi yerine getirebilmesi için ebeler ve diğer görevliler belirlemiştir. Bu doğrultuda ebeler hamile olduğu düşünülen kadınları muayene ederken doğum günlerini tahmin ve tespit ediyorlardı, doğan çocuğun erkek olması durumunda da derhal görevliler tarafından öldürülüyorlardı.⁴⁴¹

İsrailoğulları Mısır'daki her türlü angarya işi yapmakla zorunlu idi. Bu durumun doğal sonucu olarak da Mısır ekonomisinde önemli bir yere sahiptiler. Fakat İsrailoğullarının sürekli öldürülmeleri işlerin aksaması ve bir neslin yok olmakla karşı karşıya kalması sonucunu doğurunca halk Firavun'a tepki göstermiştir ve bu tepki sonucunda Firavun erkek çocuklarının bir yıl öldürülmesi bir yıl öldürülmemesi kararını almıştır. Hz. Musa'ya tebliğ süresince yardım eden kardeşi Harun erkek çocuklarının öldürülmediği yılda dünyaya gelerek hayatta kalmıştır. Hz. Musa'nın doğumu ise erkek çocuklarının öldürüldüğü seneye denk gelmiştir.⁴⁴²

Kur'an'da anlatıldığı üzere Hz. Musa'nın annesi doğum yaptığında Allah, Musa'nın annesine endişelenmemesini, çocuğunu emzirmesini, aksi bir durumda ise çocuğunu bir sandığa koyarak Nil Nehrine bırakmasını emretmiştir. Bir başka rivayete göre ise annesi sandık almak için bir dülgerle gider ve dülger Firavun'a bir kadının çocuğunu nehre bırakmak için kendisinden sandık almak istediğini bildirmeye gider. Fakat adam Firavun'un huzurundayken dili tutulur ve konuşamaz. Saraydan çıkınca dili tekrar çözülür tekrara saraya gider fakat yine dili tutulur. Saraydan çıkınca dili tekrar çözülünce tövbe eder ve iman eder.⁴⁴³ Bu duruma delil olarak "Firavun ailesinden olup da imana gelen adam"⁴⁴⁴ ayeti gösterilir.

Çocuğunu Nil'e bıraktıktan sonra kaygılanmaması, çocuğunun kendisine geri getirileceği ve ileride peygamber olacağı da annesine müjdelenmiştir. Annesi çocuğunu daha fazla gizleyemeyeceğini anlayınca onu bir sandık içerisine yerleştirerek Nil'e

⁴⁴⁰ Tâberi, *Tarih-i Tâberi*, I, 360.

⁴⁴¹ Abdullah Aydemir, *Hz. Musa Çocukluk ve Gençlik Çağı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, t.y, 66.

⁴⁴² Taberi, 359.

⁴⁴³ Taberi, 361.

⁴⁴⁴ Mü'min, 40/28.

bırakır. Musa'nın ablasını da sandığı takip etmesi için ardından gönderir. Sandık, Firavun'un sarayına doğru gider. Firavun'un ailesi çocuğu alır ve Firavun'dan ona zarar vermemesini, kendi çocuğu olarak saraya almasını ister. Çocuk hiçbir kadının sütünü kabul etmeyince de Musa'nın ablası sütanne getirmeyi önerir ve Musa yeniden annesine kavuşur.⁴⁴⁵

Hız. Musa, nehirde bulunduktan sonra Firavun'un eşi Asiye'ye getirilir. Asiye ve Firavun'un çocuğu yoktur. Bazı kaynaklara göre Firavun ve veziri Haman, bebeği görünce öfkesine hâkim olamaz ve derhal öldürölmesini emreder. Asiye, Firavun'un kucağına sevmesi için bebek Musa'yı verir. Bebek Musa, Firavun'un başından atıcını yere atar ve sakalını çeker. Bu durumu görenler şaşkınlıklarını gizleyemezler ve çocuğun öldürölmesi gerektiğini, bebek de olsa bir İbrani olduğunun unutulmaması gerektiğini Firavun'a söylerler. Şaşkına dönen Asiye onun daha çocuk olduğunu ve ne yaptığını bilmediğini söyler. Bunu ispatlamak için de bir tarafa mücevher bir tarafa da köz koyar. Musa, mücevhere uzanmaya kalkışınca Cebail eline müdahale eder ve Musa ateşi tutup ağzına götürür. Bu yüzden Musa'nın dilinde tutukluk oluşur.⁴⁴⁶ Daha sonra Asiye çocuğu bağışlaması için Firavun'a "O senin ve benim, göz aydınlığımız, muradımız olsun. Onu öldürmeyin belki bize bir faydası dokunur veya onu evlat ediniriz" der⁴⁴⁷ Firavun eşinin ısrarları üzerine Musa'yı öldürmekten vazgeçer.

3.2.2. Hız. Musa'nın Gençliği

Hız. Musa, Firavun'un sarayında büyük bir titizlikle büyütölmüştür. Hız. Musa, halkının yaşadığı zulmün farkındadır fakat bu durumdan onları kurtaracak güce sahip değildir. Halkının haberinin olmadığı bir zamanda Firavun ailesine mensup olmanın verdiği rahatlıkla sokakta gezerken İsrailoğullarından bir adamla bir Mısırlının kavgasına şahit olur. Mısırlıyı korkutup kavgayı ayırmayı planlarken elinin dört parmağıyla adama vurur ve yanlışlıkla adamın ölümüne sebep olur. Allah'a kendisini bağışlaması için dua eder ve Allah kendisini bağışlar.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ Ta-ha 20/38-40 Kasas, 28/7-13.

⁴⁴⁶ Harman, "Musa" mad., 212.

⁴⁴⁷ Kasas, 28/9.

⁴⁴⁸ Taberi, 375.

Hız. Musa sebep olduğu ölüm hadisesinden ötürü cezalandırılma korkusuna kapılır. Böylelikle ilk defa böylesine bir korku tecrübesi yaşar. Bu deneyim karşısında Hız. Musa'nın takındığı tavır da dikkat çekicidir. Çünkü korku insanı kötü etkileyebilir. Kişiyeye kendini sığınaksız ve çaresiz hissettirebilir. Fakat burada Hız. Musa genel ilahi öğretilere uygun davranarak Allah'a sığınmıştır. O'na her zamankinden daha fazla güvenmiştir. Bu bağlamda yaşadığı korku tecrübesinin Hız. Musa'ya olumlu yönde katkısı olmuştur.⁴⁴⁹

Olayın ertesı günü Hız. Musa aynı İbrani'nin bir başka adamla kavga ettiğini görür. İbrani adamın kendisinden yardım istemesi üzerine Hız. Musa ona haksız olduğunu söyleyince adam: "Dün öldürdüğün Kıpti gibi bugünde beni mi öldüreceksin" der. Hız. Musa'ya gelen bir adamın "Şehrin ileri gelenleri seni öldürmek için görüşme yapıyorlar, derhal git. Şüphesiz ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim"⁴⁵⁰ demesi üzerine Medyen'e doğru yola çıkar.

Akabe körfezinin doğu sahillerinde bulunan Medyen şehri Hız. Şuayb'ın yaşadığı şehirdir. Hız. Şuayb yaşının ileri olmasından dolayı günlerini çoğunlukla evinde geçirmektedir. Sürüleri ve diğer işleriyle kızları ilgilenmektedir.⁴⁵¹ Hız. Musa Medyen'e varır ve burada Hız. Şuayb'ın kızlarının koyunlarını sular. Kızlar evlerine gidince babalarına Hız. Musa'nın kendilerine yardım ettiğini anlatırlar. Bunun üzerine Hız. Şuayb, Hız. Musa'yı yanına çağırır. Hız. Musa yaşadıklarını Hız. Şuayb'a anlatınca Hız. Şuayb kendisine onun yanında güven içinde olacağını, yanında sekiz yıl çalışması karşılığında kızlarından biriyle evlenebileceğini söyler.⁴⁵² Hız. Musa kendisine yapılan bu teklifi kabul eder. Hız. Şuayb'ın kızı Safura ile evlenir ve Hız. Şuayb'ın yanında on yıl kalır.⁴⁵³

3.2.3. Hız. Musa ve Vahiy

İslami kaynaklara göre Hız. Musa, Hız. Şuayb'ın yanında tamamlaması gereken süreyi tamamladıktan sonra ailesini de alarak Medyen'den ayrılır. Soğuk bir kış akşamı Tur'a varır. Ailesinin üşümesini engellemek için ateş yakmaya çalışır fakat başaramaz⁴⁵⁴

⁴⁴⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, "Hız. Musa Kıssasında Korku Fenomeni", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8(1), 2008, 119.

⁴⁵⁰ Kasas, 28/18-20.

⁴⁵¹ Aydemir, *Hız. Musa Çocukluk ve Gençlik Çağı*, 73.

⁴⁵² Taha, 20/40; Kasas 15/28.

⁴⁵³ Harman, "Musa" mad., 212.

⁴⁵⁴ Taberi, 385.

Gece biraz ilerleyince Hz. Musa dağda yanan bir ateş görür ve eşine, “Siz bekleyin; ben bir ateş gördüm belki oradan size bir haber yahut ısınmanız için bir parça ateş getiririm”⁴⁵⁵ der. Hz. Musa, ateşe doğru yaklaştığında kendisine şöyle seslenilir;

*“Ey Musa! muhakkak ki ben yalnızca ben Alemlerin Rabbi olan Allah’ım.”*⁴⁵⁶

*“...hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen kutsal vadi Tuva’dasın.”*⁴⁵⁷

Hz. Musa’nın dağdayken gördüğü ateş müfessirler tarafından mecazi anlamda Musa’nın aydınlanması olarak yorumlanmıştır.⁴⁵⁸ Allah اساسını yere atmasını emretmiştir. Asasını yere atınca asa yılanı dönüşmüştür. Hz. Musa gördükleri karşısında korkarak kaçmaya çalışmıştır. Allah kendisine peygamberlerin korkmayacağını buyurarak peygamberlik verdiğini bildirmiştir. Allah, Hz. Musa’ya elini koynuna sokmasını emretmiştir. Hz. Musa elini göğsüne koyup çıkardığında elinin beyazladığını görmüştür. Asâ ve yed-i beyza mucizesiyle kendisini destekleyerek Firavun’a gitmesini emretmiştir.

459

Hz. Musa bu işin kolay bir iş olmadığını farkındaydı. Bu yüzden Allah’a “*dilimden düğümü çöz*” diyerek dua etmiştir. Müfessirlere göre Hz. Musa bebekken ateşe elini atma hadisesinde ateşi ağzına götürmüştür, bu durum onda konuşma zorluğuna sebep olmuştur. İşini kolaylaştırması ve kardeşi Harun’u ona yardımcı kılması için dua etmiştir.⁴⁶⁰ Kardeşi Harun hem Tevrat’a göre hem de İslam kaynaklarına göre iyi bir hatiptir. Bu yüzden Hz. Musa onu yardımcı olarak isteyerek Harun’un kendisinden iyi konuştuğuna işaret etmektedir. Fakat Hz. Musa’nın yanında kardeşini istemesinin nedeni onun fizyolojik durumuna indirgenemez. Çünkü burada asıl işaret edilmek istenen şey Hz. Musa’nın Firavun’a tebliğde bulunmanın zorluğuyla ilgili kaygı taşımasıdır. Üstlendiği görev ve sorumluluğun üzerinde oluşturduğu psikolojik duruma ve bu durumla ilgili endişelerine işaret etmektedir. Kur’an’a göre Allah, Hz. Musa ve kardeşi Harun’u Firavun’a tebliğ için göndermekle kalmaz aynı zamanda tebliği yaparken izleyeceği

⁴⁵⁵ Kasas, 15/29.

⁴⁵⁶ Kasas, 15/30.

⁴⁵⁷ Taha, 20/11-12.

⁴⁵⁸ Kur’an Yolu Türkçe Tefsiri, IV, 182.

⁴⁵⁹ Neml, 27/10.

⁴⁶⁰ Taha, 20/29-32.

metodu da bildirir. Nitekim Allah, Hz. Musa'ya Firavun'un iman etme ihtimaline karşı yumuşak bir üslup kullanmasını emretmiştir.⁴⁶¹

3.2.4. Hz. Musa ve Firavun

Hz. Musa'nın bu esnada bir oğlu vardır. Hanımını ve oğlunu kayınpederi Hz. Şuayb'ın yanına bırakır. Kardeşi Harun'la buluşarak Mısır'a doğru yola koyulurlar. Hz. Musa ve Harun, Firavun'un huzuruna çıkarlar. İbn İshak'a göre Musa ve Harun'un Mısır'a döndükten sonra Firavun'un huzuruna çıkmaları iki seneyi bulmuştur.⁴⁶²

Hz. Musa, kardeşi Harun ile beraber Firavun'un huzuruna çıkınca Firavun'a kendisinin Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu, İsrailoğullarını serbest bırakmasını söylemiştir. Buna karşılık Firavun, Hz. Musa'ya: *"Biz seni çocukken yanımıza alıp himaye etmedik mi? Hayatının birçok yılını yanımızda geçirmedin mi? Benim nimetimin hakkını bilmedin. Sonunda o yaptığın işi de (yanlışlıkla adam öldürme) yaptın. Sen nankör birisin"*⁴⁶³ demiştir. Hz. Musa o işi bilmeden, yanlışlıkla yaptığını ve korkunca da kaçtığını söyler. Firavun döneminde yanlışlıkla adam öldürmenin cezası kısas değildir. Fakat Firavun Musa'ya kısas cezası uygulanmasını emrederek ona zulmetmeye kalkışmıştır.⁴⁶⁴

Firavun, Hz. Musa'ya âlemlerin Rabbi kimdir diye sorar. Hz. Musa *"Eğer gerçeğe inanmaya yatkınlığınız varsa bilin ki O, göklerin, yerin ve o ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir."*⁴⁶⁵ diye cevap verdi. Firavun Haman'a yüksek bir kule yapmasını emreder. Yüksek bir kule yapmasını istemesindeki niyetini ise şöyle açıklar: *"Belki yukarı çıkar Musa'nın anlattığı Rabbini görürüm. Ben onun yalancılardan olduğunu düşünüyorum."*⁴⁶⁶

⁴⁶¹ Kur'an Yolu Tefsiri, III, 626.

⁴⁶² Abdullah Aydemir, Hz. Musa Çocukluk ve Gençlik Çağı II, 2.

⁴⁶³ Şuara, 26/18-19.

⁴⁶⁴ Taberi, 397.

⁴⁶⁵ Şuara, 26/24.

⁴⁶⁶ Aydemir, 26 (Rivayetlere göre Haman bu kuleyi 7 yılda inşa etmiştir. Daha sonra Firavun kuleye çıkarak gökyüzüne ok fırlatmıştır. Ok kendisine ucu kanlı halde dönmüştür. Bkz. Asım Köksal, Peygamberler Tarihi, 371).

3.2.4.1. Hz. Musa ve Sihirbazların Karşılaşması

Firavun'un kendi sözlerini alaya aldığını, kendisine inanmadığını gören Hz. Musa, Firavun'a asâ ve yed-i beyza mucizesini gösterir. Bunun üzerine Firavun hemen Mısır'ın önde gelen sihirbazlarını sarayına toplar. Onlara Musa'yı yenmeleri konusunda vaatlerde bulunur. Büyücüler asalarını yere bıraktıklarında asaları yılanlara dönüşür. Müfessirlere göre burada herhangi bir yılan dönüşme söz konusu değildir. Sihirbazlar ormandan topladıkları sopa ve iplerle insanların gözünü boyamışlardır.⁴⁶⁷ Hz. Musa asasını yere bırakınca asa kocaman bir yılanla dönüşmüştür ve diğer sihirbazların yılanlarını yutmuştur. Bir rivayete göre ise yılan Firavun'un tahtına doğru ilerlemiştir ve Firavun korkarak Hz. Musa'ya onu geri alması için yalvarmıştır.⁴⁶⁸ Ardından Hz. Musa kendisine bahşedilen ikinci mucizeyi de orada hazır bulunanlara göstermiştir. Elini koynuna sokup bembeyaz bir halde çıkarmıştır. Bu sırada Firavun'un kalbi de Hz. Musa'ya ısınmıştır. Fakat veziri Haman, Firavun'u kışkırtarak eğer Musa'ya inanırsa tanrı iken bir kul olacağını söylemiştir. Bu yüzden Firavun geri adım atmıştır.⁴⁶⁹

Hz. Musa'nın mucizesi karşısında şaşkına dönen sihirbazlar iman etmişlerdir. Artık onlar Firavun'un eski sihirbazları ve yeni müminlerdir. İman ettikleri için Firavun tarafından cezalandırılmışlardır.⁴⁷⁰ Fakat Kur'an vermek istediği mesajla ilgisi bulunmadığı için cezanın türüne veya uygulanıp uygulanmadığına yer vermemiştir.

Firavun'un sarayında etek giyen, tek omuzlarını kapatan çaprazlama bir kuşak bağlayan, ellerinde papirüs tomarlarından okumalar yapan sihirbaz ve büyücüler resmedilmiştir. Öyle ki bu sihirbazlar okuma yazma bilmelerinden dolayı büyüsel metinlere hâkim olmuşlardır ve birçok büyü yapmışlardır.⁴⁷¹ Yani buradan yola çıkarak Firavun'un Musa'nın karşısına sihirbazlarını çıkarması ve onlara güven duyması normaldir çünkü bu sihirbaz ve büyücüler büyü konusunda mahirdirler.

Kur'an'da hem büyücülerin hem de Hz. Musa'nın kullandığı asâ, 'asâ' kelimesiyle ifade edilmiştir.⁴⁷² Kur'an'da, Hz. Musa'nın asasını yorulunca yaslanmak, ağaçlardan

⁴⁶⁷ *Kur'an Yolu Tefsiri*, II, 569-570.

⁴⁶⁸ Aydemir, *Hz. Musa Çocukluk ve Gençlik Çağı II*, 5.

⁴⁶⁹ Köksal, 363.

⁴⁷⁰ Araf, 7/126.

⁴⁷¹ Mukadder Sipahioğlu, "Tevrat ve Kur'an'ı Antik Mısır Düşüncesi Işığında Okuma: Hz. Musa'nın Yılanla Dönüşen Asası", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), Aralık 2022, 926.

⁴⁷² Neml, 27/10; Kasas, 28/31.

yaparak silkelemek ve başka ihtiyaçlarını gidermek için kullandığına dair bilgi verilmiştir.⁴⁷³ Tevrat'ta ise hem Musa ve Harun'un hem de büyücülerin kullandıkları asa, “matte” kelimesiyle ifade edilmiştir. Tevrat'ta asa hem Musa'ya hem Harun'a nispet edilmiştir.⁴⁷⁴ Ancak Kur'an'da yalnızca Hz. Musa'ya nispet edilmiştir. Hz. Harun'un asası ile ilgili herhangi bir bilgi Kur'an'da geçmemektedir.⁴⁷⁵

3.2.4.2. Mısır'da Gerçekleşen Felaketler

Firavun kendisine iman etmemiş, İsrailoğulları üzerindeki zulüm ve baskısını giderek arttırmıştır. İsrailoğullarını serbest bırakmaması üzerine Kur'an'a göre Hz. Musa dokuz mucize gösterir. Bunlardan ilk ikisi asa ve yed-i beyzadır. Ardından Mısır'da çeşitli felaketler yaşanmıştır. Bunlar sırasıyla; kıtlık, tufan, çekirge, haşere (kummel/bit), kurbağa, kan, yenilebilecek her şeyin taşlaşması gibi toplumu ve Firavun'a olan güveni sarsmış olaylardır. Bu alametlerin her birinde Firavun ve Mısır halkı, İsrailoğullarını salıvereceklerini söylemişler, felaketler son bulunca ise sözlerinden dönmüşlerdir.⁴⁷⁶ Bu alametler meydana geldikçe Mısırlı Kıptiler “Firavun bize kızdı” diye, felaketler ortadan kalkınca ise “Firavun bizden hoşnut oldu” diye düşünmüşlerdir.⁴⁷⁷

Kur'an'a göre felaketler ortadan kalkınca Mısır halkı Hz. Musa'ya gelerek “*Bizi büyülemek için ne işaret getirirsen getir. Biz sana inanacak değiliz*”⁴⁷⁸ demişlerdir. Felaketler Firavun'un İsrailoğullarına karşı daha zalim olmasına sebep olmuştur.

Kur'an ve İslam kaynaklarına göre Firavun'un iman etmemesi, aklen ikna olmaması veya kalbinin mutmain olmamasından kaynaklı değildir. Firavun'un iman etmemesi inatçılığından ileri gelen “küfr-i inadî” olarak da kabul edilen inkâr biçimidir.⁴⁷⁹

3.2.4.3. Mısır'dan Çıkış

Hız. Musa, Firavun ve çevresini önce alemlerin Rabbi olan bir Allah'a iman etmeye çağırırır, ardından ise İsrailoğullarını salıvermesini istediğinde güçlü bir mitolojik alt

⁴⁷³ Taha, 20/18.

⁴⁷⁴ Çıkış, 4/1-5; Çıkış, 7/8-13.

⁴⁷⁵ Sipahioğlu, 931.

⁴⁷⁶ Araf, 7/135.

⁴⁷⁷ Taberi, 412.

⁴⁷⁸ Araf, 7/132.

⁴⁷⁹ Kur'an Yolu Tefsiri, III, 526.

yapıya sahip olan kutsal bir statüko ile karşılaşmıştır. Bu statüko toplumun refah ve düzenini tesis ettiği için insanları her türlü kaos ve karmaşadan koruduğuna inanılan kutsal bir zemine sahipti. Nil'in çevresinde bu düzen ve uyumu sağlamak ise tanrısal bir şahsiyet olarak kabul görmüş olan Firavun'un elindeydi.⁴⁸⁰ Kur'an'da geçtiği üzere Firavun bu kutsal doktrinden güç alarak halkına şöyle seslenmiştir "Ben sizin yüce Rabbinizim."⁴⁸¹

Firavun'un iman etmemesi ve asiliği karşısında karısı Asiye, Hz. Musa'ya iman etmiştir. Bu imanını Firavun'dan gizlememiştir. Firavun, karısının delirdiğini düşünerek dininden dönmesini istese de Asiye, Allah'ı inkâr etmemiştir. Firavun kendisine işkence uygulamış ve karısı Asiye dayanamayarak vefat etmiştir.⁴⁸²

Bir gece vakti Hz. Musa'ya kavmini alıp Mısır'dan çıkması emredilir. Kur'an'da bu durum şöyle ifade edilir: "*Kullarımı geceleyin yola çıkar, yetişecekler diye korku ve endişe duymaksızın onlara denizde kupkuru bir yol aç.*"⁴⁸³ İlahi emrin ardından Hz. Musa İsrailoğullarını toplayarak yola koyulmuştur. Kur'an'da bu olayla ilgili herhangi bir tarihe veya kişi sayısına yer verilmemiştir. Olay tarihi olarak bazı kaynaklarda bahar mevsiminin başı ve ilk ayı yani nisanın on birinci günü olarak geçmektedir.⁴⁸⁴ Kaç kişinin Mısır'dan çıktığıyla ilgili bilgiye Taberi'nin Tarih kitabından ulaşabilmekteyiz. Buna göre de kadınlar, çocuklar ve 60 yaşından yukarıda olan ihtiyarlar sayılmamak üzere toplamda 320.000 atlı ve silahlı erkek o gece Musa ile beraber Mısır'dan çıkmıştır.⁴⁸⁵ Tanah'ta anlatıldığı üzere İsrailoğulları Mısır'dan çıkarken Mısırlılardan bazı değerli eşyalarını alarak çıkmışlardır. Fakat Kur'an'da böyle bir bilgiye yer verilmemektedir. Bazı İslam kaynaklarına göre ise İsrailoğulları Mısır'dan çıkarken Mısırlıların değerli eşyalarını ve Hz. Yusuf'un kemiklerini alarak çıkmışlardır.⁴⁸⁶

İsrailoğullarının Mısır'dan çıktıklarını haber alan Firavun askerleriyle birlikte peşlerine düşmüştür. Firavun'un peşlerine düştüğünü fark eden İsrailoğulları endişeye kapılmışlardır. Hz. Musa'ya "*bize vaat ettiğin zafer nerede kaldı?*" "*Ey Musa sen bize*

⁴⁸⁰ Hakan Olgun, "Hz. Musa'nın Karşılaştığı Statüko: Kadim Mısır'ın Ma'at Doktrini", *Milel ve Nihal*, 15(2), 2018, 165.

⁴⁸¹ Naziat, 79/24.

⁴⁸² Köksal, 381.

⁴⁸³ Taha, 20/77.

⁴⁸⁴ Köksal, 383.

⁴⁸⁵ Taberi, 419.

⁴⁸⁶ Taberi, 417.

*gelmeden önce de geldikten sonra da biz çok şiddetli işkenceler gördük” şeklinde serzenişlerde bulunmuşlardır.⁴⁸⁷ Hz. Musa ise onları teskin edici şekilde onlarla konuşmuştur. Denize geldiklerinde Allah Hz. Musa’ya “*Asan ile denize vur!*”⁴⁸⁸ diye vahyetmiştir ve Nil nehri koca dağ parçalarına benzeyerek birbirinden ayrılmıştır. İsrailoğulları denizden açılan yoldan geçerek Sina’ya ulaşmışlardır. Arkalarından gelen Firavun ise denizin suları ortasında kalarak boğulmuştur. Kur’an’a göre Firavun bu olayın dehşetiyle iman etmiştir. “*Nihayet boğulmak üzere iken, İsrailoğullarının iman ettiğinden başka hiçbir ilah olmadığına inandım. Ben de Müslümanlardanım*”⁴⁸⁹ demiştir. İslam âlimleri tarafından bu iman biçimi tartışılmış ve İslam âlimlerinin çoğu bu imanın ölüm korkusu ile yapıldığı için geçersiz olduğu kanaatine varmıştır.⁴⁹⁰*

Tefsir âlimleri tarafından ayette geçen “el-yemm”⁴⁹¹ kelimesinden olayın gerçekleştiği bölgenin Kızıldeniz mevkiî olduğu anlaşılmaktadır. Tevrat’ın Çıkış kitabında ise “deniz” demekle yetinilmiştir.⁴⁹²

Musa ve Firavun kıssasında anlatılan daha önceki felaketlerle beraber değerlendirildiğinde aslında Kızıldeniz’de boğulan Firavun olmakla birlikte asıl figür Mısır mitolojisinde en güçlü tanrısal unsur olarak kabul edilen ve şahin başlı tasvir edilen Horus’tur. Böylece Hz. Musa kendi eliyle Mısır’daki kutsal alt yapıya sahip statükoyu ve Firavun’un şahsında kendini gösterdiğine inanılan Horus’u Kızıldeniz’de boğmuştur.⁴⁹³

Mısır kültüründe cesetler mumyalanarak koruma altına alınmaktaydı. Kur’an’da yer alan ayette ise “*İşte bugün senin cesedini kurtaracağız ki, senden sonra gelenler için bir ibret olsun! İnsanların pek çoğu gösterdiğimiz delillerin bilincinde değillerdir.*”⁴⁹⁴ denilmektedir. Bu ayetten de anlaşıldığı üzere Firavun’un cesedi mumyalanmadığı halde korunmuştur. Bununla beraber Cebelein mevkiinde, mumyalanmadığı halde hiç bozulmamış bir ceset bulunmuştur. British Museum’da muhafaza edilen bu cesedin en az 3000 yıllık olduğu tespit edilmiştir.⁴⁹⁵

⁴⁸⁷ Araf, 7/129.

⁴⁸⁸ Şuara, 26/63.

⁴⁸⁹ Yunus, 10/90.

⁴⁹⁰ *Kur’an Yolu Tefsiri*, III, 137.

⁴⁹¹ Araf, 7/136.

⁴⁹² *Kur’an Yolu Tefsiri*, II, 578-579.

⁴⁹³ Olgun, “Hz. Musa’nın Karşılaştığı Statüko: Kadim Mısır’ın Ma’at Doktrini”, 19.

⁴⁹⁴ Yunus, 10/92.

⁴⁹⁵ Harman, “Firavun” mad., *DİA*, XIII, 118-121.

3.2.5. Hz. Musa ve Sina Vahyi

Hz. Musa'nın yaşadığı vahiy tecrübesi Kur'an'da kronolojik olarak anlatılmamıştır. Hz. Musa'nın vahiy tecrübesine ait metin Kur'an'da Bakara, Araf ve Ta-Ha surelerinde ilgili ayetlerin bir araya getirilmesi ile oluşmuştur. Bu duruma ek olarak tefsir kitaplarında da konu ele alınırken yine farklı surelere atıflarda bulunularak derinlemesine incelenmiştir.

Kur'an'da anlatıldığına göre İsrailoğulları, Kızıldeniz'den geçtikten sonra puta tapan bir kavimle karşılaşmışlardır ve Hz. Musa'dan kendileri için put yapmasını istemişlerdir. Bunun üzerine Hz. Musa onlara tepki göstermiş ve onları uyarmıştır.⁴⁹⁶ İbn Atıyye bu durumu İsrailoğullarının Allah'tan başka ilahlar edinmek istemesi şeklinde değil Allah'a yakınlaşmak için putları aracı kılmak istemeleri şeklinde yorumlamıştır. Müfessirler ise takarrub amacı ile de olsa put üretip tapmanın tevhid inancı ile bağdaşmayacağı yorumunu yapmışlardır.⁴⁹⁷ Aynı zamanda bu durum İsrailoğullarının yüzyıllardır içerisinde yaşadıkları Mısır kültüründen ve dinlerinden etkilendiklerini de göstermektedir.

Kur'an'da üç farklı ayette İsrailoğullarına verilen nimetlerden bahsedilir. Allah'ın kendilerine verdiği "menn" ve "selva" nimetlerine karşı nankörlük yapmamaları istendiği her iki ilahi kitapta da yer almaktadır.⁴⁹⁸

Kızıldeniz'den sonra Hz. Musa ve beraberindekiler Sina Çölüne varmışlardır. İsrailoğulları bu bölgede kırk yıl evsiz barksız dolaşmışlardır. Bu yüzden Sina Çölü "şaşkın vaziyette gezmek" anlamına gelen "Tih" adıyla da anılmıştır.⁴⁹⁹ Hz. Musa kavmini yönlendirmesi için yerine kardeşi Hz. Harun'u bırakarak Tûr-i Sina'ya çıkmıştır.⁵⁰⁰ Hz. Musa Tûr-i Sina'ya otuz günlüğüne çıkmıştır. Daha sonra bu süreye on gün daha eklenmiştir. Müfessirlerden bir kısmı kırk günlük iki kısmı Musa'nın ruhi ve manevi gelişimini sağladığı süre olarak kabul etmiştir. Buna göre otuz gün ibadet süresi, on günü ise Tevrat'ın kendisine indiriliş süresi olarak yorumlanmıştır.⁵⁰¹

⁴⁹⁶ Araf, 7/148.

⁴⁹⁷ *Kur'an Yolu Tefsiri*, II, 581-582 (Fahreddin er-Razi "cehalet" ve "irtidat" olarak değerlendirmiştir ve takarrub amacıyla puta tapmanın küfür olduğunu ifade etmiştir.).

⁴⁹⁸ Bakara, 2/57; Araf, 7/160; Taha, 20/80.

⁴⁹⁹ *Kur'an Yolu Tefsiri*, II, 585-586.

⁵⁰⁰ Araf, 7/142.

⁵⁰¹ *Kur'an Yolu Tefsiri*, II, 585-586.

Kur'an'a göre Hz. Musa vahiy alma şekillerinden biri olan vasıtasız vahiy ile ilahi kelama muhatap olmuştur. Beden gözüyle Allah'ı müşahade etmek istemiştir. Allah kendisine *"Beni asla göremezsın. Fakat şu dağa bak yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin."*⁵⁰² buyurarak kendisini görmenin bu dünyadaki imkansızlığına işaret etmiştir. Allah ayette buyurduğu gibi dağa tecelli etmiştir ve dağ paramparça olmuştur. Bu durum karşısında Hz. Musa baygınlık geçirmiştir. Ayılınca tövbe etmiş ve Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih etmiştir.⁵⁰³

Kur'an'a göre Allah, Hz. Musa'ya verdiği iki nimeti hatırlatarak onu teselli etmiş ve kendisine şükretmesini emretmiştir.⁵⁰⁴ Bunlardan ilki kendisini peygamber olarak seçmiş olması diğeri ise Allah'ın kendisiyle vasıtasız olarak konuşmuş (kelam) olmasıdır. Ayette *"Levhelerde Musa için her konuya dair öğüdü ve her şey hakkında geçerli açıklamaları yazdık. (Ve dedik ki) 'Bunlara sınıksı sarıl; kavmine de o en güzel öğüt ve açıklamalara sarılmalarını emret.'"*⁵⁰⁵ denilmektedir. Ayette geçen "levhalar" kavramı ile vahyin yazılı metinler halinde verildiğini ve içeriğinin de Musa şeriatına işaret ettiğini anlamaktayız. Aynı zamanda Hz. Musa'ya levhaları sabır ve metanetle koruyup gözetmesi, kavmini de en güzel şekilde uyarması emredilmiştir. Ayetlerin devamında Allah, Hz. Musa'yı kavmine karşı uyarmış, kavmini imtihan ettiğini ve Sâmiri'nin İsrailoğullarının mücevherleri ile bir buzağı yaptıklarını haber vermiştir.⁵⁰⁶

Kur'an'da, Tanah'ın aksine altınları eriterek halkının tapması için buzağı yapan şahıs Hz. Harun değil Sâmiri adında bir adamdır.⁵⁰⁷ Kur'an'da Sâmiri ile ilgili bilgi verilmemiştir. Bu konudaki bilgilere çeşitli tarih kitapları aracılığıyla ulaşmaktayız. Bunlara göre Sâmiri, Maceri halkındandır ve Mısır'da yetişmiştir. Hz. Musa'ya iman etmeden önce putperesttir. İman ettikten sonra ise geçmiş inançlarını yeni dinine taşımıştır.⁵⁰⁸ Hz. Musa Tûr'a gidince Sâmiri onun ardından İsrailoğullarından topladığı altınları eriterek bir put inşa etmiştir. Durumu öğrenen Hz. Musa öfkeli ve üzüntülü bir halde kavmine dönmüş ve *"Rabbınız size güzel bir vaatte bulunmamış mıydı? Size bu süre uzun mu geldi yoksa Rabbinizin gazabına uğramak istediniz de onun için mi bana*

⁵⁰² Araf, 7/143.

⁵⁰³ Araf, 7/206.

⁵⁰⁴ Taha, 20/82.

⁵⁰⁵ Araf, 7/145.

⁵⁰⁶ Araf, 7/145-148.

⁵⁰⁷ Taha, 20/85.

⁵⁰⁸ Taberi, 427.

verdiğiniz sözden döndünüz?”⁵⁰⁹ demiştir. Hz. Musa, Sâmiri’nin kavmini saptırdığını vahiy ile öğrenince levhaları atmıştır ve kardeşi Harun’a çıkışmıştır. Hz. Harun kavminin sapmasını engellemeye çalışmıştır fakat kavmini puta tapmaktan alıkoyamamıştır. Hz. Musa’ya kavminin kendisini zayıf gördüğünü, öldürmeye çalışacak kadar ileri gittiğini ve kendisinin asla onlarla birlik olmadığını söylemiştir.⁵¹⁰ Kardeşinin bu açıklamaları Hz. Musa’yı biraz da olsa rahatlatmıştır.

Kanaatimizce Hz. Harun’un buradaki davranışının asıl amacı bu işin iyice çığırından çıkmasını ve kavminin parçalanmasını engellemektir. Çünkü Hz. Musa’nın döndüğünde halkının bölünmüş olmasından kendisini sorumlu tutacağından endişe etmiştir.⁵¹¹ Tüm uyarılarına karşı halkı kendisini hırpalamıştır. Daha sonra kardeşi Musa’ya da kendisini kavmi ile bir tutmamasını söylemiştir. Tevrat metnine göre ise Hz. Musa’nın dağdan inmesi gecikince kardeşi Harun bizzat kendisi kavminden altın yüzükleri toplayarak altın bir buzağı yapmıştır.⁵¹²

Tevhid inancına çağıran bir peygamberin put yapıp kavmini de o puta tapmaya çağırması aklen izahı olmayan bir durumdur. Bundan hareketle Kur’an müfessirleri Tevrat’ın tahrif edildiğini, bu yüzden içerisinde böyle bir durumun yer aldığını ifade etmişlerdir.⁵¹³

Kur’an’da levhaların yapıldığı malzeme ve sayısı hakkında bilgi verilmemiştir. Fakat İslam bilginleri levhaların yapıldığı malzeme ve sayısı hakkında birçok görüş ortaya koymuştur. Buna göre Said bin Cübeyr levhaların yakuttan, yazısının ise altından olduğunu ileri sürmüştür. Hasan Basri ise levhaların ahşaptan olduğunu ileri sürmüştür. Mukatil b. Süleyman’a göre ise levhalar zümrüt ve yakuttandır, aynı zamanda Allah levhaları bizzat kendisi yazmıştır ve sayısı beştir. Hz. Musa, kavminin buzağıya taptığını görünce sinirlenerek yere atmıştır ve bir tanesi kırılmıştır. Maturidi’ye göre Allah levhaları yazma işini kendine nispet etmiştir ama aslında onu yazanlar meleklerdir. Tevrat metnine göre levhalar iki adettir. Kur’an’da ise “elvah” kavramı ile levhalar çoğul olarak

⁵⁰⁹ Taha, 20/86.

⁵¹⁰ Araf, 7/150.

⁵¹¹ Taha, 20/94.

⁵¹² Çıkış, 32/2-3.

⁵¹³ *Kur’an Yolu Tefsiri*, III, 650-652.

kullanılmıştır. Buradan yola çıkarak müfessirlerin bir kısmı ikiden fazla olduğuna hükmetmiştir.⁵¹⁴

Tefsir literatüründe levhaların yere atılıp atılmadığı, atıldı ise kırılıp kırılmadığı tartışılmıştır. Zemahşeri, Hz. Musa'nın sinirli bir yapıya sahip olmasından ötürü kavminin davranışı karşısında levhalardan birini yere atmış olabileceğini ileri sürmüştür. Âlûsi ise Hz. Musa'nın kavminin davranışı karşısında duyduğu şiddetli öfkeden dolayı levhaları taşıyamadığını ve yere düşürdüğünü ileri sürmüştür. Bir kısım müfessir ise Hz. Musa'nın peygamber olmasından ötürü böyle bir davranışı yapmasının mümkün olmayacağını ifade etmişlerdir.⁵¹⁵

Hz. Musa kavminden seçtiği yetmiş kişiyi yanına alarak buzağıya tapma günahlarından ötürü Allah'tan bağışlama dilemek, dua ve niyazda bulunmak üzere Allah'ın emrettiği bir vakitte ikinci kez Tur Dağına çıkmıştır.⁵¹⁶ Bu olay Tevrat'ta da anlatılmaktadır. Hz. Musa burada Allah'a “dileseydin beni ve onları daha önce helak ederdin”⁵¹⁷ diyerek kanaatimizce kavminin buzağıya tapmasını, kendisinin de Tur'daki ilk bulunuşunda Allah'ı görmek istemesini bir kusur olarak görmüştür. “İçimizdeki cahillerin işlediklerinden ötürü bizi helak edecek misin?” şeklindeki ifadesinden de anlaşılmaktadır ki kendisiyle beraber kavminden başka kimseler de puta tapmamıştır. Daha sonrasında hem kendisi hem de kavmi için Allah'tan bağışlama ve mağfiret istemiştir.⁵¹⁸ Kur'an'a göre Allah, İsrailoğullarının bu davranışının ardından şükretmeleri ve doğru yolu bulmaları için onlara Furkan'ı (hak ile batılı ayıran hükümleri) verdiğini belirtmiştir.⁵¹⁹

Hz. Musa'nın söz konusu vahiy tecrübesi ile ilgili en önemli husus ise kendisine verilen levhaların içeriğidir. Kur'an'da Tûr Dağında İsrailoğullarından söz alındığından fakat onların sözlerinden döndüklerinden daha sonra Allah'ın kendilerini bağışladığından bahsedilir. Bir başka ayette ise Allah'ın onlardan bir kurban kesmelerini istemeleri üzerine kesilecek kurbanla ilgili her defasında birtakım sorular yönelttikleri en sonunda kestikleri anlatılır. Ayette bu durum “az daha kesmeyeceklerdi” şeklinde ifade edilerek

⁵¹⁴ Mehmet Selim Ayday, “Hz. Musa'ya Verilen Levhalar: Kitab-ı Mukaddes ile Kur'an-ı Kerim Arasında Bir Karşılaştırma”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı 14, İzmir 2022, 203.

⁵¹⁵ Ayday, 206.

⁵¹⁶ Araf, 7/155-156.

⁵¹⁷ Araf, 7/155.

⁵¹⁸ Araf, 7/156.

⁵¹⁹ Bakara, 2/52-54; 63-64.

İsrailoğullarının genel tavrı ortaya konulmuştur.⁵²⁰ Yine kendilerinden belli hususlara riayet etmeleri konusunda söz alınmıştır ve çok azı dışında verilen sözden dönmüşlerdir.⁵²¹ Bahsettiğimiz durum ve örnekler Allah ile İsrailoğulları arasındaki ahit ilişkisinin sağlıklı yürümemiş olduğunu bize net bir şekilde göstermektedir.⁵²²

Müfessirler Tur Dağında Hz. Musa'ya, İsrailoğulları ile yapılan ahit gereğince “doğru yolu bulasınız diye Musa'ya Kitabı ve Furkan'ı verdik” ayeti ile Kitabın levhalara yazılmış Tevrat olduğunu, hak ile batılı ayırmak anlamına gelen Furkan'ın ise Tevrat'ın bir sıfatı, ondaki şer'i ahkâm veya Hz. Musa'ya verilen mucizelerin olabileceğini ifade etmişlerdir.⁵²³ “*Nasihât ve her şeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Musa için levhalara yazdık*”⁵²⁴ ayeti ile de müfessirler levhalarda Tevrat'ın yazılı olduğunu, Tevrat'ta da Allah'ın emir ve nehiyelerinin, helal ve haramlarının, İsrailoğullarının ihtiyaç duyduğu dini hüküm ve öğütlerin bulunduğunu ifade etmişlerdir. Mücahid b. Cebr ve Süddî'den rivayet edildiğine göre levhalarda helaller ve haramlar, yeni emredilen ve nehyedilen şeyler yazmaktadır. Bu bağlamda Kur'an'da yer alan bazı emir ve yasaklarla Tevrat'ta bahsedilen on emir benzerlik taşımaktadır.⁵²⁵ Bununla beraber verilen levhalarda yer alanlar hakkında Kur'an'da tafsilatlı bir bilgiye yer verilmemiştir.

Her iki ilahi din için de Sina vahyi önemli bir yer teşkil etmektedir. Yahudilik için Sina vahyi bir başlangıç mahiyeti taşır. Çünkü Sina'da Rab İsrailoğulları ile ahitleşmiş ve Musa'ya şeriat vermiştir. Bu yüzden gerek Musa döneminde gerekse diğer peygamberler döneminde İsrailoğulları sık sık Sina'da gerçekleşen ahde atıfta bulunmuşlardır. Üstelik Yahudilere göre yeryüzüne şeriat yalnızca Musa ile gelmiştir ve ondan başka şeriat gelmeyecektir. Daha sonra gelen peygamberler de aynı şekilde Musa'nın Sina'da kendisine verilen şeriatını devam ettirmekle yükümlüdürler. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda Sina vahyinin önemi Yahudilik açısından daha iyi anlaşılmaktadır.⁵²⁶ Aynı zamanda Sina vahyi Tanah'ta ayrıntılarıyla da ele alınmıştır.⁵²⁷ Kur'an-ı Kerim de

⁵²⁰ Bakara, 2/71.

⁵²¹ Bakara, 2/83-86.

⁵²² Mustafa Sinanoğlu, “Eski Ahit ve Kur'an-ı Kerim'de Sina Vahyi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 1998, Sayı: 2, 14.

⁵²³ Enbiya, 21/48.

⁵²⁴ Araf, 7/145.

⁵²⁵ Ayday, “Hz. Musa'ya Verilen Levhalar: Kitab-ı Mukaddes ile Kur'an-ı Kerim Arasında Bir Karşılaştırma”, 203.

⁵²⁶ Mustafa Sinanoğlu, “Eski Ahit ve Kur'an-ı Kerim'de Sina Vahyi”, 18.

⁵²⁷ Çıkış, 19.

ise Sina vahyi kısaca olarak anlatılmıştır. Bununla da gerek Hz. Musa'nın kavmiyle olan ilişkisine gerek İsrailoğullarının ahde karşı takındığı tavra yer verilerek ibret alınması amaçlanmıştır. Bu yüzden Sina vahyi meselesinde detaylara yer verilmemiştir.⁵²⁸

3.2.6. Hz. Musa ve Vaat Edilmiş Topraklar

Nihayet Allah, İsrailoğullarından kendilerine kutsal kılınan topraklara girmelerini istemiştir. Burada kutsal toprak olarak ifade edilen bölge Beytülmakdis'in de yer aldığı Filistin'dir. Hz. İbrahim ve ondan sonra gelen peygamberlerin çoğu da bu bölgede yaşamıştır. Bu yüzden bölgeye Arz-u'l Mukaddese yani kutsal topraklar adı da verilmiştir. Kur'an'da bu bölgenin sınırları kesin olarak belirtilmemiştir. İsrailoğullarından kutsal topraklara girmeleri ve mücadele etmeleri istenmiştir fakat onlar mücadele etmemiş Allah'a isyan etmişlerdir.⁵²⁹

Yahudiler, Kur'an'da belirtilen kutsal toprakların Tanrı tarafından kendilerine vadedildiğine inanırlar. İsrailoğullarına verileceği vadedilen topraklar hakkında geniş bilgiye Tevrat'ın Çıkış ve Tesniye kitaplarında rastlamaktayız. İsrailoğulları Hz. Musa ile beraber Sina çölüne geldiklerinde Filistin'de Amalika ve Kenanlılar gibi güçlü ve kuvvetli bir kavimle karşılaşmışlardır. Bu topluluklar İsrailoğullarından çok daha önceden bu toprakları ele geçirerek güçlü bir devlet kurmuşlardır.⁵³⁰ Hz. Musa atalarının yaşamış olduğu bu bölgeyi fethetmek için casus göndermiştir. Araştırmadan dönen casuslar gerçekten de bölgenin verimli olduğunu fakat halkının çok güçlü olduğunu söylemiştir. Bazı tefsirlere göre Hz. Musa casuslara gördüklerini halkına anlatmamalarını emretmiştir. Çünkü Hz. Musa halkının korkup savaşmak istememesinden çekinmiştir. Fakat Kaleb ve Yuşa bin Nun halka bu durumu yaymışlardır. Bununla beraber Kaleb ve Yuşa bin Nun halkı atalarının yurduna gidip Kudüs'ü fethetmek için düşmana karşı cesaretlendirmeye de çalışmıştır.⁵³¹

Kur'an'da Allah, İsrailoğullarına bölgeyi fethetmeyi, düşman karşısında zaaf göstermemeyi emretmiştir. Fakat İsrailoğulları uzun yıllar boyunca Mısır'da yöneticiler tarafından köle muamelesi gördükleri için şahsiyetleri zedelenmiş, milli ve dini kimlikleri

⁵²⁸ Araf, 7/143-145; Bakara, 2/63-64.

⁵²⁹ Maide, 5/21-26.

⁵³⁰ Nana, 148.

⁵³¹ Maide, 5/21-26; Kur'an Yolu Tefsiri, II, 244-246.

zayıflamıştır bu yüzden de kendi istikballerini değiştirecek olan bu cihada girişmek hususunda cesaret gösterememişlerdir. İsrailoğulları kendilerini cesaretlendirmeye çalışanlara “*Sen ve Rabbin gidin. Biz burada oturacağız*”⁵³² diyerek aslında Allah’tan bir mucize göndermesini istemişlerdir. Burada Allah’tan bir mucize beklemeleri gayet doğaldır. Çünkü İsrailoğulları Hz. Musa’nın Firavun’un zulmüne karşı çıkışı ve nihayet Mısır’dan çıkışları esnasında sürekli Allah’ın mucizeleri ile desteklenmiştir.

Kavmini yola getiremeyeceğini anlayınca Hz. Musa Rabbinden bağışlanma dileyerek kardeşinden başkasına sözünü geçiremediğini bu yüzden kavmiyle kendisi arasında Allah’ın hükmetmesini istemiştir. Burada Hz. Musa bir beşer olarak, Allah’tan herkese layık olduğu şeyle muamele etmesini ve kendisiyle sürekli Allah’a isyan eden kavmini bir tutmamasını istemiştir. Allah, Kur’an’da İsrailoğullarının böylesi bir fethe layık olmadıklarını bildirerek onları kırk yıl çölde yurtsuz olarak dolaşmaya mâhkum etmiştir.⁵³³

Kur’an’da Hz. Musa’nın vefatı ile ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bazı İslam tarihi kaynaklarına göre Hz. Musa, Hz. Harun’dan sonra üç yıl daha yaşamıştır. Hayattayken vaat edilmiş topraklara girememiştir. Bazı rivayetlere göre ise Hz. Musa kavminden Tevrat’a uyacaklarına dair söz aldıktan kırk gece ve kırk gün sonra kavminden ayrılmıştır ve kendisini bir daha gören olmamıştır.⁵³⁴

Genel itibariyle her iki kutsal kitap da saraya girişi, sarayda geçirdiği dönem, saraydan ayrılması, evliliği, peygamber oluşu, Mısır’a yeniden dönmesi, Firavun ile mücadele etmesi, kavmiyle birlikte Mısır’dan çıkması, çölde kavmiyle beraber geçirdiği dönem, Sina vahyi ve sonrasında yaşananlar bağlamında Hz. Musa’dan çok küçük farklarla sıklıkla bahsetmiştir. Bu farklara Hz. Musa’nın kardeşleri Harun ve Meryem’in Tanah’a göre peygamber sayılmaları fakat Kur’an’da böyle bir bilgiye yer verilmemesi, Tanah’a göre Musa’nın Tanrı Yahve ile görüşmeye gittiğinde kardeşi Harun’un put yapıp kavmiyle beraber dans etmesi; Kur’an’da ise put yapan kişinin Samiri adlı bir başkası olması, Tanah’a göre Musa’nın, Tanrı Yahve ile yüz yüze görüşmüş olması fakat Kur’an’a göre Allah’ın dağa tecelli etmesi neticesinde Hz. Musa’nın bayılması örnek gösterilebilir.

⁵³² Maide, 5/24.

⁵³³ Maide, 5/25-26.

⁵³⁴ Harman, “Musa” mad., 213.

İslam geleneğinde Hz. Musa u'lul azm peygamberler arasında sayılmakta, Tanah'ta ise Musa en üstün peygamber olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda İslam geleneğinde İsrailoğullarına cennet vadedilmişken, Tanah'a göre ise kendilerine mukaddes millet olmak vadedilmiştir.

SONUÇ

Tanrı'nın iradesinin insanlara bildirilmesi manasında peygamberlik hem kavram hem de müessese olarak iki büyük din olan Yahudilik ve İslam'da önemli bir yere sahip olmuştur. Her iki dinde de kişinin peygamberlik ile şereflendirilmesi gerek doğuştan getirdiği gerekse sonradan kazandığı birtakım yeteneklerle, ilahi güç veya ruhlarla temasa geçmesinin bir sonucu değil ilahi iradenin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Araştırmamızın neticesinde peygamberlik makamına seçilmek noktasında her iki dinin ortak paydada buluşmasına rağmen peygamberlerin birtakım vasıfları, cinsiyetleri, peygamberlere karşı algı veya peygamberlerin birbirlerine karşı konumları noktasında birbirlerinden farklılaştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Peygamberlerin, Yahudiliğin tarihsel sürecinde Yahudilerin başına gelen bütün önemli olayların başrolü konumunda olduğu görülmektedir. Tanrı her dönemde bozulan inancı düzeltmek ve farklı şekillerde tezahür eden sapkınlıkları önlemek amacıyla peygamberler göndermiştir. Her iki dinde de peygamberlerin temel görevi olan tebliğin çeşitli şekillerde yerine getirildiği ve gerek mucizelerle gerek kıssalar aracılığıyla da muhatapların ibret almasının sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu peygamberlerden Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. Musa gerek kavimleri ile olan münasebetleri, gerek yaşadıkları zor durumlar, gerekse Tanrı ile ahitleşmeleri bağlamında düşünüldüğünde her iki din açısından da önemli bir yer teşkil etmektedir. Tanah'ta ve Kur'an'da bu peygamberlerden kıssalar aracılığıyla sıklıkla bahsedilmiştir.

Araştırmamızda Yahudi ve İslam geleneklerinin başta peygamber kıssaları olmak üzere birçok ortak anlatıya sahip olduğu, bir nakil türü olarak ele aldığımız kıssanın her iki dini literatürde de farklı şekillerde kullanıldığı, kıssaların amaç, içerik ve üslup bakımından birbirlerinden farklı olarak işlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre kıssalar arasında ilk bakışta ciddi bir üslup farkı göze çarpmaktadır. Tanah, tarihsel bilgiyi ön plana çıkarma düşüncesinden dolayı okuyucuyu asıl konudan uzaklaştıran detaylara yer vermekten çekinmemiş ve geniş tasvirlerle sıklıkla başvurmuştur.

İçerik açısından kıssalar arasındaki farklar her iki dinin de müntesibi için karşı tarafı eleştirmek ve söz konusu peygambere sahip çıkmak için birer vesile görevi görmüştür. Tanah ele aldığı kıssalarda yer, zaman ve olay üçlüsüne detaylıca yer vermiş, olaylar bir bütün halinde kronolojik olarak ilerlemiştir. Olaylar verilirken evrensel mesajlara

ulaşmaya çalışılmadığını ve birtakım çelişkilerin mevcut olduğu görülmektedir. Kur'an'da ise "kıssadan hisse" ölçüsüne bağlı kalınarak kıssalara parça parça yer verilmiş, detaylara inilmemiş, evrensel mesajlara değinilmiş ve temsili bir anlatıma gidilmiştir.

Kıssaların kullanılış amaçları ele alındığında ise Tanah'ta kıssalara yer verilmesinde temel amacın tarihsel bilgiyi ön plana çıkarmak olduğu söylenebilir. Öte yandan Tanah'ta yer alan kıssalarda kronolojik ve detaylı bir üslubun tercih edilmesinin ana sebebinin Yahudilerin "seçilmişliği" düşüncesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden kıssalarda bu seçilmiş ırkın tarihi bütün detayları ile aktarmaktadır. Mesaj, tarihsel bilginin arkasında kalmakta ve belli bir kitleyi ilgilendirmektedir fakat bu dinin müntesipleri için bu durumun bir sorun oluşturmadığı görülmektedir.

Çalışmanın neticesinde Tanah'ta bizzat kıssanın kendisinin amaç olduğu, Kur'an'da ise kıssaların amaç değil muhatabın ibret alması, moral bulması, münferit olaylardan genel prensiplere ulaşılması, nimetlerin hatırlatılması hususlarında birer araç olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Tanah özelinde değerlendirdiğimizde kıssalar hususunda neden mesajın değil de tarihsel sürecin öncelenmesi şeklinde bir üslup tercih edildiği ise bundan sonraki bir başka araştırmanın konusu olabilir.

Tanah'ta Nuh'un peygamberliği ile ilgili net bilgi verilmemekle birlikte kendisinden önce de Tanrı'nın insanlarla ahitleştiği, Nuh ile yapılan ahitte ise bütün insanların muhatap alındığı bilgisine ulaşılmıştır. Tanah'ta tufan benzeri bir cezalandırmanın bir daha yaşanmaması için toplumsal hayatın düzenini sağlamak adına ailenin korunması, bunun için de evliliklerde sosyal ve sınıfsal kefaetin göz önünde bulundurulması gerektiği, aksi durumda toplumda bozgunculuk ve ahlaksızlığın yer edeceği ve insanların helak edici bir tufan ile karşı karşıya kalacağı mesajı vurgulanmıştır.

Çalışmamızda Nuh Tufanı ve Gılgamış destanı arasında yer alan benzer ve farklı noktalara da yer vermeye çalışarak bu problem irdelenmiş ve tarihin farklı dönemlerinde dünyanın büyük felaketlere ev sahipliği yaptığı göz önünde bulundurulmuş her iki metin arasında bir intihal veya taklit durumunun söz konusu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Tufanın dünya üzerindeki etkileri ve tufandan sonraki neslin nasıl bir yol izlediği ise bir başka araştırmanın konusudur.

İslam geleneğinde Hz. Nuh'un konumu ve durumu karşımızda daha net olarak durmaktadır. U'lul azm peygamberlerden biri ve insanlığın ikinci babası olarak kabul edilen Hz. Nuh ile yapılan ahdin de İslam geleneği içerisinde bütün insanlığı ilgilendiren bir ahit olarak anlaşıldığı görülmektedir. Tufanın sebebi olarak ise insanların yeryüzünde bozgunculuk ve fesada sebep olmaları öne çıkarılmıştır.

Çalışmada, her iki din içinde çok özel ve anlamlı bir yere sahip olan İbrahim'in esasen birbirine çok uzak iki farklı İbrahim olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tanah'ta İbrahim ile ilgili yer verilen kıssalar ana mesajı engellemesine rağmen Kur'an'da Hz. İbrahim'in aile yaşantısı ve kurban meselesine yer verilmesinin, Hz. İbrahim'in tevhid mücadelesinin sembol ismi olmasına engel olmadığına ulaştık. Ayrıca İsmail ve Hacer'in çöle bırakılması meselesi Kur'an'da geçmemekte tarih kitaplarında geçmektedir. Bu durum da akla İsrailiyat problemini getirmektedir.

Bu çalışmada bir diğer ahit peygamberi olarak ele alınan Hz. Musa, Tanah literatüründe en yüce ve önemli peygamber olarak karşımıza çıkmaktadır. Saraya girişi ve saraydaki yaşantısı her iki dini literatürde küçük farklılıklarla ele alınmıştır. Onun Firavun ile yaşadığı mücadelelere her iki kutsal kitapta da sıklıkla yer verilmiş ve birçok benzerlik olduğu tespit edilmiştir.

Yahudiliğin gerek kutsal kitabında gerek geleneğine ait literatüründe İsrailoğullarının dinlerine olan bağlılıklarının Tanrı Yahve ile aralarında gerçekleşen ahde bağlılıkları ile özdeşleştirildiği anlaşılmaktadır. Tanah literatürüne göre Yahudiler, Musa'nın Tanrı Yahve'den getirdiği on emre uydukları ve Tanrı'dan başkasına tapmadıkları sürece tüm milletlerden üstün olacak ve Tanrı'nın mukaddes milleti olacaklardır. İsrailoğullarının Musa ile olan münasebetleri süresince yaşadıkları ve bizzat Musa'ya yaşattıkları sorunlara kutsal kitaplarının ilgili bölümlerinde dürüstçe yer vermeleri de ilgi çekicidir. Bu bağlamda kendilerine öz eleştiride bulunduklarını söylemek de yanlış olmaz. Araştırmanın neticesinde, İsrailoğullarının ahde bağlı kalma sözü verdikten sonra inanç noktasında bazı sapmalara çok çabuk uğramış olmalarının en önemli sebebinin, Mısır hakimiyetinde geçirdikleri dört yüz yıllık süre boyunca Mısır'ın kültüründen ve inançlarından etkilenmeleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kur'an'da Hz. Musa'nın hayatı ile ilgili geniş bilgiye yer verilmemiştir. Bilgilerin çoğuna tarih kitapları aracılığıyla ulaşmaktayız. Bu durum da akla ikinci bir İsrailiyat

problemini getirmektedir. Bu kısım ile ilgili anlatılanların İsrailiyat olup olmadığı ise genel itibarıyla İslam dininin kıssa üslubu ve kıssanın anlatılma amacı göz önünde bulundurularak ayırt edilebilir. Kur'an'da Yahudilere ahde bağlı kalmaları durumunda biricik ve en üstün kavim olmaları değil cennet vadedilmiştir. Araştırmada ayrıca her iki dini literatürde de İsrailoğullarının tamamının değil çoğunluğun ahde karşı gelerek şirk ve günaha saplandığı bilgisine ulaşılmıştır. Kavmin çok azı diğerlerinin düştüğü şirk ve günahlardan uzak kalmıştır.

Bu araştırmada dikkat çekilmesi gereken bir konu da Yahudiliğin kronolojik olarak İslam'dan önce gelmiş bir din olması sebebiyle bu çalışmada üzerinde durduğumuz veya durmadığımız bazı peygamber kıssalarının her iki kutsal kitapta da yer almasının bazı Tevrat müfessirleri ve şarkiyatçılar tarafından taklit ve kopya olarak yorumlanması meselesidir. Lakin biz bu yoruma katılmamaktayız. Çünkü Kur'an'ın kendisine gönderildiği peygamber olan Hz. Muhammed okuryazar değildir. O, okuma yazma bilmediği gibi aynı zamanda bu kıssaların yer aldığı kaynakları okuyup anlayabilecek dil bilgisini öğrenme imkanına da sahip olamamıştır. Elimizdeki verilere göre Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemde Arapça dışında dil bilenlerin sayısı yok denecek kadar azdı. Buna ilaveten, Arapçaya en erken çevirilen Tevrat sekizince, İncil ise dokuzuncu yüzyıllara aittir. Vahiy kaynaklı olmaları sebebiyle her üç kutsal kitapta da aynı kıssalar yer almakla birlikte muhteva ve üslup bakımından Kur'an diğerlerinden ayrılmaktadır.

Nitekim Tanah ve Kur'an'da asıl önemli olan kıssalara yer verilerek karşı tarafa neyin öğretilmek istendiğidir. Bu bağlamda kıssalar her iki dinin müntesibi için de, sosyolojik ve psikolojik birtakım öğretiler içermektedir. Kur'an verdiği mesajlar ile bütün insanlığa hitap ederken Tanah'a baktığımızda kuşatıcı bir muhteva ile değil sadece İsrailoğullarına yönelik bir dünya görüşü ile karşılaşmaktayız. Bu bakımdan değerlendirdiğimizde daha sığ bir dünya görüşü ile karşılaştığımız söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, Abdullah, “Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur’an Kıssaları”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.9, 2007, 98-151.
- Açıklamalı Kutsal Kitap*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2009.
- Adam Hüdaverdi, “Nübüvvete Dair İki Mesele:Nebi ile Resûl arasındaki Fark ve Kadın Peygamberlerin Özellikleri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl:1996, sy:1, 57-105.
- Ahmet Kahraman, *Mukayeseli Dinler Tarihi*, (10. Baskı), İFAV Yay., İstanbul 2013.
- Akçay, Mustafa, “Kelam Literatüründe Peygamber Zelleleri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(24), 1-33.
- Aktaş, Mehmet Nurullah, “Taberi Tefsirinde Geçen Rivayetler Çerçevesinde Nuh Tufanının Sebepleri”, *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu*, 27-28 Eylül 2013 Şırnak 2013.
- Alıcı, Mustafa, “Dinler Tarihi’nde Çağdaş Metodolojik Problemler”, *İslami İlimlerde Metodoloji: Usûl Meselesi, Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantıları*, 6-11, Ensar Neşriyat, 1. Basım, Eylül 2005.
- Aydın, Mehmet, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, (2. Baskı), Literatür Academia, Konya 2018.
- Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, (6. Baskı), Literatür Yayınları, Konya 2022.
- Ayğan, Fadıl, “Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an-ı Kerim’de Hz. Nuh: Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu*, 27-28 Eylül 2023 Şırnak 2023.
- Baktır, Mustafa “Kur’an’da Tanıtılan Model Şahsiyet Hz.İbrahim”, *EKEV Akademi Dergisi*, y.7 s.14, Kış 2003, 43-57.
- Basalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, Üniversal Dil Hizmetleri ve Yay., İstanbul 2000.
- Batar, Yusuf, “Kur’an Kıssalarının Amaçlarıyla İlgili Kavramların Eğitim Öğretim Açısından Tahlili”, *İslami İlimler Dergisi*, Yıl:9, 9(1) 2014, 156-182.

- Baybal, Sami, “Gılgamış Destanında Geçen Nuh Tufanının Tevrat’taki Yeri Üzerine”, *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu*, 27-28 Eylül 2013 Şırnak 2013.
- Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, İstanbul, Gözlem Yayınları, 2003
- Blench, Rabi Benjamin, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü* (Çev.: Esterya Seval Vali), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 2004.
- Bloom, Harold and Rosenberg, David, *The Book of J. Publisher*, Grove Press, US 2005.
- Brinner, William M., “İslam ve Yahudi Geleneğinde Peygamberler ve Peygamberlik” (Çev.: Salih İnci), *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 2018, 147-176.
- Buhari, Ebu Abdillan Muhammed b. İsmail b. İbrahim Cu’f, *Sahih-i Buhari-Kitabü’l Enbiya*, Mektebetül İslamiyye, İstanbul 1979.
- Çimen, Abdullah Emin, “Hz. Nuh’un Yaşam Süresi Meselesi”, *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu 8-10 Ekim 2008*, İstanbul 2009.
- Ebu Cafer Muhammed Bin Cerirü’t-Taberi, *Tarih-i Taberi*, (Çev.: M. Faruk Görtunca), Sağlam Yayınevi, İstanbul t.y.
- Ebu’l Hasan Ali en-Nedvi, *Kur’an-ı Kerim’de Peygamber Kıssaları*, Ravza Yayınları, İstanbul 2017.
- Eliade-Coulano, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, (Çev.: Ali Erbaş), İnsan Yayınları, İstanbul 2022.
- Fadıl Ayğan, “Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an-ı Kerim’de Hz. Nuh: Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu*, 27-28 Eylül 2023 Şırnak 2023.
- Farsi, Moşe, *Tora Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora Ve Aftara 1. Kitap Bereşit*, (Çev.: Diana Yanni- Selin Saylağ- Baruh Beni Danon), Gözlem Yayınevi, İstanbul 2002.
- Farsi, Moşe, *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara 2. Kitap, Şemot*, Gözlem Yayınları, İstanbul 2007.
- Francine Kaufman ve Josy Einsenberg, “Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik”, (Çev.: Meymet Aydın), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.29, 1987, 267-283.

- Gündoğar Hamdi, “Hz. Nuh’un Nübüvvet Mücadelesi”, *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu*, 27-28 Eylül 2013 Şırnak 2013.
- Gündüz, Şinasi, “Kur’an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit mi? Yapı Muhteva ve Kaynak Açısından Kur’an Kıssaları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.10, 1998, 49-88.
- Gürer, Neşe, *Kur’an’da Peygamberlerin Karakter Özellikleri (Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Musa ve Hz. Süleyman Örneğinde)*, (Yüksek Lisans Tezi), TOGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2019.
- Gürkan, Salime Leyla, *Vahiy ve Peygamberlik*, Kuramer Yay., Vahiy ve Nübüvvet Serisi:2, İstanbul 2018.
- Gürkan, Salime Leyla, *Yahudilik*, İSAM Yayınları, İstanbul 2017.
- Hafizoğlu Yakup, “İmam Mâturidi’ye Göre Nübüvvet ve İspatında Erdemin Önemi”, *Amasya İlahiyat Dergisi*, sayı:20, 2023, 144-170.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2021.
- Harman, Ömer F., “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, cilt 9 sayı:[Prof. Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı], 1995, 127-161.
- Harman, Ömer F., “Yahudilikte Peygamberlik”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, c.9, 1995, 153-159.
- Hasanoğlu, Eldar, “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 2014, 666-695.
- Hasanoğlu, Eldar, *Nuh Kanunları ve Nuhilik*, İSAM Yayınları, Ankara 2019.
- Hasanov, Eldar, “Yahudi Kaynaklarında Hz. Nuh’la Ahit”, *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu*, 27-28 Eylül 2013 Şırnak 2013.
- Hazer, Dursun, “Kur’an-ı Kerim Kıssalarının Edebi, Değeri, (Hz. İbrahim Kıssalarının Vaka-Zaman- Mekan-Şahıs Unsurları Açısından Bir Değerlendirme)”, *İslami Değerler Dergisi Yayınları*, 1. Kur’an Sempozyumu (14-15 Ekim 2006), Nisan 2007.
- Heyet, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2002.

- Heyet, *Kur'an Yolu Tefsiri*, (I-V), TDV Yayınları, Ankara 2020.
- Işık, Harun, "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'a Göre Şeytan", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/13, (2028/31), 36-69.
- İbn Kesir, Ebu'l Fida, *El-Kasasu'l Enbiya (Peygamberler Tarihi 2 Cilt)*, Çelik Yay., Darü'l Hadis, Kahire 2004.
- İbn Kuteybe, *el- Maarif*, (Çev.: Hasan Ege), Şelale Yayınları, t.y.
- İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakati'l- Kebir*, (I-XI), Siyer Yayınları, İstanbul 2004.
- İmam Muhammed İsmail Buhari, *Sahih-i Buhari Tercemesi* c.1, (Çev.: Mehmet SOFUOĞLU), Ötüken Yayınları, İstanbul 2013.
- İnci, Salih, *Eski Ahit'te Peygamberlere Atfedilen Ahlaki Zaaflar ve Günahlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2001.
- John Renard, *A'dan Z'ye Dinler Tarihi*, (Çev.: Funda Sezer), Say Yay., İstanbul 2022.
- Karataş, Şuayip, "Cemaleddin Aksarayı'nın Peygamber Kıssalarından Bahseden Bazı Ayetlere Getirdiği Yorumlar", Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, *IV. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (2-26 Ekim 2019) Tam Metin Kitabı*, 315-325.
- Kaya, Remzi, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 2002, 31-58.
- Kaya, Mehmet, "Hz. İbrahim İle İlgili Ayetlerin Antropomorfik Yorumu -Kâşânî Örneği", *Uluslararası Hz. İbrahim ve Nübüvvet Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, 2. Cilt, 111-131.
- Kırca, Celal, "Ahsenü'l- Kasas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDY), İstanbul 1989, II, s.178.
- Kısa, Mahmut, *Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, Armağan Kitaplar, Konya 2017.
- Köksal, M. Asım, *Büyük Peygamberler Tarihi*, TDV Yayınları, İstanbul 2022.
- Meral, Yasin, "İbn Meymun'a Göre Yahudilik'te İman Esasları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(2), 2011, 243-266.
- Nana, Mahmut, *Yahudi Tarihi*, Selenge Yayınları, İstanbul 2019.

- Necati Kara, *Kur'an'a Göre Hz. Musa Firavun ve Yahudiler*, Seha Neşriyat Yayınları, İstanbul 1989.
- Olgun, Hakan, “Hz. Musa’nın Karşılaştığı Statüko: Kadim Mısır’ın Ma’at Doktrini”, *Milel ve Nihal*, 15(2), 2018, 150-169.
- Oymak, İskender, “Kitab-ı Mukaddes’e Göre Nuh Tufanı”, *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu*, 27-28 Eylül 2013 Şırnak 2013.
- Patrik Hanks, *el-Kâmîsu ’l-Âlemî el-Mevsûi*, 1545.
- Perle Epstein, *Kabala Musevi Mistiklerinin Yolu* (Çev.: Nusret Karayazgan, Şiyma Barkın), Dharma Yay., İstanbul 1993.
- Philo of Alexandria, *De Vita Mosis*, I:4:7.
- Renard J. *A’dan Z’ye Dinler Tarihi*, (Çev.: Funda Sezer), Say Yayınları, İstanbul 2021.
- Sa’adya Gaon, Sid b. Yusuf el- Feyyumi, *Tefsirü’t -Tevrat bi’l Arabiyye* [Tevrat (Tora) Tefsiri] (haz. Nuh Arslantaş), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2 cilt, İstanbul 2018.
- Sanders, N.K., *Gılgamış Destanı*, (Çev.: Sevin Kutlu-Teoman Duralı), Hürriyet Yay., İstanbul 1973.
- Sayı, Ali, *Firavun, Haman ve Karun Karşısında Hz. Musa*, İz Yayıncılık, İstanbul 1992.
- Sigmund Freud, *Dinin Kökenleri*, (Çev.: Ayşen Tekşen Kapkın), Payel Yayınevi, Payel Freud Kitaplığı:14, İstanbul 2002.
- Sinanoğlu, Mustafa, “Semavi Dinlerin Kutsal Metinlerinde Nübüvvet Anlayışı”, *İslam’da Peygamber İnancı Sempozyumu (15-17 Eylül 2006 Diyarbakır)*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009.
- Sipahioğlu, Mukadder, “Tevrat ve Kur’an’ı Antik Mısır Düşüncesi Işığında Okuma: Hz. Musa’nın Yılana Dönüşen Asası”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), Ankara 2022, 918-951.
- Şengül, İdris, “Kur’an Kıssalarının Tarihi Değeri”, *IV. Kur’an Haftası Kur’an Sempozyumu 17-18 Ocak 1998*, Fecr Yay., Ankara 1998.

Şengül, İdris, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Fecr Yay., İzmir 1994.

Muhammet bin Ali eş-Şevkani, *Fethu'l Kadir*, (I-V), İskenderiye 2015.

Yeşilyurt, Muhammet, “Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim’de Hz. Nuh ve Tufan”, *Kafkasya Üniversiteler Birliği Uluslararası Ağrı Sosyal Bilimler Kongresi 23-27 Eylül 2013*, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, Ağrı 2013.

Yeşilyurt, Muhammet, “İbrahimi Dinler Kavramsallaştırmasının Meşruiyetine Dair İleri Sürülen Fenomenolojik Temellerin Değerlendirilmesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 29, Ekim 2018, 263-271.

Yılmaz, Musa Kazım, “Kur'an-ı Kerim ve Tefsirlerde Hz. Nuh ve Tufan”, *Hz. Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, İstanbul 1999, 22.

Yilter, Sait, “Gılgamış Destanı (Enome Eniş) ve Altay Türklerine Ait “Yaratılış Efsanesi” nde “Tanrı” ve “Yaratılış” Kavramlarının Karşılaştırılması”, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2, sayı 4, Güz 2017, 30-40.

Yiğit, İsmail, Peygamberlik, Peygamber Kıssaları ve Peygamberlerin Örnekliği, *İslam Düşüncesi Kılavuzu*, 2019, 75-98.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Birgül İNCİ
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	07.02.2024